

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
BANKININKYSTĖS IR INVESTICIJŲ KATEDRA

VAIDA SIMONAITYTĖ

MOKESČIŲ ĮTAKA EKONOMINEI RAIDAI
Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

doc. dr. R. Urniežius

VILNIUS, 2011

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
BANKININKYSTĖS IR INVESTICIJŲ KATEDRA

MOKESČIŲ ĮTAKA EKONOMINEI RAIDAI

Finansų rinkų magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 62404S110

Vadovas

doc. dr. R. Urniežius

2011 05 15

Recenzentas

2011 05 15

Atliko

FRmis9-02 gr. stud.

V. Simonaitytė

2011 05 15

VILNIUS, 2011

TURINYS

ĮVADAS.....	7
1. EKONOMIKOS RAIDOS TEORINIAI PAGRINDAI.....	9
1.1. Valstybės ekonomikos samprata ir jos raidos esmė.....	9
1.2. Valstybės ekonomikos raidos veiksniai.....	13
1.2.1. Fiskalinė politika.....	14
1.2.1.1. Biudžetas.....	15
1.2.1.2. Valstybės skola.....	16
1.2.1.3. Mokesčiai.....	18
1.2.2. Monetarinė politika.....	19
1.2.3. Užsienio prekyba.....	21
1.2.4. Socialiniai veiksniai ir darbo rinka.....	22
1.2.5. Tiesioginės užsienio investicijos.....	24
2. MOKESČIŲ ĮTAKOS EKONOMINEI RAIDAI TEORINĖ ANALIZĖ.....	25
2.1. Mokesčių samprata bei funkcijos valstybėje.....	25
2.2. Mokesčių sistemos elementai ir formavimo principai.....	27
2.3. Mokesčių įtakos ekonominei raidai probleminiai aspektai.....	30
2.3.1. Mokesčių įtaka valstybės ekonomikos augimui ir smukimui.....	30
2.3.2. Ekonomikos reguliavimo mokesčių pagalba problema.....	33
2.3.3. Palankesnių sąlygų atskirų sričių ūkinei veiklai sudarymo mokesčių pagalba problema.....	34
2.3.4. Mokesčių poveikio tarptautiniam verslui ir valstybės verslo konkurencingumui problema.....	36
3. MOKESČIŲ ĮTAKOS EKONOMINEI RAIDAI LIETUVOJE TYRIMO METODOLOGIJA.....	39
4. MOKESČIŲ ĮTAKOS EKONOMINEI RAIDAI LIETUVOJE 2001 - 2010 METAIS TYRIMAS.....	41
4.1. Lietuvos ekonomikos raidos bruožai ir jos santykis su ES ekonomika 2001 - 2010 m.....	41
4.2. Mokesčių sistemos raidos Lietuvoje 2001 - 2010 m. analizė.....	47
4.3. Mokesčių surinkimo Lietuvoje 2001 - 2010 m. analizė.....	51
4.4. Mokesčių įtakos Lietuvos ekonominei raidai tyrimas.....	55
4.4.1. Dinamikos analizė.....	56
4.4.2. Santykinė analizė.....	63
4.4.3. Koreliacinė analizė.....	67
4.5. Mokesčių įtakos Lietuvos ekonominei raidai problemų tyrimo rezultatai.....	69
IŠVADOS.....	75
PASIŪLYMAI.....	77
LITERATŪRA.....	79
ANOTACIJA.....	84

SANTRAUKA	85
PRIEDAI.....	87

LENTELĖS

1 lentelė. Ekonomikos apibrėžimai.....	9
2 lentelė. Ekonomikos rodikliai, susiję su tarptautinės prekybos rezultatais	22
3 lentelė. PVM tarifai kai kuriose ES šalyse 2009m., proc.	38
4 lentelė. Tyrimo metodų taikymas	40
5 lentelė. Lietuvos eksportas ir importas 2001 - 2010 m., mln. Lt.....	45
6 lentelė. Mokesčių pajamų pokytis 2001 - 2010 m. lyginant su ankstesniais metais, proc.	53
7 lentelė. Mokesčių pajamų surinkimo į nacionalinį biudžetą, BVP rodiklio pokytis 2002 - 2010 m., proc....	60
8 lentelė. Mokesčių pajamų surinkimo į nacionalinį biudžetą, užimtųjų skaičiaus, vidutinio mėnesinio bruto ir neto DU pokytis 2002 - 2010 m., proc.	60
9 lentelė. Mokesčių pajamų surinkimo į nacionalinį biudžetą, eksporto, importo rodiklių pokytis 2002 - 2010 m., proc.....	61
10 lentelė. Mokesčių pajamų surinkimo į nacionalinį biudžetą, TUI rodiklio metų pabaigoje pokytis 2002 - 2010 m., proc.	61
11 lentelė. VSDF, PSDF, GF mokesčių pajamų ir makroekonominių rodiklių pokytis 2002 - 2010 m., proc.	62
12 lentelė. Koreliacinių ryšių tarp BVP, mokesčių pajamų nacionaliniame biudžete tyrimo rezultatai	67
13 lentelė. Koreliacinių ryšių tarp užimtųjų skaičiaus, mokesčių pajamų nacionaliniame biudžete tyrimo rezultatai	68
14 lentelė. Koreliacinių ryšių tarp eksporto, importo, mokesčių pajamų nacionaliniame biudžete tyrimo rezultatai	68
15 lentelė. Koreliacinių ryšių tarp TUI, mokesčių pajamų nacionaliniame biudžete tyrimo rezultatai	69

PAVEIKSLAI

1 pav. Pagrindinės mokesčių funkcijos	26
2 pav. Mokesčių sistemos pagrindą sudarantys mokesčiai	28
3 pav. Pagrindiniai mokesčių sistemos formavimo principai	28
4 pav. Akcizų mokesčio poveikis prekių vartojimui ir ekonomikai	32
5 pav. Pagrindiniai automatiniai stabilizatoriai	33
6 pav. Lietuvos BVP dinamika 2001 - 2010 m., mln. Lt	44
7 pav. Lietuvos užimtųjų skaičiaus dinamika 2001 - 2010 m., tūkst. asmenų	45
8 pav. Visos TUI Lietuvoje 2001 - 2010 m. pab., mln. Lt	46
9 pav. Mokesčių pajamos nacionaliniame biudžete 2001 - 2010 m., tūkst. Lt	51
10 pav. Atskirų mokesčių grupių pajamos nacionaliniame biudžete 2001 - 2010 m., tūkst. Lt	52
11 pav. Turto mokesčių, tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčių pajamos nacionaliniame biudžete 2001 – 2010m., tūkst. Lt	52
12 pav. Mokesčių pajamų nacionaliniame biudžete struktūrinė analizė 2000 - 2005 m.	54
13 pav. Mokesčių pajamų nacionaliniame biudžete struktūrinė analizė 2006 - 2010 m.	55
14 pav. Vidutinio mėnesinio neto darbo užmokesčio dalis nuo vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio 2001 - 2010 m., proc.	57
15 pav. Atskirų mokesčių pajamų surinkimas ir bendrai mokesčių į nacionalinį biudžetą surinkimas 2001 - 2010 m., tūkst. Lt	58
16 pav. Socialinio draudimo, sveikatos draudimo, garantinio fondo mokesčių pajamų surinkimas 2001 - 2010 m., tūkst. Lt	59
17 pav. Nacionalinio biudžeto mokesčių pajamų dalis BVP 2001 - 2010 m., proc.	64
18 pav. Visų mokestinių pajamų dalis BVP 2001 – 2010 m., proc.	65
19 pav. Visos mokestinės pajamos ir atskirų grupių mokesčių pajamos, tenkančios vienam gyventojui 2001 - 2010 m., Lt	66
20 pav. Respondentų nuomonė apie mokesčių politikos Lietuvoje atliekamas funkcijas, proc.	70
21 pav. Respondentų nuomonė apie mokesčių politikos Lietuvoje vykdymo sistemiškumą, proc.	70
22 pav. Respondentų nuomonė apie mokesčių naštą verslui ir gyventojams Lietuvoje, proc.	71
23 pav. Respondentų nuomonė apie mokesčių aiškumą ir informacijos pakankumą, proc.	71
24 pav. Respondentų nuomonė apie atskirų mokesčių pakeitimų poveikį ūkinės veiklos apimtims ekonominės krizės laikotarpiu, proc.	72
25 pav. Respondentų nuomonė apie atskirų mokesčių pakeitimų poveikį vartojimo apimtims ekonominės krizės laikotarpiu, proc.	72
26 pav. Respondentų nuomonė apie pakeitimus mokesčių sistemoj pagerinant verslo sąlygas, proc. ...	73

IVADAS

Temos aktualumas ir naujumas. Ekonominio sunkmečio sąlygomis, fiskalinės politikos sprendimai, ypač susiję su mokesčių politika, tampa itin svarbūs, nes vienokie ar kitokie veiksmai gali sutrumpinti ar prailginti, pagilinti ūkio ekonomikos krizinį laikotarpį. Tokiu metu ekonomikos dalyviai labai jautriai reaguoja į mokesčių sistemos pasikeitimus ir mokestinio reguliavimo klaidas. Taigi svarbu tinkamai apgalvoti ir įvertinti kiekvieną sprendimą, tačiau nereikia pamiršti, kad ne visuomet tikslai lieka įgyvendinti, tad reikia galvoti ir apie viso to pasekmes.

Kiekvienai valstybei, norinčiai efektyviai vykdyti savo funkcijas, reikia didelių finansinių išteklių, kurie galėtų finansuoti vis didėjančias jos išlaidas. Šių išteklių svarbiausias šaltinis yra mokesčių pajamos. Siekiant padidinti mokestines pajamas, didinant mokestinę naštą, įvertinti tik aritmetinį to rezultatą nepakanka. Lietuvos ir kitų šalių biudžeto surinkimo duomenys rodo, kad didesni mokesčiai ne visada lemia didesnes mokestines pajamas dėl dviejų priežasčių: dėl sumažėjusio ekonominio aktyvumo ir dėl šešėlinės ekonomikos dalies didėjimo. Tad atsižvelgiant į šias priežastis, galima daryti prielaidą, kad mokesčių įtaka ekonomikos raidai yra sunkiai nuspėjama ir prognozuojama.

Visame pasaulyje įvairių šalių mokesčių sistemos yra nuolat tobulinamos, o patobulinimai automatiškai paliečia visus ūkinės veiklos subjektus – tiek privačius asmenis, tiek organizacijas. Svarbu, kad mokesčių sistema būtų subalansuota, skatinanti ekonomikos raidą, neslopinanti ūkinės veiklos raidos potencialo ir augimo. Problema mokesčių sistemoje kyla tuomet, kai mokesčių didinimas nepagerina ekonominės situacijos.

Mokesčių svarbą bei jų įtaką šiuolaikinei visuomenei, ekonomikai patvirtina ir daugelis Lietuvos mokslininkų, ekonomistų, įvairiais aspektais analizuodami mokesčių politiką. Analizuojant literatūros šaltinius, matyti, kad giliau nagrinėjantys šią temą yra: Buškevičiūtė E. (2005), Pajuodienė G. M. (1993), Stačiokas R., Rimas J. (2004), A. Šimėnas (1996), K. Lukaševičius (1999).

Darbo problema. Mokesčiai yra viena jautriausių ir daugiausiai prieštaramų kelianti ekonomikos tema. Būtent dėl mokesčių politikos dažnai kyla valdžios ir verslo nesutarimai, nors tai atrodo natūralu: verslininkai visuomet nori kuo mažesnėmis išlaidomis gauti kuo didesnę pelną, o valstybės atstovai suinteresuoti surinkti kuo daugiau pajamų į valstybės biudžetą. Tad kad ir kokie mokesčiai bebūtų, juos dažnai linkstama ne girti, bet peikti ar kritikuoti.

Lietuvos mokesčių sistema vis dar reformų kelyje. 2008 m. vyraujant dideliame ekonomikos raidos perspektyvų neapibrėžtumui, keitėsi daugelio LR mokesčių tarifai, vieni buvo didinami, kiti mažinami. Tad dažnai kyla klausimas – dideli ar maži mokesčiai Lietuvoje ir ar jų didinimas ar mažinimas atneša laukiamą naudą? Tai dažniausiai reiškia ne ką kitą, o tik tai, ar Lietuvoje esantys mokesčiai vykdo savo reguliavimo funkciją. Ekonomistų tarpe gaji nuomonė, jog mokesčiai - tinkamas įrankis ekonomikai reguliuoti bei kontroliuoti. Tačiau reikia nustatyti, kaip Lietuvoje taikomi

mokesčiai įtakoja ekonomikos raidą, ar jie susiję su ekonominės raidos teigiamomis ir neigiamomis tendencijomis, ar mokesčių tarifų korekcija turi įtakos didesniajam pajamų iš mokesčių surinkimui.

Darbo objektas – ekonominę raidą įtakojantys mokesčiai.

Darbo tikslas – atskleidus mokesčių esmę ir išanalizavus mokesčių apimties ir kitimo tendencijas įvertinti mokesčių įtaką ekonominei raidai.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti ekonomikos sampratą, jos raidos esmę bei pagrindinius raidos veiksnius;
2. Atlikti mokesčių įtakos ekonominei raidai teorinę apžvalgą;
3. Nustatyti Lietuvos mokesčių sistemos raidos bruožus;
4. Ištirti mokesčių įtaką Lietuvos ekonominei raidai;
5. Identifikuoti mokesčių įtakos Lietuvos ekonominei raidai problemas Lietuvoje.

Tyrimo hipotezės:

H1. Tiesioginių ir netiesioginių mokesčių surinkimo tendencijos susijusios su ekonomikos rodiklių – BVP, eksporto, importo, užimtųjų skaičiaus, TUI kitimo tendencijomis.

H2. Didesni mokesčių tarifai nulėmė didėjančią mokesčių naštą Lietuvos ūkio dalyviams ekonomikos nuosmukio laikotarpiu (2009 - 2010 m.).

H3. Verslo atstovų požiūriu, mokesčių tarifų didinimas, ekonomikos nuosmukio laikotarpiu, turėjo ūkinę veiklą ir vartojimą stabdantį pobūdį.

Darbo metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė ir sintezė.
2. LR įstatymų ir kitų norminių aktų analizė.
3. Statistinių duomenų tekstinė, grafinė, dinaminė, struktūrinė analizė.
4. Koreliacinė analizė.
5. Anketinė apklausa.

Tyrimo rezultatai. Tyrimo rezultatais pirmoji tyrimo hipotezė patvirtinta; antroji hipotezė iš dalies patvirtinta, trečioji hipotezė patvirtinta.

Darbo struktūra. Darbą sudaro keturios dalys. Pirmojoje darbo dalyje pateikiami teoriniai ekonomikos bei jos raidos aspektai. Antrojoje darbo dalyje nagrinėjami teoriniai mokesčių aspektai, jų įtaka ekonominei raidai. Trečiojoje dalyje pateikiama mokesčių įtakos ekonominei raidai Lietuvoje tyrimo metodologija. Ketvirtojoje dalyje atliekamas mokesčių įtakos ekonominei raidai Lietuvoje 2001 - 2010 m. tyrimas.

1. EKONOMIKOS RAIDOS TEORINIAI PAGRINDAI

1.1. Valstybės ekonomikos samprata ir jos raidos esmė

Žmogus, gyvendamas civilizuotame pasaulyje, visuomet susiduria su ekonomika, kuri tampa mūsų gyvenimo dalimi. Mes dalyvaujame ekonominiame šalies gyvenime to net neįtardami, nes ekonominiai santykiai užmezgami kiekvieną dieną – tai kasdieninė žmogaus ūkinė veikla, kuria jis užsiima. Mums gyvenant ir veikiant valstybėje svarbu suvokti, kas tai yra ekonomika, kas įtakoja ekonomikos augimą ar pačią ekonomikos raidą. Tačiau viskas nėra taip paprasta, kadangi ekonomika yra reguliuojama ir įtakojama tokių veiksnių, kurie ne visuomet vykdo savo tiesiogines funkcijas. Vienas iš tokių veiksnių yra mokesčiai, nes dažnai vykdoma mokesčių politika ne kiek skatina ekonomikos reguliavimą, bet jam trukdo.

Kalbant apie ekonomikos raidą, reikia išsiaiškinti pačią ekonomikos sampratą ir suprasti, ką apima ekonomika ir kaip ji pasireiškia mūsų gyvenime. Pats ekonomikos apibrėžimas nėra vienareikšmis ir nusistovėjęs. Pačiu primityviausiu būdu ekonomika suprantama kaip mokslas apie tai, kaip uždėjami pinigai, kaip jie yra naudojami pragyvenimui. Mokslinėje literatūroje pateikiami įvairūs ekonomikos apibrėžimai (1 lentelė).

1 lentelė. Ekonomikos apibrėžimai

Autorius, metai	Apibrėžimas
Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (1993)	Ekonomika – tai tam tikro laiko gamybinių santykių visuma
W. J. Wessels (2006)	Ekonomika – tai ribotų išteklių (pinigų, kapitalo, darbo ir kitų) valdymas ir panaudojimas
R. A. Arnold (2008, p. 2)	Ekonomika – tai procesas, kai individai ir visuomenė veikia fakto, jog jų poreikiai yra didesni nei riboti ištekliai, jiems prieinami poreikių tenkinimui, kontekste.
C. R. McConnell, S. L. Brue (2007)	Ekonomika – tai mainų ir piniginių sandorių tarp žmonių ir organizacijų visuma
W. J. Baumol, A. S. Blinder (2009)	Ekonomika – tai žmonių naudojimosi retais arba ribotais gamybos ištekliais (žeme, darbu, gamybinės paskirties prekėmis, techninėmis žiniomis) įvairioms prekėms gaminti ir skirstyti jas tarp žmonių visuma
J. Sloman (2006)	Ekonomika – veikla, kuria sprendžiamos vartojimo ir gamybos problemos visuomenėje
A. Jakutis ir kt. (2007)	Ekonomika – tai veiklos rūšis, susijusi su mainais ir piniginių santykiais tarp žmonių

Šaltinis: sudaryta autorės

Didysis praeito šimtmečio mokytojas ir mokslininkas Alfredas Maršalas, ekonomiką apibūdino kaip „mokslą apie žmonių elgseną verslo sferoje“. Tai plačioji ekonomikos samprata, kuri apima daug specifinių klausimų (P. Wonnacott P., R. Wonnacott, 1997). Mokslinėje literatūroje galime sutikti, jog ekonomika vadinama problemų mokslu, kartais net mokslu apie pasisėkimą. To negalima paneigti, nes

ekonomika aprėpia daugybę pasaulyje esančių problemų: nedarbas, aukštas kainų lygis, infliacija, bendras vidaus produktas (BVP) ar pan.

Taigi ekonomika gali būti apibrėžiama kaip mokslas (pasak A. Jakučio ir kt., 2007) apie tai, kaip žmonės naudoja retus gamybos išteklius įvairios paskirties prekėms gaminti, paslaugoms teikti ir skirstyti tai tarp žmonių, kad jie galėtų jomis naudotis. Tačiau tai daugiau metodologinis ekonomikos apibrėžimas, ji apibūdinama statiškai – išryškinamas pastovumas, tačiau neskiriama dėmesio dinamikai. Nagrinėjant ekonomikos raidą, aktualu suvokti ekonomiką kaip visuomeninio gyvenimo sritį, kaip šalies funkcionavimo pagrindą, nes ekonomika, veikiamą įvairių veiksnių, kinta - tampa dinamiška. Tad pačios ekonomikos kitimą laike, veikiant įvairiems rodikliams, galima pavadinti ekonomikos raida. Tad apibendrinant 1 lentelėje pateiktus apibrėžimus galima teigti, jog ekonomika - tai visuomeninė sritis, apimanti visuomenėje vykstančių ūkinių, gamybinių procesų santykių visumą.

Savo darbe ekonomiką traktuosiu kaip vieningą šalies ūkio sistemą, kuriai būdingi specifiniai dėsniai bei bendros ekonominės problemos: infliacija, nedarbas, bendras vidaus produktas (BVP). Tad šiuo lygiu man svarbu valstybės makroekonominė politika, kuri atspindi bendrą ekonomikos funkcionavimą, stambių jos sričių plėtros politiką kaip visumą ir joje išskylančias problemas. Valstybės ekonomikos suvokimas makroekonomikos lygiu įgalina suvokti, nuo ko priklauso ekonomikos augimas, stabilūs gyvenimo lygio kilimo tempai, kaip išvengti ekonomikos nuosmukio, kaip užtikrinti racionalų tarptautinį ekonominį bendradarbiavimą ir kt.

Mokslinėje literatūroje įvardinamos santykinės charakteristikos, apibūdinančios ekonomiką. O. G. Rakauskienės (2006) teigimu, ekonomiką apibūdina šios valstybės, užtikrinančios tam tikrą valstybės ekonomikos raidą, veiksmų sritys: pinigų politika – nacionalinės valiutos, kainų stabilumo politika; fiskalinė politika – valstybės biudžeto, valstybės išlaidų ir mokesčių politika; gyventojų pajamų politika – darbo užmokesčio ir našumo politika, socialinių išmokų politika; tarptautiniai ekonominiai santykiai – tai užsienio prekyba ir investicijų politika, integracija į Europos Sąjungą (ES) ir pasaulio ūkį.

Kitas požiūris – jog ekonomiką, jos faktinę būklę kaip visumą, apibūdina šios pagrindinės charakteristikos (Baumol, Blinder, 2009): nedarbo lygis; bendrasis kainų (infliacijos) lygis; darbo našumo lygis; palūkanų normos lygis; valstybės biudžeto būseną; užsienio prekybos būseną. Galima teigti, jog ekonomikos valdymo veiksmai (valstybės vyriausybės vykdoma politika, siekiant tam tikrų valstybės ekonomikos rezultatų), o taip pat ekonomikos rezultatai (pasireiškiantys ekonomikos lygio rodikliais) įtakoja ir kartu atspindi valstybės ekonomikos raidą. B. Galinienė ir kt. (2007) ekonomikos raidą apibūdina kaip ūkio sistemos ir gamybinių santykių pokyčių procesą, kuris atskleidžia visuomenės vertybių, poreikių, gebėjimų formavimąsi. A. Vasiliauskas (2000, p. 50) ekonomikos raidą ir plėtrą suvokia kaip ne tiek savaiminį, kiek objektyviai valdomą procesą, už kurį atsakomybę

prisiima valstybės vyriausybė net ir laisvos rinkos sąlygomis priimdama sprendimus dėl ekonomikos politikos.

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, ekonomikos raidos sąvoka įgavo naujų bruožų. Lietuvos ekonomika turi plėtotis „darnaus vystymosi“ kryptimi. Mastrichto sutartyje suformuluotas pagrindinis Europos Sąjungos tikslas yra „nepertraukiama plėtra“ (R. Čiegis, R. Zeleniūtė, 2008). Ši sąvoka suvienija ne tik ekonomikos raidos tikslą, bet ir ekonominės veiklos suderinamumo su socialiniais, infrastruktūriniais, ekologiniais tikslais siekį. R. Čiegis, R. Zeleniūtė (2008) pabrėžia, jog Lietuvos ekonomikos augimą daugiau lemia ekspansyvi ūkio plėtra, o ne kokybiniai pokyčiai, kurie turėtų sudaryti darnaus vystymosi pagrindą. Taigi kalbant apie Lietuvos ekonomikos raidos perspektyvas ir galimybes reikia nepamiršti darbaus vystymosi tikslo ir atitinkamai formuluoti Lietuvos ekonomikos raidos strategijos tikslus. Reikia pažymėti, jog ekonomikos raida nėra vien tik stabilus augimas, ekonomikos raida – cikliškas procesas. Pamatinis teorinis požiūris – jog ekonomikos raida vyksta cikliškai; ciklas apima keturias fazes: pikas, nuosmukis, dugnas ar žemiausias taškas ir pakilimas. Pikas – ekonomikos aktyvumo viršūnė yra aukščiausias ekonomikos pakilimo taškas. Šiame taške bedarbystė praktiškai sumažėja iki minimumo ar visiškai prapuola, o ekonomika funkcionuoja maksimaliai - ūkyje dirba praktiškai visi kapitalo ir darbo resursai. Įprastai, nors ir ne visada, piko laikotarpiu sustiprėja infliacinis spaudimas. Nuosmukis – periodas, kai sumažėja gamyba. Galiausiai mažėjant gamybai pradeda augti bedarbystė. Dalis ekonomistų teigia, kad nuosmukiui galima laikyti tik ekonominio aktyvumo mažėjimą, kuris tęsiasi mažiausiai šešis mėnesius. Dugnas – ekonominiame cikle yra žemiausias gamybos ir užimtumo taškas. Dugno pasiekimas laikomas kritimo pabaiga, po kurio seks pakilimas. Šitas periodas nėra ilgalaikis. Pakilimas – po dugno pasiekimo visada ateina pakilimas, kurio metu auga gamyba ir mažėja bedarbystė. Dalis ekonomistų teigia, kad šiuo periodu būna neaukšti infliacijos tempai, kol ekonomika pasiekia piką (R. A. Arnold (2008), C. R. McConnell, S. L. Brue (2007)).

Valstybės ekonomikos raida suvokiama tiek kaip savaiminis procesas, sąlygojamas rinkos procesų, tiek kaip valstybės politika, vykdoma vyriausybės per pasirinktą ekonomikos politiką ir jos priemones. Tad manau, kad vyriausybės vykdomos ekonominės politikos dėka gali būti išspręstos ir kitos problemos, susijusios su kitomis valstybės politikos sritimis: socialinė politika, mokslas, teisėtvara, užsienio politika, sveikatos apsauga. Tad valstybės politiką, kuria ji tobulina ekonomiką ir siekia ekonomikos rodiklių reikšmių priartėjimo prie Europos Sąjungos šalių ekonominių rodiklių, ne veltui galima pavadinti valstybės ekonomine politika. Kiekviena valstybė stengiasi ekonomikos raidai suteikti tam tikrą laukiamą, optimalią kryptį, užtikrinti ekonomikos raidą augimo kryptimi. Pats efektyviausias būdas tai padaryti – didelį dėmesį skirti valstybės ekonominei politikai. O. G. Rakauskienė tai apibūdina kaip valstybės tiesioginių (administravimo) ir netiesioginių (rinkos) priemonių sistemą, kuri įtakoja ūkio subjektų elgesį. Kai kurie mokslininkai teigia, kad ekonominę

politiką galime suvokti kaip veiksmų sistemą, kuria siekiama ištaisyti padėtį, koreguoti ekonominius procesus. Mano manymu, valstybės ekonominė politika – tai valstybės veiksmų ir priemonių rinkinys, kuriuo siekiama daryti įtaką ekonomikai, siekiant užtikrinti jos efektyvumą. Tačiau spartų ekonomikos augimą, jos efektyvumą lemia daugelio šių priemonių sąveikos rezultatas. Tad ne veltui Europos Sąjungos kontekste siekiama „darnios“ ekonomikos raidos, kuri užtikrintų teigiamą ryšį tarp ekonomikos augimo, socialinių veiksnių bei aplinkos veiksnių.

Pozityviai vertinamas ekonomikos raidos tikslas – ekonomikos augimas. J. Solnyškinienė (2008) pabrėžia, jog egzistuoja daugybė ekonomikos plėtros ir augimo teorijų. Teoriniu požiūriu ekonomikos augimas aiškinamas ekonomikos augimo modeliais, grindžiamais santykiu tarp ekonominių veiksnių. Teoriniai ekonominio augimo reguliavimo modeliai remiasi konkrečiomis rinkos situacijomis - esant tobulai konkurencijai (R. Solou modelis) ir netobulajai (Dž. M. Keinsio, R. Harodo, E. Domaro modeliai). Taip pat galime išskirti universalius modelius, įgalinančius tyrinėti augimo dinamiką tarpšakinio makroekonominio subalansuotumo sąlygomis.

R. Solou modelis - vienas žinomiausių paprastųjų tolydinių vieno ekonominės dinamikos sektoriaus modelių, matematiškai išreiškiant svarbiausius ekonominio augimo procesus ir rezultatus. Modelis taikomas tobulosios konkurencijos situacijoje. Solou ekonominio augimo modelis (Solou economic growth model) - teorinės pažiūros, dėmesį sutelkiančios į gyventojų skaičių, taupymo normas bei mokslo ir technikos pažangos vaidmenį ekonominiam augimui. Šiame modelyje makroekonomiką apibūdina penki kintamieji: galutinio produkto kiekis, namų ūkių vartojimas, taupymas (kaupimas), darbo išteklių kiekis, kapitalo išteklių kiekis (B. Drilingas ir kt., 1997). R. Solou modelis turi gana plačias taikymo galimybes, nes padeda ieškoti ir surasti makroekonominės raidos kryptį priklausomai nuo didėjančio ar pastovaus aprūpinimo kapitalu, surasti optimalią pastovią kaupimo normą, esant pastoviam aprūpinimui kapitalo ištekliais, nustatyti optimalią kintamą gamybinio kaupimo normą, modeliuoti techninę pažangą pagal jos rūšis (autonominę, materializuotą, neutralią, nesančią neutralią) (A. Jakutis ir kt., 2007).

Keinsistinio modelio pagrindinis akcentas - ekonominio augimo varomosios jėgos, tarp kurių labiausiai akcentuojamos investicijos. Ekonomikos augimo modelis pagal Dž. M. Keinsio teoriją yra grindžiamas investicijomis, kurios, anot šios teorijos, yra kintamasis dydis, kurį reguliuojamas ir ekonomikos augimo tempas (P. Wonnacott P., R. Wonnacott, 1997). Dž. M. Keinsas nacionalinių pajamų priauglį prilygina investicijų priaugiui. R. Harodo modelis iš esmės yra Dž. M. Keinsio modelio tęsa ir patobulinimas. Tai modelis, skirtas nustatyti tempui, pagal kurį turi didėti nacionalinės pajamos, kad jos atitiktų Dž. M. Keinsio nacionalinių pajamų pusiausvyros sąlygą (B. Drilingas ir kt., 1997). R. Harodas savo modelyje įvedė naujas augimo sąlygas, kurios leido išskirti detalesnius ekonominio augimo ir reguliavimo atvejus, bei pritaikyti racionaliau teorinius modelius. Jei R. Harodo modelis turėtų būti vertinamas kaip Dž. M. Keinsio modelio tęsa ar papildymas, tai E. Domaro

modelis pasižymi dar didesniais skirtumais, tačiau tenka pabrėžti, kad pati modelio esmė išlieka nepakitusi, ekonominio augimo reguliavimo pagrindu laikomos investicijos. Jei Dž. M. Keinsio modelyje ekonominio augimo pagrindu laikomos investicijos, tai E. Domaras savo modelyje įveda platesnį sąlygų išskyrimą (A. Jakutis ir kt., 2007). Skirtingai nei Dž. M. Keinsio teorijoje, E. Domaro teorijoje nuolatinio ekonominės sistemos pusiausvyrinio augimo tempo užtikrinimo sąlyga yra gyventojų skaičiaus augimo tempų ir kapitalo augimo tempų lygybės palaikymas (P. Wonnacott P., R. Wonnacott, 1997). Tad šie modeliai tarpusavyje glaudžiai susiję, tačiau visų jų pamatinius principus įtvirtino Dž. M. Keinsio ekonominio augimo reguliavimo modelis.

Taigi ekonomika, kaip šalies funkcionavimo ir žmonių veikimo varomoji jėga, yra kintanti, dinamiška, veikiama įvairiausių išorinių bei vidinių veiksnių. Ekonominis augimas ekonomikos augimo modeliuose siejamas su svarbiausių makroekonominių išteklių (kapitalas, investicijos) ir rodiklių (vartojimas, gamyba) tendencijomis. Tai reiškia, jog valstybės ekonominė politika, užtikrinant palankias sąlygas augti ištekliams ir ekonomikos rodikliams, prisideda prie šalies teigiamos ekonominės raidos krypties.

1.2. Valstybės ekonomikos raidos veiksniai

Siekiant sudėtingų ir prieštaringų procesų efektyvumo, spartinančių ekonomikos augimą, susiformavo pagrindiniai ekonominės politikos tikslai. Tačiau pasiekti tam tikrą ekonominį tikslą nėra taip paprasta, savaimė niekas nevyksta. Daugelis valstybių aukštą šalies ekonomikos ir žmonių gerovės lygį pasiekė tik dėl to, kad derino rinkos mechanizmą su valstybiniu ūkio reguliavimu. Pasaulyje ir įvairiose ES šalyse valstybės vaidmuo didėja, nes jų pačių patirtis parodė, kad pasyvus valstybės vaidmuo ekonomikoje neduoda teigiamų rezultatų. Svarbu įvertinti valstybės vaidmenį šalies ekonominėje politikoje: kaip valstybės finansai veikia visą ekonomiką, kokia išlaidų ir pajamų politika sulėtintų nuosmukį krizės atveju ar skatintų ekonomikos atsigavimą.

Valstybė priversta įsikišti į ūkio funkcionavimą, siekiant įgyvendinti tikslus, kuriuos sunku pasiekti laisvos rinkos sąlygomis. Valstybė formuoja ekonominę politiką, kurioje tikslai būtų įgyvendinti. Valstybės ekonominė politika suprantama kaip visuma valstybės priimamų sprendimų ir naudojamų teisinių, organizacinių, ekonominių priemonių, kuriomis siekiama daryti tam tikrą įtaką šalies ekonomikai, jos efektyvumui, raidai. Valstybė naudoja tam tikras priemones, instrumentus, kuriais stengiamasi spręsti kylančias ekonomines problemas. Pagrindiniai ekonominės politikos instrumentai yra šie (B. Galinienė ir kt., 2007):

- Fiskalinė politika – visuma priemonių (namų ūkio ir firmų apmokestinimo sistema ir vyriausybės išlaidų politika), kuriomis valstybė siekia visiško užimtumo, keičia bendrąją paklausą, siekia sumažinti ciklinius gamybos kitimo svyravimus.

- Monetarinė politika – šalies centrinio banko vykdoma politika, kuria siekiama įgyvendinti vyriausybės ekonominius tikslus reguliuojant pinigų kiekį rinkoje ir palūkanų normas.
- Tarptautiniai ekonominiai santykiai – tai užsienio prekyba ir investicijų politika, integracijos į ES ir pasaulio ūkį.

Naudojant šiuos ekonominės politikos instrumentus siekiama valstybės ekonomikos stabilumo. Ekonomikos raidos teigiami ir neigiami aspektai pasireiškia per šių instrumentų vartojimo teisingumą ir efektyvumą. Tad visus šiuos instrumentus galime prilyginti ekonomikos raidos veiksniams, nes tik jų naudojimo ir pritaikymo dėka ekonomikos raida plečiasi ar traukiasi. Tad tolimesniuose skyreliuose trumpai apžvelgsiu šiuos veiksnius.

1.2.1. Fiskalinė politika

Fiskalinė politika yra visuotinis reiškinys kiekvienos valstybės finansų valdyme. A. Jakutis ir kt. (2007) nurodo, kad fiskalinė politika - biudžetinės politikos dalis, susijusi su valstybinio biudžeto pajamų formavimu, remiantis mokesčių sistema. R. P. Wonacott (1994) teigimu, fiskalinė politika tai visuma priemonių, kurias Vyriausybė naudoja siekdama veikti visuminę paklausą. A. Jakutis ir kt. (2007) nurodo, jog pagrindinis fiskalinės politikos tikslas yra nedarbo bei infliacijos panaikinimas. Pagal keliamus tikslus, galimos kelios fiskalinės politikos orientacijos:

- Kai egzistuoja nuosmukis (paklausos sumažėjimas), reikalinga ekspansinė (ekonominės plėtros) fiskalinė politika. Ją sudaro didėjančios vyriausybės išlaidos arba mažesni mokesčiai, ar jų kombinacija. Kitaip tariant, jei biudžetas būtų subalansuotas iš pat pradžių, fiskalinė politika turėtų judėti vyriausybės biudžeto deficito kryptimi nuosmukio metu.

- Kada egzistuoja paklausos sąlygojama infliacija (angl. demand - pull inflation), reikalinga restrikcinė (ribojanti) fiskalinė politika. Ji susideda iš mažėjančių vyriausybės išlaidų arba didesnių mokesčių, ar jų abiejų kombinacijos. Fiskalinė politika judėtų palankia pasiūlai vyriausybės biudžeto kryptimi, kai ekonomika susidurtų su infliacijos kontroliavimo problema.

L. Sinevičienė, A. Vasiliauskaitė (2010) nurodo, kad fiskalinė politika gali padėti stabilizuoti ekonomiką išlaikant visuminę paklausą ir privataus sektoriaus pajamas ekonominio nuosmukio metu ir reguliuojant ekonominį aktyvumą stipraus augimo periodais. Pagrindinės fiskalinės politikos priemonės yra šios (B. Drilingas ir kt., 1997):

1. Vyriausybės išlaidos, įskaitant transferinius mokėjimus;
2. Mokesčiai (apmokestinimo normos bei sąlygos);
3. Valstybės skola.

Ekonominio nuosmukio situacijoje taikoma ekspansinė politika. Lietuvoje pradedant 2009 metais buvo taikoma restrikcinė fiskalinė politika, pasireiškusi tiek mažėjančiomis valstybės išlaidomis, tiek didesniais mokesčiais, siekiant subalansuoti ekonomiką, sumažinti infliaciją.

Apibendrinant, fiskalinė politika suvokiama kaip biudžetinės politikos dalis, susijusi su valstybinio biudžeto pajamų formavimu, remiantis mokesčių sistema. Ja vyriausybė keičia bendrąją paklausą, sumažindama ciklinius gamybos svyravimus ir siekdama visiško užimtumo, nespartinant infliacijos tempo. Fiskalinėmis politikos priemonėmis vykdomas ekonomikos skatinimas arba slopinimas. Atitinkamiems tikslams pasiekti gali būti naudojamos tokios fiskalinės politikos priemonės: valstybės biudžeto išlaidų reguliavimas; biudžeto pajamų surinkimo mokesčiais reguliavimas, valstybės skolos valdymas.

1.2.1.1. Biudžetas

Valstybės biudžetas – planas, pagal kurį bus skirstomos valstybės lėšos biudžetinių įstaigų ir kitų viešojo administravimo subjektų išlaidoms. Valstybės biudžetas, kartu su savivaldybių biudžetais sudaro nacionalinį biudžetą (Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymas. Nr. IX-1946).

Vienas iš pagrindinių fiskalinės politikos tikslų - išlaikyti biudžeto ir visuminės pasiūlos bei visuminės paklausos balansavimą. Biudžeto balansą sudaro skirtumas tarp vyriausybės pajamų ir visų jos išlaidų. Atitinkama valstybės fiskalinė politika tiesiogiai įtakoja biudžeto balansą, jis gali būti trejopas: subalansuotas biudžetas, biudžeto perviršis ir biudžeto deficitas. Visuminės pasiūlos ir visuminės paklausos balansavimas vykdomas mokesčių ir transferinių mokėjimų pagrindu. Biudžeto pajamų sąvoka apibrėžta Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymo 1 straipsnyje, kur nurodoma: „biudžeto pajamos - įmokos iš mokesčių, rinkliavų ir kitų įstatymų nustatytų pajamų šaltinių bei negražintina finansinė parama (piniginės lėšos)“. Biudžeto pajamų svarba pasireiškia tame, kad valstybės funkcijų vykdymui būtini finansiniai resursai, kurių svarbiausias šaltinis yra įvairūs mokesčiai. Jeigu valstybės išlaidoms nepakanka biudžeto pajamų, tai valstybė priversta skolintis vidaus ir užsienio finansų rinkose. Toks išlaidų finansavimo būdas susijęs su papildomais skolinimosi kaštais, imamos palūkanos didina valstybės vidaus ir užsienio skolą, o tai gali sukelti makroekonominį disbalansą.

Teoriniu požiūriu valstybės pajamų šaltiniai skirstomi į tokias grupes (Makroekonomika, 2002):

- Mokesčiai, surenkami iš privataus sektoriaus be jokių įsipareigojimų duoti kažką mainais;
- Socialinio draudimo įmokos – jas sudaro lėšos, pervedamos savarankiškai pagal individualias draudimo programas arba sumokamos darbdavių už savo darbuotojus. Tai skaičiuojama kaip procentas nuo darbo užmokesčio fondo, darbuotojų skaičiaus, bendrų pajamų ir kitu būdu;
- Nemokestinės biudžeto pajamos – tai lėšos, gautos parduodant valstybės gaminamas prekes ar teikiant paslaugas, t.y. nemokestinės pajamos yra gaunamos iš pirkimo - pardavimo sandorių arba mainų;
- Grantai yra gaunami kaip parama iš kitų valstybių ar tarptautinių organizacijų;

- Skolindamasi valstybė laikinai trumpesniai ar ilgesniai laikotarpiui gauna teisę disponuoti tam tikra pinigų suma, įsipareigodama ją grąžinti nustatytam terminui, iki kuriam reguliariai mokamos palūkanos.

Svarbi fiskalinės politikos priemonė yra valstybės išlaidų reguliavimas. Skiriamos tokios pagrindinės valstybės išlaidų grupės (V. Pertraškevičius, 1995): išlaidos darbo užmokesčiui, išlaidos prekėms ir paslaugoms, išlaidos subsidijoms.

R. A. Arnold (2008) teigia, jog valstybės išlaidų politika, siekiant fiskalinės politikos tikslų, turi būti grindžiama keliais pagrindiniais principais: pirma - „agreguotas valstybės išlaidų lygis turi atitikti nacionaliniams valstybės politikos prioritetams, turi būti suderintas su makroekonominėmis sąlygomis ir privalo užtikrinti valstybės skolos ir fiskalinio deficito stabilumą“; antra - dalies prekių ar paslaugų tiekimą yra tikslinga deleguoti privačiam sektoriui; trečia - finansavimas turėtų būti orientuotas į siekiamą rezultatą; ketvirta - einamosios ir kapitalo išlaidos kiekvienai programai ir sektoriui turi būti atidžiai pamatuotos, subalansuotos; penkta - turi būti atliekama detali biudžetinių įstaigų veiklos analizė, „įsitikinta, kad egzistuojanti institucinė struktūra, taisyklės ir instrukcijos padeda, o ne trukdo kontroliuoti visuomeninę paklausą ir skatinti išlaidų sudėtinių dalių efektyvumą ir lygybę“.

Apibendrinant galima teigti, kad valstybės biudžeto formavime svarbi fiskalinės politikos priemonė yra išlaidų reguliavimas. Didinant valstybės biudžeto išlaidas, yra skatinama ekonomika, mažinant išlaidas – ekonomika slopinama. Lietuvos atveju 2009 m. imtasi valstybės biudžeto išlaidų mažinimo priemonių, kurios prislopino ekonomiką, nes sumažėjo viešieji pirkimai ir kt., tačiau tai kartu buvo priemonė sumažinti biudžeto deficitą bei infliaciją.

1.2.1.2. Valstybės skola

Valstybės vykdoma ekspansinė politika dažnai neišvengia biudžeto deficito, kurį ji priversta finansuoti skolintomis lėšomis. Pastaruoju metu į didėjančius fiskalinį deficitą ir valstybės skolą žiūrima kaip į atskirą rimtą problemą.

Lietuvos Respublikos Finansų ministerija (2010) nurodo, jog valstybės skola – tai „valdžios sektoriui priskirtų subjektų, turinčių teisę skolintis, priimtų, bet dar neįvykdytų įsipareigojimų grąžinti kreditoriams lėšas, pasiskolintas išplatinus Vyriausybės vertybinius popierius, pasirašius paskolų sutartis, lizingo (finansinės nuomos) sutartis ir kitus įsipareigojamuosius skolos dokumentus, konsoliduota suma“ .

Valstybės skolos ir biudžeto deficito santykiai ekonomistų vertinami gana nevienodai, vyrauja du požiūriai:

- Didėjant skolai, didėja skolos aptarnavimo išlaidos, tarp kurių pagrindinę dalį sudaro palūkanų mokėjimai, o tai savaime didina biudžeto išlaidas ir jei nesikeičia biudžeto pajamų dydis – deficitą (J. Čičinskas, 1999).

- Biudžeto deficitas yra skirtumas, kuriuo valstybės išlaidos yra didesnės už jos pajamas tam tikru laikotarpiu, paprastai per metus. Valstybės skola yra visuminis valstybės įsiskolinimas kreditoriams tam tikrai datai nepaisant, kada skolos yra susidariusios (V. Petraškevičius, 1995).

Jei vyriausybės metai iš metų formuoja deficitinį biudžetą, tai valstybės skola auga. Kada sudaromas biudžeto perviršis, valstybės skola atitinkamai mažėja. Kuo didesnė tampa valstybės skola, tuo sunkesnė mokesčių našta užgula mokesčių mokėtojus, tai sąlygoja (Makroekonomika, 2002):

- kuo didesni mokesčiai, tuo labiau mažėja namų ūkių disponuojamos pajamos, bet būtent iš surinktų mokesčių valstybė finansuoja palūkanų mokėjimus;

- valstybės skola naudinga tiems kas jai skolina, kuriems valstybė moka palūkanas;

- jei skola ir jos aptarnavimo išlaidos didėja sparčiau, nei nacionalinis produktas, situacija tampa sunkiai valdoma ir nestabili. Tuo atveju, jei valstybė neišspręs biudžeto deficito problemos, atsiras realus finansinės ir fiskalinės krizės pavojus.

- ekonomistai sieja ekonominės krizės didėjimą su sumažėjusiomis galimybėmis finansuoti privačias investicijas iš skolintų lėšų, o tai gali reikšti sulėtėjusį ekonominį augimą ir žemesnį ateities kartų gyvenimo lygį.

Dar didesnį susirūpinimą nei kasmetinio biudžeto deficitas visuomenėje kelia valstybės skolos permanentinis egzistavimas ir jos augimas. Esant valstybės skolai ir jai didėjant, labai svarbiu procesu tampa valstybės skolos valdymas. Tarptautinio valiutos fondo ir Pasaulio banko skolos valdymo gairėse numatyta, kad, siekiant efektyviai valdyti skolą ir užtikrinti tinkamą skolos valdymo politiką, turi būti aiškiai apibrėžta skolos valdymo strategija, apimanti (E. Latyšovič, A. Karanauskas, 2007):

pagrindinius tikslus ir prioritetus; skolos rizikų valdymo sistemą ir pagrindus; protingos, toleruotinos rizikos valdymo strategiją ir politiką; skolos valdymo suderinamumą su fiskaline ir monetarine politika; skolos valdymo organizacinę struktūrą, kuri užtikrintų skaidrų atskaitingumą ir skolą; valdančių institucijų (asmenu) atsakomybes; teisinį reglamentavimą; darbuotojų kvalifikaciją; į efektyvumą orientuotą skolos valdymo informacinių technologijų sistemą.

Valstybės skolos valdymo tikslas užtikrinti valdžios sektoriaus finansinius poreikius ir skolinių įsipareigojimų įvykdymą laiku, galimomis mažiausiomis išlaidomis ir vadovaujantis atsargios rizikos principu (E. Latyšovič, A. Karanauskas, 2007). Nepaisant to, kad valstybės skola yra neigiamas darinys, tačiau tam tikrais atvejais valstybės skola yra būdas mažinti valstybės biudžeto deficitą - tai gali būti svarbu stabilizuojant ekonomiką. Ž. Karazijienė, A. Sabonienė (2009) nurodo, kad valstybės skolinimosi vidaus ir užsienio rinkose variantai neatsiejami šalies makroekonominės politikos elementai. Skolinimosi rinkų pasirinkimas yra tiesiogiai susijęs su valstybės mokėjimų balansu. Užsienio skolinimasis turi būti derinamas ne tik su bendrojo vidaus produkto (BVP) augimo skatinimu, bet ir su eksporto didinimo galimybėmis. Valstybei skolinantis vidaus rinkoje, rezidentai gauna palūkanas, tai yra pajamas iš palūkanų ir moka mokesčius. Valstybei skolinantis užsienio rinkoje,

pajamos iš palūkanų išmokamos užsieniui ir, kitaip tariant, nespirtina šalies ekonomikos vystymosi. Be to, ir rezidentai gali skolinti valstybei užsienio valiuta, o ne šalies nacionaline valiuta. Konstatuoti faktai leidžia teigti, kad valstybės skolinimasis vidaus rinkoje prisideda prie šalies finansų rinkos plėtotės ir yra reikšmingas tiek valstybės kapitalo, tiek pinigų rinkoms.

1.2.1.3. Mokesčiai

Lietuvos Respublikos Mokesčių administravimo įstatymas mokesčius apibrėžia taip: mokestis – tai mokesčio įstatyme mokesčio mokėtojui nustatyta pinigine prievolė valstybei, kad būtų gauta pajamų valstybės ir savivaldybių funkcijoms vykdyti. Gana artima mokesčių sąvokai yra rinkliavos sąvoka, kuri taip pat yra traktuojama kaip pinigine prievolė už tam tikras asmeniui suteikiamas valstybės institucijų paslaugas (D.Štreimikienė, A. Mikalauskiene, 2006).

H.В.Миляков (2008) išskiria tokius mokesčių klasifikavimo kriterijus: pagal surinkimo būdą, pagal apmokestinimo subjektą, pagal mokesčių mokėtoją, pagal mokestį nustatančią instituciją, pagal biudžetą į kurį patenka mokestis, pagal mokesčio nustatymo tikslą, pagal instituciją surenkančią mokestį, pagal mokesčio nustatymo tvarką, pagal mokesčio formą, pagal mokesčio mokėjimo reguliarumą.

Pagal surinkimo būdą mokesčiai skirstomi į tiesioginius ir netiesioginius. Tiesioginis apmokestinimas įtakoja materialinių ir nematerialinių gėrybių kaupimą. Mokestiniai santykiai formuojasi betarpiškai tarp mokesčių mokėtojo ir biudžeto (W. J. Wessels, 2006). Išskiriami šie tiesioginiai mokesčiai (R. A. Arnold, 2008): pajamų mokestis, pelno mokestis, palikimo, turto, transporto priemonės mokesčiai.

Netiesioginiai mokesčiai surenkami per šias mokesčių formas: universalius netiesioginius mokesčius, individualius netiesioginius mokesčius, valstybinius fiskalinius mokesčius, muitinės mokesčius (W. J. Wessels, 2006). Netiesioginiai mokesčiai nustatomi priklausomai nuo paklausos prekėms ir paslaugoms. Kuo mažiau elastinga paklausa, tuo didesnė dalis mokesčio uždedama vartotojui. Priešingu atveju mažesnė dalis netiesioginių mokesčių uždedama vartotojui ir didžioji dalis dengiama pelno sąskaita. Esant dideliame paklausos elastingumui netiesioginių mokesčių didinimas lemia vartojimo sumažėjimą.

Priklausomai nuo nustatomo mokesčio tarifo išskiriamos tokios mokesčių rūšys: proporciniai mokesčiai (imami proporcingai nuo gaunamų pajamų, pelno, turimo turto, nepriklausomai nuo jo vertės), progresiniai mokesčiai (didėjant pajamoms, gaunant didesnę pelną, turint ar įsigyjant vertingesnį turtą didėja) ir regresiniai mokesčiai (didėjant pajamoms, gaunant didesnę pelną, turint vertingesnį turtą mažėja) (E. Buškevičiūtė, 2005).

W. J. Baumol, A. S. Blinder (2009) teigimu, vyriausybė savo mokesčių politikoje turi nustatyti optimalų mokesčių dydį, kuris leistų surinkti pakankamas pajamas į valstybės biudžetą ir tuo pačiu užtikrintų šalies ekonomikai optimalų augimą.

Mokslinėje literatūroje vieningai laikomasi požiūrio, jog mokesčiai – vienas svarbiausių ekonomikos raidos veiksnių. Klaidinga valstybės mokesčių politika neretai laikoma ūkio stagnacijos, nuosmukio, ūkinės veiklos neefektyvumo priežastimi.

Mokesčiai turi didelę įtaką valstybės ekonomikos augimui ir smukimui. W. J. Baumol, A. S. Blinder (2009) teigimu, šiuolaikinėje visuomenėje reguliuodamos mokesčius valstybės reguliuoja ekonomiką ir įtakoja jos augimą arba ribojimą. J. Sloman (2006) nurodo, kad reguliavimas per mokesčius yra būdingas visoms šiuolaikinėms valstybėms, tačiau skiriasi pats valstybinio reguliavimo per mokesčius lygmuo. Autoriaus teigimu, JAV valstybinis reguliavimas per mokesčius jau seniai tapo neatsiejama amerikietiškojo ūkio mechanizmo dalimi. Taip pat stiprus valstybinis reguliavimas per mokesčius yra Švedijoje. Tuo tarpu Japonijoje ir Vokietijoje valstybinis reguliavimas per mokesčius yra vidutiniame lygmenyje.

Ekonomikos reguliavimo mokesčių pagalba aspektai buvo išplėtoti Dž. M. Keinso, kuris suformulavo ekonomikos reguliavimo mokesčių priemonėmis teoriją. Ji skelbia, jog iš valstybės biudžeto kompensuojamas gyventojų mokios paklausos trūkumas sąmoningai ribojama gaminių perprodukcija. Dž. M. Keinso teorija nurodo, kad rinka negali susireguliuoti pati, valstybė turi didinti arba mažinti savo išlaidas, siekiant išlaikyti ar sukurti rinkos pusiausvyrą. Mokestinės pajamos finansuoja valstybės išlaidas. Keinsistinėje teorijoje pripažįstama, jog būtent investavimas, o ne taupymas skatina ekonomikos augimą (K. Lukaševičius, 1999), taigi valstybė turi skatinti vartojimą. Pagal klasikinę keinsistinę teoriją, nepateisinami tie mokesčiai, kurie skatina taupyti ir mažina vartojimą (G. F. Break, 1988).

Tad galima teigti, jog kiekvienoje valstybėje suformuojama mokesčių sistema atsižvelgiant į tos valstybės ūkinės veiklos ypatumus ir mokesčių sistemos tradiciją. Neabejojama, jog mokesčiai daro didelį poveikį ekonomikos raidai. Tai svarbi ekonomikos reguliavimo priemonė.

1.2.2. Monetarinė politika

Monetarinė politika - šalies centrinio banko politika, kuria siekiama įgyvendinti vyriausybės ekonominius tikslus pinigų kiekio ir (ar) palūkanų normos reguliavimo būdu. Monetarinė politika įgyvendinama 3 pagrindinėmis priemonėmis (Ih. Mayer ir kt., 1995):

- Atviros rinkos operacijomis - tai svarbiausia pinigų pasiūlos kontrolės priemonė, kuri vykdoma centrinio banko perkant ar parduodant vertybinius popierius vertybinių finansų rinkose.
- Komercinių bankų diskontavimu - Centrinis bankas (CB) nustato diskontą, t.y. palūkanų normą už išduodamas komerciniams bankams (KB) paskolas ir tų paskolų terminus. Tai seniausiai taikoma CB

politika pinigų pasiūlai reguliuoti. Diskonto norma (discount rate) - CB speciali palūkanų norma paskoloms, kurios išduodamoms finansiniams tarpininkams. Komercinių bankų diskontavimas yra analogiškas sandoris, kai privatus asmenys ima paskolas iš KB

- Rezervo normos reglamentavimu - tai nustatymas tam tikro rezervų dydžio, kurį KB privalo turėti grynaisiais CB. Privalomuosius rezervus sudaro KB indėliai CB bei gryniesi pinigai jo seifuose. KB atsargoje gali laikyti ir daugiau pinigų, bet ne mažiau kaip reikalaujamasis rezervas. Jeigu faktiškas KB rezervas krenta žemiau reikalaujamojo, tuomet jis privalo skolintis iš CB privalomajam lygiui atstatyti. Kadangi monetarinė politika veikia pramoninius ciklus, tai yra pagrindinis infliacijos veiksnys, įtakojantis rinkos palūkanų normą ir valiutų keitimų normą.

Monetaristai tvirtina, kad vyriausybės išlaidų pokytis, didinant arba mažinant mokesčius, nedaro jokio poveikio nei gamybai, nei bendrosioms išlaidoms, nes vyriausybė tik perskirsto esamas pajamas. Jų nuomone, tik pinigų politika gali daryti poveikį ekonomikai. Jeigu pinigų pasiūlos tempas sutampa su BNP didėjimo tempu, tai išlieka stabilios kainos ir pakanka pinigų, padidėjus BNP apimčiai. Jeigu pinigų pasiūlos tempas viršija BNP gamybos didėjimo tempą, nežymiai padidėjusios kainos skatina BNP padidėjimą, nes verslininkus kainų padidėjimas nuteikia optimistiškai (R. A. Arnold, 2008).

Centrinis bankas monetarinės politikos įgyvendinime atlieka svarbiausias funkcijas, todėl jis monetarinės politikos įgyvendinimo atžvilgiu yra tiek priemonė, tiek jos įgyvendintojas. JAV ir daugelyje kitų šalių centrinis bankas orientuotas į keturis pagrindinius tikslus: visiškas išteklių panaudojimas, bendrojo prekių ir paslaugų kainų lygio stabilumas, ekonomikos stabilaus augimo rėmimas, stabilus mokėjimų balansas pasaulinėse operacijose. Šiuolaikiniai centriniai bankai veikia kaip balansinis velenas, skatinantis ar stabilizuojantis piniginių masių judėjimus ten, kur jų trūksta, ir iš ten, kur jų per daug. Jie stengiasi užtikrinti tolygų ir tvarkingą judėjimą pinigų ir kapitalo rinkose, kad reikiamai būtų finansuoti vertingi investiciniai projektai. Be to tai reiškia, kad išvengiama panikos, jei staiga sumažėja kreditų teikimo galimybės ar krinta vertybinių popierių kainos. Tačiau dauguma operacijų, kurias vykdo centrinis bankas tvarkingam kapitalo judėjimui užtikrinti, yra diktuojamos pačios rinkos, o ne vyriausybės.

Daugelis ekonomistų pastebi monetarinės politikos privalumus (Ih. Mayer ir kt., 1995):

1. Greita ir lanksti. Palyginti su fiskaline politika, ji gali keistis greičiau. CB gali kasdien numatyti vertybinių popierių pirkimą ar pardavimą atviroje rinkoje.

2. Izoliuota nuo politikos. Jai neturi įtakos politiniai sprendimai, lengviau priima ilgojo laikotarpio priemones, nesivaikant trumpalaikių poveikių. Ji konservatyvesnė nei fiskalinė.

3. Monetarizmas. Pabrėžiant ypač svarbų pinigų vaidmenį, ekonomikoje susiformavo ekonomikos teorija - monetarizmas. Ekonomistai pabrėžia, kad pinigų pasiūlos pasikeitimai yra esminis veiksnys, nustatant ekonomikos aktyvumo lygį.

Monetarinei politikai būdingi ir saviti ribotumai (Ih. Mayer ir kt., 1995):

1. Ciklinis asimetriškumas. Veiksminga stabdančioji monetarinė politika tikrai gali greitai sumažinti KB rezervus, bankai sumažina kreditus, pinigų pasiūla sumažės. Tačiau skatinančioji monetarinė politika gali užstrigti: sudarius sąlygas pigiems kreditams nėra garantijų, kad bankai iš tikrųjų duos paskolų, ir pinigų kiekis padidės. Be to, pinigai, kurie ateina į ekonomiką dėl to, kad CB superka obligacijas, gali būti panaudojami paskoloms padengti. Taigi tokie procesai galimi, tačiau ciklinis asimetriškumas labiausiai tikėtinas depresijos metu. Normaliu laikotarpiu perteklinių rezervų didėjimas lemia kreditų augimą ir pinigų pasiūlos didėjimą.

2. Pinigų apyvartos greičio pasikeitimai. Pinigų pasiūlos kiekis, padaugintas iš apyvartos greičio, sudaro bendrą pinigų kiekį. Jeigu pinigų pasiūla 150 mlrd.Lt, tai bendras pinigų kiekis bus 600 mlrd.Lt, kai jų apyvartos greitis - 4, ir 450 mlrd.Lt, jei apyvartos greitis – 3 apyvartos per metus. Dž. Keinso šalininkai teigia, kad pinigų apyvartos greitis kinta atvirkščiai pinigų pasiūlos kitimui, kartu stabdydamas ar net panaikindamas pinigų pasiūlos pokyčius. Infliacijos metu, kai pinigų pasiūla mažinama, pinigų apyvartos greitis turi tendenciją didėti. Ir priešingai, kada imamasi politinių priemonių, didinančių pinigų pasiūlą nuosmukio laikotarpiu, pinigų apyvartos greitis gali sumažėti.

Pinigų pasiūlos ir palūkanų normos dilema - tai monetarinės politikos pagrindinė problema. Ką turi kontroliuoti CB: pinigų pasiūlą ar palūkanų normą. Stabilizuoti abiejų rodiklių vienu metu ji negali. Tarkime, kad CB politikos tikslas - palūkanų normos stabilizavimas. Kadangi palūkanų normos svyravimai destabilizuoja investicijas, tai, pasikeitus pajamų multiplikatoriui, destabilizuojama ir visa ekonomika. Jei dėl ekonomikos augimo didėja BVP, šis savo ruožtu didina sandėrių pinigų paklausą, o kartu ir bendrą pinigų paklausą, todėl palūkanų norma didėja (Ih. Mayer ir kt., 1995). CB, norėdamas stabilizuoti palūkanų normą, turi padidinti pinigų pasiūlą. Tačiau pinigų kiekio padidėjimas gali sukelti infliacinį bumą, kurio CB negali leisti. Analogiškas scenarijus bus, jeigu BVP mažėja. Tuomet pinigų paklausa ir palūkanų norma mažėja. CB turi sumažinti pinigų pasiūlą. Tačiau pinigų sumažėjimas mažina išlaidas, todėl didėja ekonomikoje nuosmukis.

1.2.3. Užsienio prekyba

Užsienio prekyba taip pat svarbus veiksnys ekonomikos augimui ar jos lėtėjimui. Užsienio prekyba apima ekonominius reiškinius, susijusius ne tik su prekių ar paslaugų judėjimu. Ji taip pat apima asmenų bei kapitalo judėjimą. Dažniausiai užsienio prekyba apibūdinama importo ar eksporto apimtimis. Pagal užsienio prekybos apimčių kitimą prognozuojamas jų piniginis įnašas į šalies ekonomiką. Įvairūs autoriai, pavyzdžiui, A. Jakutis ir kt. (2007), S. Kumar (2009) susieja makroekonominius rodiklius ir tarptautinės prekybos rodiklius. Tad tarptautinės prekybos rezultatai dažnai priklauso net ir nuo tam tikro ekonomikos rodiklio lygio. Analizuojant įvairius autorius išskiriami makroekonominiai veiksniai, kurie susiję su užsienio prekybos rodikliais (2 lentelė).

2 lentelė. Ekonomikos rodikliai, susiję su tarptautinės prekybos rezultatais

Ekonomikos rodiklis	Ryšys su tarptautinės prekybos rezultatais
BVP (Bendrasis vidaus produktas)	Importo ir eksporto sumos santykio su nominaliu BVP rodiklis rodo tarptautinės prekybos atvirumą (J. Bivainis ir kiti, 1999). Santykis tarp BVP ir tarptautinės prekybos rodo ūkio atvirumą; ūkio atvirumas įtakoja ir bendrą ekonominį aktyvumą (R. Rudzkis, V. Kvedaras, 2003).
Kainų lygis	Importo ir eksporto apimtys ir vertė priklauso nuo produkcijos kainų (C. Anghelache, 1999).
Mokesčiai	Dideli mokesčiai sumažina gamintojų produkcijos konkurencingumą užsienio rinkose ir skatina užsienio gamintojų produkcijos importą. Maži mokesčiai didina vietinių gamintojų konkurencingumą užsienio prekyboje.
Nacionalinės gamybos apimtys	Gamybos apimtys yra elastingos tarptautinės prekybos apimtims (M. J. Slaughter, 2001).
Valiutos kursas	Valiutų kursų svyravimai daro poveikį eksporto vertei, importo kainoms, atitinkamai visai ekonomikai (per importuojamų žaliavų kainas) (C. Anghelache, 1999)
TUI	Esama stiprių, bet netiesioginių ryšių tarp tarptautinės prekybos ir tiesioginių užsienio investicijų (TUI) (M. J. Slaughter, 2001).
Darbo jėgos rodikliai	M. J. Slaughter (2001) taiko regresinę analizę, analizuodamas tarptautinės prekybos poveikį darbo jėgos paklausai.
Tarptautinės prekybos politika	J. Bivainis ir kiti (1999): importo pusiausvyrą koreguoja importo mokesčio tarifai bei pasaulinės produkcijos kainos.
Transporto išlaidos	Transporto išlaidos įtakoja tarptautinės prekybos apimtį su konkrečia šalimi (ypač kalbant apie importą) (C. Anghelache, 1999).

Šaltinis: sudaryta autorės

Užsienio prekybą įtakoja įvairūs makroekonominiai veiksniai, atitinkamai įtakojantys tarptautinės prekybos apimtį, struktūrą ir dinamiką. Tačiau kartu jie patys yra įtakojami valstybėje vykstančios tarptautinės prekybos apimčių, struktūros. Makroekonominių veiksnių įtaka eksporto ir importo rezultatams gali būti tiesioginė ir netiesioginė. Atskiri makroekonominiai rodikliai – BVP, kainų lygis, TUI, darbo jėgos struktūra – yra sudėtingi, kompleksiški valstybės ekonomikos reiškiniai, tad detalesnės jų analizės neaptarsiu. Kalbant apie BVP, R. Rudzkio, V. Kvedaro (2003) teigimu, tinkamiau panaudojus technologijas ir dėl kitų gamybos masto ekonomijos efektų visiškai gali būti, kad BVP taip pat lemia gebėjimą daugiau eksportuoti.

Apibendrinant galima teigti, jog tarp užsienio prekybos rodiklių ir kitų makroekonominių rodiklių yra ryšys: labiausiai mokslinėje literatūroje aptariami tarptautinės prekybos ir BVP, kainų lygio, gamybos apimčių, valiutos kursų pokyčių ryšiai.

1.2.4. Socialiniai veiksniai ir darbo rinka

Socialiniai veiksniai ir darbo rinka turi tiesioginės įtakos mokesčių sistemos vystymuisi ir pajamoms, surenkamoms į biudžetą. Tačiau galioja ir atvirkštinis ryšys – mokesčių sistema tiesiogiai veikia darbo rinką, socialinę politiką. Tarp socialinių veiksnių pastarąjį dešimtmetį vienas ryškiausių procesų yra emigracija. Migracijos procesai Lietuvoje turi galias šaknis ir tradicijas, tačiau pastarųjų

metų Lietuvos ekonominė ir socialinė padėtis rodo, kad padaryta didelė pažanga ir ekonominės bei socialinės priežastys emigracijai nėra tokios ryškios kaip kad iki 2000 m., tačiau tai nemažina emigracijos srautų. Tai leidžia teigti, kad emigracijos procesus įtakoja ne tik ekonominiai ir socialiniai veiksniai, bet ir socializacijos proceso nepakankamumas.

Migracijos procesams didelės įtakos turėjo 2004 m. Lietuvos įstojimas į ES, kas supaprastino išvykimo procesą, bei atvėrė naujas darbo rinkas (Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiams, 2005). Nuo 2000 m. pagrindinėmis priimančiomis valstybėmis buvo Vokietija, Ispanija ir Didžioji Britanija ir JAV (G. Kadziauskas, 2006).

Migracijos procesai Lietuvoje neigiamai įtakoja mokesčių sistemos vystymąsi, nes valstybė netenka darbingo amžiaus žmonių, kurie sumoka daugiausiai mokesčių. Tokiu būdu biudžetas praranda pajamas, o šių žmonių sukuriama vertė atitenka užsienio šalių, kuriose jie dirba, biudžetams. Kita vertus, emigrantai siunčia į Lietuvą dalį uždirbtų pinigų savo šeimos nariams ir taip skatina ekonomiką. Tačiau emigracijos procesai vis dėlto turi daugiau neigiamų pasekmių tos šalies ekonomikai, iš kurios žmogus išvyko. Be to, kad jų sukuriama vertė atitenka kitos šalies biudžetui, didelis nuostolis yra šio žmogaus kaip specialisto praradimas – prarandamas žmogiškasis kapitalas. Žmogiškieji ištekliai – tai esminis ekonomikos veiksnys, nes tik žmonių išsilavinimas, praktinis patyrimas, jų sukauptos žinios, verslumas yra gamybos pagrindas. Daugelis ekonomistų sutinka, kad žmogiškieji ištekliai, kaip ir mokesčiai, yra vienas iš pagrindinių ekonomikos augimo veiksnių.

Kita su emigracija ir nepakankamai surenkamomis pajamomis į valstybės biudžetą susijusi problema yra didelis nedarbas. Didelis nedarbas darbo rinkoje tiesiogiai susijęs su ekonomine situacija šalyje ir jis tiesiogiai skatina visuomenės emigraciją. Augantis nedarbas ne tik blogina valstybės finansų padėtį, smukdo visą šalies ekonomiką, tačiau sukelia daugybę psichologinių bei socialinių problemų. Nedarbas yra viena svarbiausių neefektyvaus darbo jėgos ir kitų gamybos išteklių panaudojimo priežasčių. Kai bendrasis nedarbo lygis viršija natūralųjį nedarbo lygį šalyje, nepagaminamas potencialus nacionalinis produktas. Visa tai atsiliepia šalies ekonominiam pajėgumui.

Nedarbas tiesiogiai lemia mažesnius surenkamus mokesčius ir didesnes išlaidas, skiriamas iš valstybės biudžeto bedarbystės pašalpoms išmokėti. Tokiu būdu aukštas nedarbo lygis tiesiogiai prisideda prie biudžeto deficito formavimo ir mokesčių sistemos transformavimo - siekiant surinkti daugiau pajamų į valstybės biudžetą dažnai priimami sprendimai didinti mokesčius ar net įvesti naujus.

Tad galiu drąsiai teigti, kad socialinės problemos ir susiklosčiusi situacija darbo rinkoje tiesiogiai įtakoja ekonomikos raidos efektyvumą. Didėjanti emigracija ir darbo vietų mažėjimas mažina ir ekonominį efektyvumą – socialinių pašalpų mokėjimas reikalauja vis daugiau biudžeto pajamų.

1.2.5. Tiesioginės užsienio investicijos

Investicijų svarba šiuolaikinėje ekonomikoje ir versle nuolatos auga įtakojant globalizacijos procesams ir poreikiui užtikrinti spartų ekonomikos augimą bei verslo vystymąsi. Daugelis išsivysčiusių šalių yra suinteresuotos tiesioginių užsienio investicijų (TUI) pritraukimu ir efektyviu jų panaudojimu ekonomikos vystymuisi. Besivystančios ekonomikos šalims, tokioms kaip Lietuva, tiesioginės užsienio investicijos yra svarbus ekonomikos plėtros veiksnys, nes apima investicijas į gamybą, paslaugas, naujas technologijas šalyje, jas panaudojant kuriama pridėtinė vertė, didinamas bendrasis vidaus produktas, sukuriama darbo vietos šalies gyventojams, didinamos gyventojų gaunamos pajamos, tokiu būdu stimuliuojamas vartojimas ir t.t. Taigi tiesioginės užsienio investicijos turi kompleksinį poveikį šalies ekonomikos raidai.

Užsienio investicijos, pasak J. Bivainio ir kt. (1999), tai užsienio kapitalas, įvežtas iš kitų šalių ir panaudotas investicijas priimančios šalies gamyboje ar veikloje, turinčioje kitą tikslinę paskirtį. TUI yra žymiai svarbesnis šalims, kurių ekonomika yra vystymosi stadijoje. A. Kumar (2009) teigimu, besivystančioms šalims investicijos yra vienintelė kapitalo pritraukimo forma, kuri gali būti panaudojamas kaip injekcijos ekonomikos vystymuisi. Šis autorius išskiria tris kapitalo pritraukimo į šalies ekonomiką būdus:

- Portfelinės investicijos, kurios įplaukia investuotojams įsigyjant įmonių akcijas vertybinių popierių rinkose, neįgyjant efektyvių įmonių kontrolės galimybių;
- Portfelinės investicijos skolinantis trumpiems terminams iš bankų, ar tarptautinių finansinių institucijų, tokių kaip Pasaulio bankas;
- TUI, kurios pasiekia šalies ekonomiką per ilgalaikius bendradarbiavimo ryšius tarp kompanijų ir ryšius su užsienio valstybėmis.

Pasak R. Hausmann, E. Fernandez - Arias (2000), besivystančioms šalims svarbūs įvairūs kapitalo pritraukimo būdai, tačiau TUI yra išskirtinis kapitalo pritraukimo į šalies ekonomiką būdas, nes investuotojas yra suinteresuotas užtikrinti savo investicijų atsiperkamumą ir pelną. Tai skatina jį siekti užsibrėžto rezultato, tai reiškia įnešti savo indėlį į ekonomikos vystymąsi.

Užsienio investicijų pritraukimo procese labai svarbų vaidmenį atlieka mokesčių sistema. Maži mokesčiai yra labai svarbus veiksnys daugeliui investuotojų, kurie planuoja ilgalaikes investicijas. Todėl valstybei, siekiančiai pritraukti TUI, svarbu sukurti palankią mokestinę aplinką. Svarbios ne tik tiesioginės mokesčių lengvatos, bet ir atitinkama išlaidų politika, orientuota į verslo sąlygų gerinimą (plačiau 2.3. skyriuje).

Tad galima teigti, kad TUI ekonomikoje dažnai laikomos teigiamu reiškiniu, jos naudojamos kryptingam ekonominiam augimui pasiekti. Reikia stengtis šalyje kurti kuo geresnę ir palankesnę mokestinę aplinką, nes tai vienas iš pagrindinių veiksnių, pritraukiančių TUI atėjimą į pasirinktą šalį.

2. MOKESČIŲ ĮTAKOS EKONOMINEI RAIDAI TEORINĖ ANALIZĖ

2.1. Mokesčių samprata bei funkcijos valstybėje

Tad kaip matome, mokesčiai yra viena iš daugelio priemonių, kurias taiko valstybė ekonominės raidos augimo skatinimui bei jos efektyvumo didinimui. Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 m. ilgalaikėje strategijoje mokesčiams taip pat skiriamas dėmesys kaip vienai iš daugelio strateginių tikslų įgyvendinimo priemonių. Kartu mokesčiai yra viena iš svarbiausių ir pagrindinių vyriausybės poveikio ekonomikai kryptių, kuri mažina privačių gėrybių vartojimą bei sudaro sąlygas vartoti visuomenines gėrybes. Tad mokesčiai yra galingas įrankis valstybės rankose. Valstybės mokesčių politika tiesiogiai veikia finansinę ūkio subjektų padėtį, skatina ar slopina nacionalinės ekonomikos augimą. Valstybinis reguliavimas, pasitelkus mokesčių sistemą, praktikuojamas jau seniai, tačiau vis išskyla kalbų, ar tai yra patikima priemonė. Tad svarbu apžvelgti mokesčių sampratą bei pagrindines jų funkcijas.

Kiekvienas ekonomistas, mokslininkas savaip supranta mokesčių esmę. Pagal Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymą (2004 m. balandžio 13 d. Nr. IX-2112, Vilnius): „Mokestis – mokesčio įstatyme mokesčių mokėtojui nustatyta piniginė prievolė valstybei“. Daugelyje mokslinių publikacijų, straipsnių, mokesčiai apibūdinami skirtingai:

- „Mokesčiai – tai privalomi fizinių ir juridinių asmenų mokėjimai valstybei ir jos vietos valdžios institucijoms“ (J. Stačiokas, J. Rimas, 1996, 5psl).
- „Mokesčiai – tai privalomojo pobūdžio mokėjimai valstybei“ (G. M. Pajuodienė, 1993, p.4).
- „Mokesčiai – tai valstybės imami juridinių ir fizinių asmenų privalomieji mokėjimai“ (V. Meidūnas, P. Puzinauskas, 2001).
- „Mokestis – valstybės nustatyta pinigų suma, kurią turi sumokėti fizinis ar juridinis asmuo nuo savo veiklos rezultatų arba atliktų ar tik norimų atlikti veiksmų“ (Vikipedija)

Žinoma, tai tik keletas iš daugelio mokesčių apibrėžimų, randamų įvairiuose literatūros šaltiniuose. Dažniausiai ekonomikoje naudojamas platesnis mokesčių apibrėžimas: „Mokesčiai – finansiniai santykiai, kurių dėka valstybė, naudodamasi savo neekonominės prievartos galia, be ekvivalentinių mainų ir su nuosavybės pasikeitimu centralizuoja dalį šalies bendrojo vidaus produkto savo funkcijoms vykdyti“. Nors šie visi apibrėžimai yra skirtingi, tačiau galima išvelgti panašumų. Šiuose apibūdinimuose išryškėja keletas mokesčių bruožų: 1) jie yra privalomi 2) jie yra renkami valstybės. Tad iš visų šių mokesčių apibrėžimų aš galiu teigti, kad mokesčiai – tai privalomo pobūdžio mokėjimai valstybei už naudojimąsi visuomeninėmis paslaugomis, o taip pat tai papildomos lėšos valstybei, kuriomis ji gali finansuoti savo išlaidas.

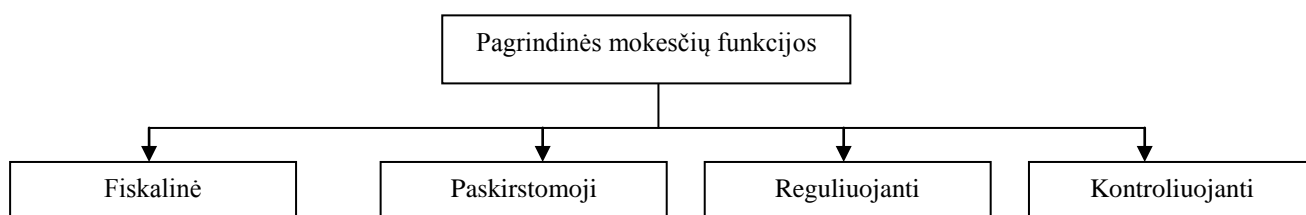
Mokslinėje literatūroje skirtingi autoriai išskiria panašias mokesčių funkcijas. Taikliausiai

mokesčių esmę per jų vykdomas funkcijas apibūdina ši mokesčių sąvoka: mokesčiai – tai kaina už valstybės teikiamas paslaugas (A. Marcijonas, B. Sudavičius, 2003). Н.В.Миляков (2008) teigimu, mokesčių funkcijos yra mokesčių esmės pasireiškimas. Šio autoriaus nuomone, mokesčių funkcijos parodo, kaip realizuojama jų visuomeninė paskirtis, t.y. kaip valstybės pajamų paskirstymo ir perskirstymo instrumento efektyvumas.

P. Wonnacott P., R. Wonnacott (1997) nurodo, kad per kelis pastaruosius šimtmečius susiformavo trys populiariausios mokesčių teorijos, grindžiamos šiomis pagrindinėmis idėjomis:

- mokesčiai traktuojami kaip kaina už valstybės teikiamas paslaugas. Valstybė įgyvendina savo politiką atsižvelgdama į visų gyventojų interesus, o už tai jai priklauso tam tikras atlygis.
- mokesčiai traktuojami kaip ekonomikos stabilizavimo priemonė.
- mokesčiai traktuojami kaip pajamų išlyginimo priemonė. Mokesčiai tapatinami su nacionalinėmis pajamomis, kurios turi būti parskirstomos, nukreipiant jas iš turtingųjų neturtingiesiems.

Šios teorijos apibrėžė šiuolaikinių mokesčių funkcijas. J. Sloman (2006) išskiria keturias pagrindines mokesčių funkcijas (1 pav.).

Šaltinis: J. Sloman (2006)

1 pav. Pagrindinės mokesčių funkcijos

Fiskalinė funkcijos esmė - mokesčių mokėtojų pajamų surinkimas į biudžetą. Н.В.Миляков (2008) nuomone, tai yra pagrindinė apmokestinimo funkcija. Būtent šios funkcijos dėka, mokesčių surinkimu, užtikrinamas valstybės biudžeto suformavimas, kuris panaudojamas valstybinių programų įgyvendinimui. Fiskalinė funkcija pasireiškia tuo, kad nacionalinio biudžeto pajamos iš esmės yra formuojamos šalies mokesčių sistemos dėka. Lietuvoje mokesčių įplaukos sudaro apie 90 proc. nacionalinio biudžeto pajamų (A. Marcijonas, B. Sudavičius, 2003).

Paskirstomoji funkcija reiškia, jog mokesčiai – tai pajamų išlyginimo priemonė, pagal kurią mokesčiai kaip nacionalinės pajamos turi būti parskirstomos tarp skirtingų visuomenės sluoksnių, nukreipiant jas iš turtingųjų neturtingiesiems (A. Marcijonas, B. Sudavičius, 2003). Paskirstomoji funkcija susijusi su fiskaline funkcija ir pasireiškia tuo, kad mokesčių mokėtojų lėšos sukauptos nacionaliniame biudžete, perskirstomos subsidijų, paramos ir kitų pervedimų (transferų) forma tarp gyventojų, ūkio subjektų, ekonomikos veikos sferų, regionų (A. Marcijonas, B. Sudavičius, 2003). J. Sloman (2006) teigimu, socialines funkcijas įgyvendina akcizo mokesčiai, kurie yra nustatomi atskiroms prekių rūšims. Analogišką funkciją atlieka ir progresiniai mokesčiai, kurie didėja didėjant

mokėtojo pajamoms. Siekiant įgyvendinti mokesčių paskirstomąją funkciją, pagrindinį vaidmenį čia turėtų atlikti tiesioginiai mokesčiai (pajamų, turto), taikant progresinius tarifus, o verslo mokesčiai turi mažėti tam, kad nebūtų slopinama iniciatyva ir nebūtų stabdoma gamybos plėtra.

Reguliuojanti funkcija, pasak Н.В.Миляков (2008), nurodo, kad ši funkcija buvo pradėta įgyvendinti valstybiniame lygmenyje tuomet, kai valstybė pradėjo aktyviai dalyvauti šalies ūkio reguliavime. Ši funkcija nukreipta į mokesčių tikslų pasiekimą taikant mokesčių mechanizmus. Reguliuojamoji funkcija turi tris sudedamąsias dalis (R. A. Arnold, 2008):

- *Stimuliuojanti* funkcija skirta apibrėžtų ekonominių – socialinių procesų vystymuisi. Ji realizuojama per lengvatas.

- *Destimuliuojanti* funkcija įgyvendinama per mokesčių didinimą ir skirta sustabdyti – riboti apibrėžtų ekonominių – socialinių procesų vystymąsi.

- *Atkuriamoji* funkcija įgyvendinama per papildomą apmokestinimą ir yra skirta aplinkos apsaugai ir t.t.

Kontroliuojanti funkcija reiškia, kad valstybė mokesčių pagalba kontroliuoja fizinių ir juridinių asmenų veiklą. Ši funkcija realizuojama tada, kai valstybė, per mokesčių sistemą (įvesdama naujus mokesčius, keisdama tarifus ar/ ir apmokestinimo taisykles, suteikdama mokesčių lengvatas ir t.t.) sąlygoja resursų pasiskirstymą ekonomikoje, skatina ar stabdo tam tikrą ekonominę veiklą ir įtakoja makroekonominius procesus (augimą, infliaciją, užimtumą) (A. Marcijonas, B. Sudavičius, 2003). Н.В.Миляков (2008) nurodo, kad tuo pačiu kontroliuojami pajamų šaltiniai ir lėšų panaudojimo kryptys. Galutiniame rezultate kontroliuojanti mokesčių funkcija leidžia užtikrinti minimalias pajamas į valstybės biudžetą.

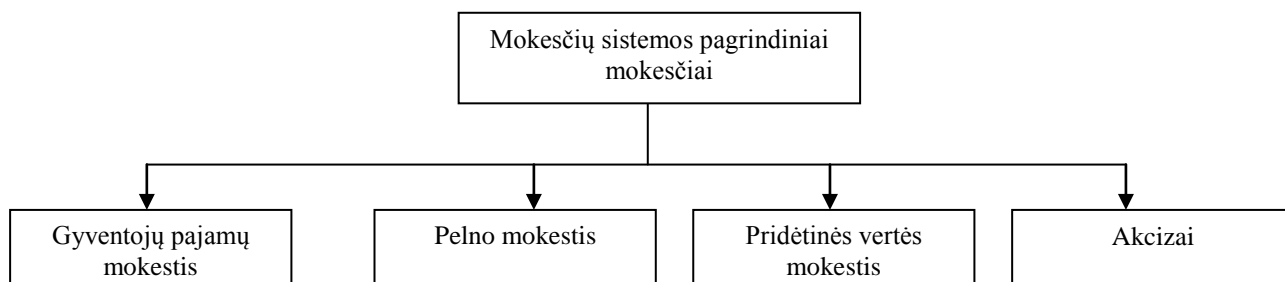
Н.В.Миляков (2008) teigimu, mokesčių funkcijos yra tarpusavyje susijusios ir jos negali viena kitai prieštarauti. Šiomis mokesčių funkcijomis užtikrinamas ekonomikos reguliavimas ir ekonominio augimo stabilumas (plačiau apie tai 2.3. skyriuje).

Apibendrinant galima teigti, jog mokesčių svarba ir jų reikšmė pasireiškia per jų atliekamas funkcijas – fiskalinę, paskirstomąją, reguliuojančiąją, kontroliuojančiąją. Svarbiausia mokesčių funkcija ta, jog iš jų valstybė formuoja didžiausią savo biudžeto pajamų dalį. Tuo pačiu ji netiesiogiai (per keičiamus mokesčių tarifus, taikomas lengvatas) skatina ekonomikos augimą, nes tai kur kas efektyvesnis būdas nei tiesioginis kišimasis į ūkinę veiklą.

2.2. Mokesčių sistemos elementai ir formavimo principai

Mokesčių sistema – tai ne tiek vienas individualus mokestis, kiek šio mokesčio derinys su kitais mokesčiais - tiesiogiai įtakoja ūkinę veiklą bei jos plėtrą. D.Štreimikienės, A.Mikalauskienės (2006) teigimu, valstybės mokesčių sistema – visuma įstatymais reglamentuojamų ir tarp savęs glaudžiai susijusių mokesčių bei rinkliavų rūšių, privalomų mokėti valstybei ar teritoriniam vienetui. Nuo

mokesčių sistemos priklauso įvairių ūkio rūšių apmokestinimas, mokesčių dydžiai, mokesčių mokėjimo forma ir t.t. Mokesčių sistemos pagrindą sudaro šie mokesčiai (2 pav.).

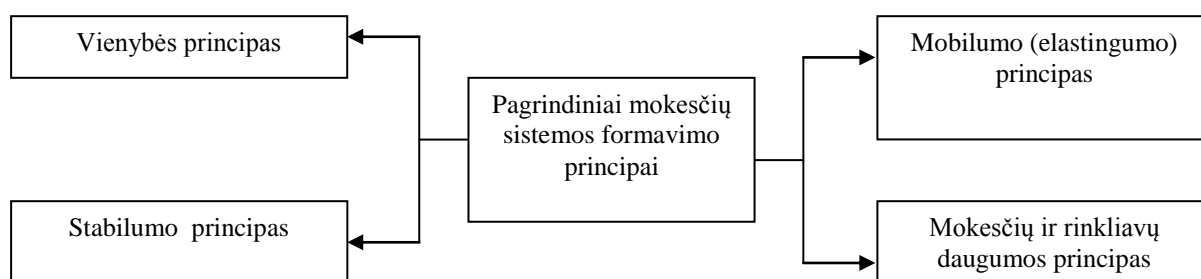
Šaltinis: sudaryta pagal D.Štreimikien, A.Mikalauskienę (2006)

2 pav. Mokesčių sistemos pagrindą sudarantys mokesčiai

Visi Lietuvos mokesčių sistemą sudarantys mokesčiai išvardinti Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 13 straipsnyje (žr. 3 priedą). Jų iš viso yra 25, tačiau patys svarbiausi, įnešantys didžiausią dalį pajamų į valstybės biudžetą, yra šie netiesioginiai mokesčiai: PVM, akcizai, ir šie tiesioginiai: pajamų ir pelno mokesčiai. Н.В.Миляков (2008) teigimu, mokesčių sistema suvokiama kaip sudėtinga elementų visuma, kurie tarpusavyje yra susiję įvairiausiai ryšiais. Mokesčių sistemai būdinga vidinė struktūra, ryšiai ir diferenciacija. Autoriaus teigimu, mokesčių sistema suvokiama kaip mokesčių ir priemonių, taikomų mokesčių surinkimui, visuma.

Užsiimant bet kokia ekonomine, ūkine veikla mes dažnai susiduriame su tam tikrais principais ar elgesio metodais, kuriuos privalome paisyti, kad mūsų veikla vyktų kryptingai. Panašiai yra ir su mokesčiais. Norint, kad mokesčių sistemos kūrimas vyktų kryptingai, kad sistema netrukdytų rinkos funkcionavimui, visose šalyse yra įtvirtinti apmokestinimo principai. Mokslinėje literatūroje šiuolaikiniai autoriai išskiria beveik tuos pačius apmokestinimo principus, tačiau juos formuoja šiek tiek kitaip.

Н.В.Миляков (2008) nurodo, kad mokesčių sistema yra formuojama ir vystoma remiantis tam tikrais principais, kurių pagrindiniai pateikti 3 paveiksle:

Šaltinis: sudaryta pagal Н.В.Миляков (2008)

3 pav. Pagrindiniai mokesčių sistemos formavimo principai

Mokesčių sistemos vienybė - tai vienybė, kurioje dauguma jos dalių neturi valstybinio darinio. Tokios valstybės sudėtyje gali būti atskiri autonominiai nacionaliniai - valstybiniai dariniai (pvz. Krymo respublika Ukrainos sudėtyje), tačiau šios savarankiškos dalys neturi valstybinio suvereniteto

bruož. Н.В.Миляков (2008) nurodo, kad unitarinėje valstybėje egzistuoja vieninga aukščiausių valdžios organų sistema ir bendri įstatymai. Šių valstybių mokesčių sistemos susideda iš valstybinių mokesčių, nustatomų aukščiausios valdžios, kurie surenkami remiantis valstybės įstatymais ir patenka į valstybės biudžetą. Tokio pobūdžio mokesčių sistemos vyrauja Prancūzijoje, Italijoje, Japonijoje.

Vienybės principas kitaip funkcionuoja federacinėje valstybėje, kurioje egzistuoja bendri federacijos valdžios organai, kurių sprendimai yra privalomi federacijos subjektams. Atitinkamai formuojama ir mokesčių sistema. Federacinėje valstybėje mokesčiai skirstomi į federacinius ir vietinius (J. Sloman, 2006).

Mokesčių sistemos stabilumo principas reiškia, kad mokesčių sistema negali būti dažnai keičiama. Negalimas dažnas naujų mokesčių nustatymas. Priešingu atveju kyla grėsmė destabilizuoti ekonomikos sistemos stabilumą, kas trukdo normaliam šalies ekonomikos vystymuisi. Н.В.Миляков (2008) nuomone, mokesčių atšaukimas įtakoja pajamų įplaukas į biudžetą, kurių sumažėjimą ne visuomet sugeba kompensuoti papildomi nauji mokesčiai.

Mobilumo (elastingumo) principas mokesčių sistemoje grindžiamas tuo, kad mokesčių sistema turi objektyviai reaguoti į laike besikeičiančią visuomeninę – politinę ir ekonominę situaciją. Н.В.Миляков (2008) nurodo, kad kiekviena sistema, tame tarpe ir mokesčių, negalima be adaptavimosi. Adaptavimosi nebuvimas lemia mokesčių sistemos gyvybingumo stoką.

Mokesčių ir rinkliavų daugumos principas skelbia tai, kad veiksminga mokesčių sistema negali funkcionuoti su keliais mokesčiais. Mokesčių dauguma reikalinga tam, kad į valstybės biudžetą būtų surenkamos bent minimalios pajamos.

Kiti autoriai (E. Buškevičiūtė (2005), V. Aleknevičienė (2005)) išskiria ir daugiau mokesčių sistemos formavimo principų, kurių pagrindiniai yra šie:

- Teisingumo principas skelbia, jog mokesčių sistema turi užtikrinti teisingą, proporcingą mokesčių naštos pasiskirstymą. Remiantis šiuo principu, teisingas apmokestinimas užtikrinamas tada, kuomet kiekvienas subjektas sumoka valstybei savo pajamų proporcingą dalį.
- Ekonominio efektyvumo principas reikalauja, jog mokesčiai netrukdytų siekti ekonominių tikslų (ūkio stabilumo, augimo, užimtumo). Efektyvi mokesčių sistema turi skatinti siekti ekonominių tikslų. Taip pat ji turi neiškreipti išteklių pasiskirstymo, nepakenkti individų darbingumui. Ji turi skatinti aktyviai dalyvauti valstybės ekonominiame gyvenime ir darbo santykiuose.
- Ekonominio augimo principas grindžiamas tuo, kad valstybės pajamų sistema turi skatinti investicijas, nekenkti šalies prekių konkurentabilumui tarptautinėje rinkoje.
- Administracinio paprastumo principas skelbia, jog mokesčio įvedimas turi būti lengvai įgyvendinamas. Naujas mokestis neturi sudaryti mokėtojams rūpesčių, įvedimo kaštai turi būti minimalūs. Pagal šį principą svarbu: paprastumas, apibrėžtumas, pigumas ir patogumas mokėtojams. Mokesčių įstatymai turi būti aiškūs, neprieštarauti vieni kitiems.

- Mokestinių įplaukų produktyvumo ir elastingumo principas - mokesčių sistema turi užtikrinti pakankamą pajamų dalį, reikalingą valstybės išlaidoms padengti. Valstybei naudinga turėti elastingų įplaukų mokesčių sistemą, kuriai esant neįvedami nauji mokesčiai, nedidiniai tarifai, o mokestinės įplaukos didėja sparčiau nei mokesčių bazė.

- Neutralumo principas skelbia, jog mokesčiai turi užtikrinti biudžeto pajamas, o ne spręsti pavienių ūkio subjektų problemas kitų mokėtojų sąskaita per įvairias mokesčių lengvatas bei išimtis.

- Viešumo principas - visi verslo dalyviai tuo pačiu metu ir kuo anksčiau turi teisę susipažinti su rengimais mokesčių įstatymų projektais, pareikšti nuomonę.

- Lygybės principas skelbia, jog mokesčių įstatymai galioja vienodai nepriklausomai nuo mokesčio mokėtojo vykdomos veiklos rūšies ar mokesčio mokėtojo statuso.

Aptarti mokesčių sistemos formavimo principai apibrėžia sistemos formavimo gaires. Pačios mokesčių sistemos nuolatos yra tobulinamos ir restruktūrizuojamos. Pasak G. M. Pajuodienės (1993), mokesčių sistemų tobulinimui bei reformavimui dažniausiai būdinga: mokesčių bazės išplėtimas; apmokestinimo lygio mažinimas, apmokestinimo progresyvumo ir viršutinių mokesčių tarifų dydžių mažinimas; pajamų, gaunamų iš įvairių šaltinių, apmokestinimo lygio suvienodinimas; mokesčių sistemų supaprastinimas, atsisakant kai kurių apmokestinimo lengvatų (tai dažniausiai prisideda prie mokesčio bazės išplėtimo); akcininkų gaunamų dividendų dvigubo apmokestinimo mažinimas; PVM mokesčio, kaip pagrindinės vartojimo mokesčių formos, įdiegimas arba jo vaidmens didinimas, atsižvelgimas į infliacijos faktorių.

Apibendrinant, mokesčių sistema – tai visuma įstatymais reglamentuojamų ir tarp savęs glaudžiai susijusių mokesčių bei rinkliavų rūšių, privalomų mokėti valstybei ar teritoriniam vienetui. Mokesčių sistema formuojama remiantis įstatymų įtvirtintais principais, kurie apibrėžia mokesčių sistemos formavimo kryptis.

2.3. Mokesčių įtakos ekonominei raidai probleminiai aspektai

2.3.1. Mokesčių įtaka valstybės ekonomikos augimui ir smukimui

Vykdydama ekonomikos reguliavimą mokesčių pagalba valstybė paprastai siekia šių tikslų (R. A. Arnold, 2008): užtikrinti pastovų ekonomikos augimą bei minimalias visuomenės pajamas; užtikrinti pastovias pagrindinių prekių ir paslaugų kainas; užtikrinti didesnę visuomenės užimtumą; sukurti socialinę visuomenės apsaugos sistemą (pensininkų, invalidų ir daugiavaikių šeimų); pusiausvyros ekonominėje veikloje. Remiantis šiuo autoriumi galima teigti, kad valstybinis reguliavimas per mokesčius apima ne tik ekonomikos reguliavimą, bet ir socialinės politikos įgyvendinimą bei kitas svarbias šalies vystymosi sritis. Tačiau, R. A. Arnold (2008) teigimu, valstybinis reguliavimas per mokesčius neleidžia vienu metu pasiekti visų tikslų. Jei pradeda augti

kainos, tai valstybė imsis mokestinių priemonių siekiant jas apriboti ir reguliuoti, tačiau nebus išvengta pašalinio poveikio. Kainų reguliavimas neišvengiamai įtakos ekonomikos augimo tempo sulėtėjimą ir užimtumo mažėjimą. Atitinkamai užimtumo didinimas neišvengiamai įtakos kainų didėjimą. Todėl valstybinis reguliavimas per mokesčius ir apskritai valstybės ekonominės politikos pagrindas yra pusiausvyros sudarymas.

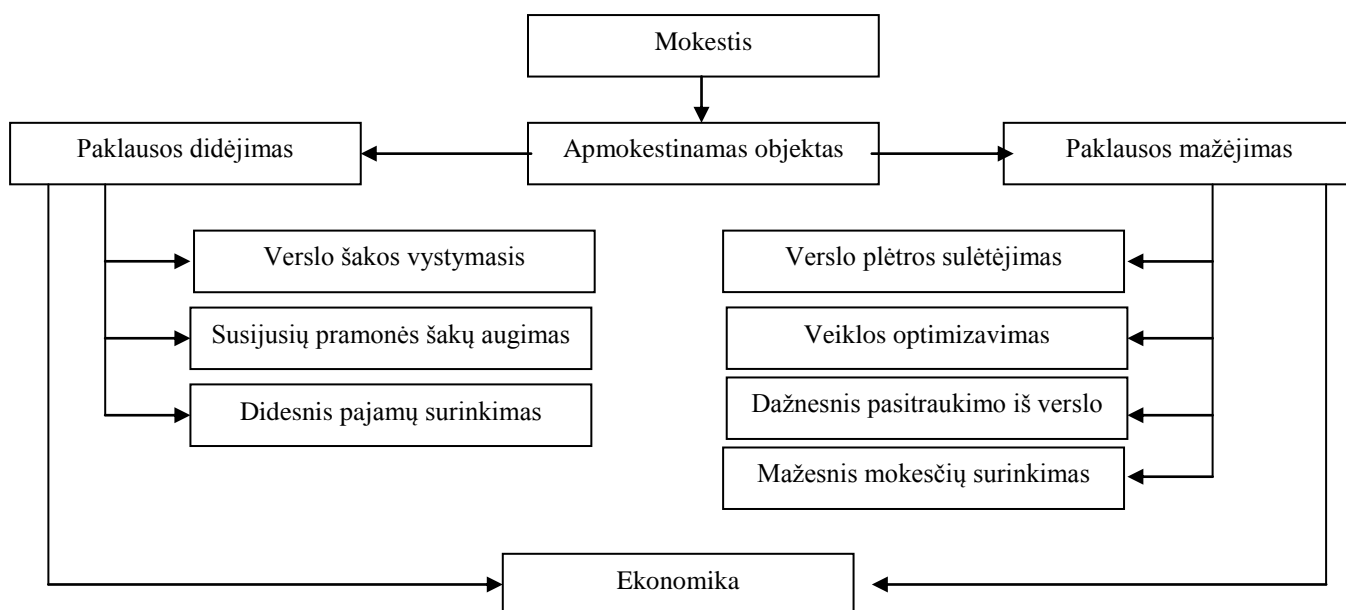
W. J. Baumol, A. S. Blinder (2009) teigimu, be grynai fiskalinės funkcijos, mokesčių sistema veikia kaip ekonomikos reguliavimo mechanizmas, kuriuo įtakojama gamyba, jos struktūra ir dinamika, pasiskirstymas, mokslinio - technologinio progreso pagreitinimas. J. Sloman (2006) teigimu, mokesčiai sudaro pagrindinę valstybės ir regioninių biudžetų pajamų dalį, taip suteikdami galimybę daryti finansinį poveikį ekonomikai per išlaidų dalį. W. J. Baumol, A. S. Blinder (2009) nurodo, kad pagrindinės finansinio - biudžetinio valstybės mechanizmo poveikis šalies ekonomikai pasireiškia sekančiais: tiesioginis įmonių subsidijavimas per dotacijas ar grąžinamas paskolas; valstybinės investicijos į šalies ekonomiką; didžiosios dalies prekių ir paslaugų realizavimas per valstybinius pirkimus; mokestinis reguliavimas įskaitant vietinius mokesčius ir mokestines lengvatas. Remiantis autoriais W. J. Baumol, A. S. Blinder (2009) ir R. A. Arnold (2008) galima teigti, kad mokesčių įtaka valstybės ekonomikos augimui ir smukimui pasireiškia tiesiogiai ir netiesiogiai. Mokesčių įtaka valstybės ekonomikos augimui ir smukimui pasireiškia ir per valstybės vykdomą kainodarą. ES šalyse žemės ūkio produkcijos supirkimo kainos yra nustatomos ne tik rinkos metodais, bet ir ES organais, kurie vadovaujasi atitinkamomis direktyvomis. ES palaikoma didesnė žemės ūkio produkcijos kaina nei yra reali žemės ūkio produkcijos vertė. Tuo siekiama dviejų tikslų: pirma, ūkininkų palaikymo; antra, efektyvaus žemės ūkio produkcijos išnaudojimo. Dėka dirbtinai palaikomų žemės ūkio produkcijos kainų, jie išnaudojami ekonomiškai, paklausa neviršija realių poreikių, kas sudaro galimybę susiformuoti tam tikram pertekliui.

W. J. Wessels (2006) teigimu, daugelyje šalių vietiniai valdžios organai reguliuoja visuomeninio vartojimo prekių kainas. Kainų reguliavimo poreikis, net esant laisvai rinkai, reikalingas. Pagrindinis reguliavimo tikslas - apriboti visuomeninio vartojimo prekes gaminančių įmonių pelną iki 5 – 7 proc. Pvz. JAV, valstijų komisijos gali įvesti naujus tarifus produkcijai (vandeniui, elektros energija), jei kompanijos pelno norma peržengia nustatytą ribą.

W. J. Wessels (2006) nurodo, kad mokesčių politika gali būti naudojama ne tik ekonomikos stimuliavimui, bet ir jos ribojimui. Tokia būtinybė atsiranda tuomet, kai iškyla poreikis reguliuoti rajonus, kuriose yra tanki pramonės ir gyventojų koncentracija. Autorius nurodo, kad per didelė koncentracija veda prie apgyvendinimo, aprūpinimo, gamtos apsaugos ir kitokių problemų. Su šiomis problemomis susidūrė D. Britanijoje, Prancūzijoje, kur pasireiškė vieno miesto dominavimas regione, t.y. pasireiškė monocentrinė struktūra. Japonijoje, Tokaido rajone pasireiškė per didelės gyventojų koncentracijos problema - gyventojų koncentracijos problema dažniausiai sprendžiama manipuliuojant

žemės mokesčiu. R. A. Arnold (2008) teigimu, ekonomikos ribojimas per mokesčių politiką yra įgyvendinamas didinant mokesčius, įvedant papildomą apmokestinimą, verslo licenzijavimą. Didesnių mokesčių nustatymas tokiais atvejais yra praktikuojamas Japonijoje, Nyderlanduose. Stabilizuojančių mokesčių įvedimas praktikuojamas Vokietijoje. Verslo licenzijavimo praktika taikoma D. Britanijoje, Prancūzijoje. J. Sloman (2006) nurodo, kad mokesčių padidinimas turi didžiausią ekonomikos ribojimo poveikį, kitas plačiai taikomas metodas - mokesčių lengvatų atšaukimas. Autorius nurodo, kad tam tikrais atvejais naujų mokesčių įvedimas turi grynai reguliacinį poveikį.

Mokesčio taikymas turi poveikį tiek konkrečių apmokestinamų prekių/ paslaugų vartojimui, tiek ekonomikai apskritai (4 paveikslas).

Šaltinis: sudaryta pagal W. J. Wessels (2006)

4 pav. Akcizų mokesčio poveikis prekių vartojimui ir ekonomikai

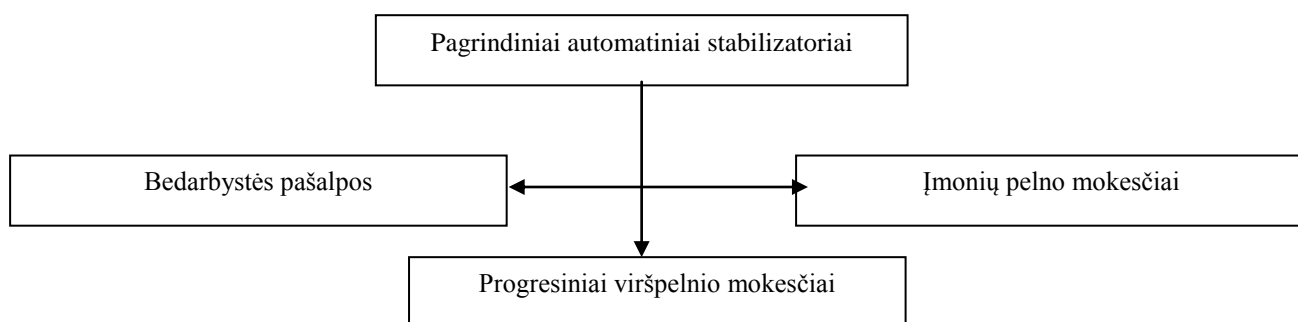
Matome, jog poreikis didinti ar mažinti akcizų mokesčio tarifus priklauso nuo ekonomikos situacijos.

Apibendrinant galima teigti, kad mokesčių įtaka valstybės ekonomikos augimui ir smukimui (ribojimui) yra labai didelė. Mokesčių politika yra svarbi šalies ekonomikos vystymosi dalis, kuomet per mokesčių lengvatas, subsidijas, taip pat per mokesčius surenkamų valstybės pajamų panaudojimą skatinama šalies ekonomika. Mokesčių didinimas ir mokesčių lengvatų nuėmimas yra efektyvios ekonomikos ribojimo priemonės, kurios plačiai taikomos daugelyje šalių, siekiant stabilizuoti ekonomiką, vengiant ekonomikos „perkaitinimo“, sprendžiant ekonominio pobūdžio socialines problemas.

2.3.2. Ekonomikos reguliavimo mokesčių pagalba problema

Jau paminėjau, kad ekonomikos reguliavimas mokesčių pagalba yra svarbi fiskalinės politikos dalis. W. J. Wessels (2006) teigimu, ekonomikos reguliavimas mokesčių pagalba plačiai taikomas kaip priemonė „automatinėje“ fiskalinėje politikoje, kuri taip pat vadinama automatinio stabilizavimo politika. Ši politika užtikrina anticiklinius pasikeitimus valstybės išlaidose ir pajamose be papildomo aptarimo ir pakeitimų fiskalinėje politikoje. Tam naudojami taip vadinami automatiniai stabilizatoriai, kurie taikomi vyriausybės automatiškai arba yra numatomi įstatymų. Automatiniais stabilizatoriais galime vadinti tokį ekonominį mechanizmą, kuris automatiškai keičia gamybos apimtį, reaguodamas į paklausos pokyčius – nei valstybė, nei privatus sektorius nesikiša į ekonomikos reguliavimą. Taip veikdami jie sušvelnina ciklinius svyravimus – stabilizuoja reprodukcijos procesą. Mokesčių priemonės yra plačiai naudojamos kaip automatiniai stabilizatoriai, kurie įtraukti į valstybės biudžeto išlaidų dalį. Išskiriami šie pagrindiniai automatiniai stabilizatoriai (5 pav.):

Šaltinis: W. J. Wessels (2006)

5 pav. Pagrindiniai automatiniai stabilizatoriai

Pagrindiniai automatiniai stabilizatoriai yra taikomi ekonomikos reguliavimui ir ekonomikos stabilumo užtikrinimui.

1. Bedarbystės pašalpos. Jei auga bedarbystė, tai pajamos, gaunamos iš mokesčių, skirtų bedarbystės pašalpoms, mažėja dėl bendro užimtumo mažėjimo. Tačiau išlaidos bedarbystės pašalpoms auga automatiškai. Ir priešingai, jei faktinė bedarbystės norma yra žema, o užimtumas didelis, tai mokestinės pajamos didėja, o bedarbystės pašalpų apimtis mažėja.

2. Įmonių pelno mokesčiai - yra patys jautriausi cikliniams ekonomikos svyravimams. Šios mokestinės pajamos krenta labiausiai esant ekonomikos lėtėjimui ar nuosmukiui ir auga sparčiausiai esant ekonomikos augimui.

3. Progresiniai viršpelnio mokesčiai automatiškai mažėja esant ekonomikos lėtėjimui ar nuosmukiui ir auga esant ekonomikos augimui.

Mokesčių priemonių taikymas ekonomikos reguliavimui sudaro sąlygas kontroliuoti ekonominio ciklo svyravimus. Tačiau mokesčių priemonių taikymas ekonomikos reguliavimui turi ribotą poveikį. Tai pailiustruoja ir 2007 – 2008 m. Pasaulinė ekonominė krizė, kuri išbalansavo daugelio šalių

ekonominį ciklą. Net tokios stiprios ekonomikos šalys kaip Vokietija, Prancūzija, D.Britanija nesugebėjo taikydamos mokesčių priemonės sureguliuoti ekonominius svyravimus. Pagrindine to priežastimi tapo tai, kad vien tik mokesčių priemonėmis negalima stabilizuoti didelių ekonominių svyravimų. Tam turi būti taikomos kompleksinės priemonės.

2007 - 2010 m. Vokietijos, Prancūzijos ir kt. šalių pavyzdžiai stabilizuojant ekonomiką, taikant mokesčių mažinimo priemonės pademonstravo dvejopus rezultatus. Mažinant mokesčius buvo pasiektas trumpalaikis ekonomikos skatinimas ir paskatintas vartojimas, tačiau tai neleido šioms valstybėms stabilizuoti ekonomikos be papildomų finansinių resursų (J. Sloman, 2006). Tuo tarpu kai kurios kitos šalys ekonominės krizės laikotarpiu 2007- 2010 m. taikė kitokią mokesčių politiką, kuri buvo orientuota į mokesčių didinimą. Tačiau mokesčių didinimas taip pat ne visuomet turi teigiamą efektą. Pvz. Lietuvos atveju mokesčių didinimas neužtikrino surenkamų pajamų į biudžetą didėjimo. K. Lukaševičiaus (1999) teigimu, nustatant mokesčių bazę, tarifus ir kitas pajamų apmokestinimo sąlygas, svarbu neperžengti ribos. Peržengus šią ribą nebelieka sąžiningo verslo iniciatyvos, investicijų atsipirkimo bei pelno. Be kita ko, mokesčių didinimas gali paskatinti šešėlinės ekonomikos formavimąsi. Šešėlinės ekonomikos funkcionavimo schemas susiformuoja priklausomai nuo sąlygų (muitų tarifų, PVM skirtingo mokesčio ir t. t.). Šešėlinės prekybos mastai nėra pastovūs tačiau patirtis rodo, jog esama ryšio tarp PVM tarifų ir šešėlinės ekonomikos lygio (A.Gapšys, O.Eičaitė, 2010).

Apibendrinant, ekonomikos reguliavimas mokesčių pagalba yra sudėtingas procesas, kurio metu taikomos mokesčių priemonės ekonomikos reguliavimui turi būti parenkamos atsakingai ir derinamos su kitomis ekonomikos reguliavimo priemonėmis, įvertinant ekonominę situaciją. Praktiniai ekonomikos reguliavimo mokesčių pagalba pavyzdžiai ekonominės krizės laikotarpiu pademonstravo, kad vien tik mokesčių reguliavimu stabilizuoti didelių ekonomikos svyravimų negalima.

2.3.3. Palankesnių sąlygų atskirų sričių ūkinei veiklai sudarymo mokesčių pagalba problema

W. J.Baumol, A. S. Blinder (2009) nurodo, kad mokesčių politikos priemonės išsivysčiusiose šalyse aktyviai naudojamos atskirų sričių ūkinei veiklai skatinti, kaip sudedamoji šalies ekonomikos skatinimo mokesčių pagalba dalis. Vietiniai valdžios organai taip pat dalyvauja įtakoje šalies ekonomiką per mokesčius. Tam naudojamos tokios priemonės (R. A. Arnold, 2008): žemės sklypų, pastatų ar kitokio turto pardavimo ar nuomos kainos reguliavimas; paskolų verslui užtikrinimas; dalyvavimas garantiniuose fonduose; pramoninių zonų kūrimas; vietiniai valdžios organai siekdami skatinti verslą ir pramonę regionine sudaro palankias sąlygas formuojant infrastruktūrą, reikalingą pramonei ir verslui vystytis; mokesčių lengvatos. Šios priemonės tiesiogiai įtakoja atskirų sričių ūkinės veiklos skatinimą bei prisideda prie ekonomikos skatinimo. Tačiau vietiniai valdžios organai taip pat gali riboti atskirų sričių ūkinę veiklą bei apskritai - ekonomikos vystymąsi regione. Tai dažniausiai atliekama didinant mokesčius, nesudarant sąlygų pramonei ir verslui kurtis.

G. F. Break (1988) nurodo, kad pasaulinė patirtis leidžia teigti, kad mokesčių politikos priemonės sudaro dideles galimybes ūkinės veiklos vystymuisi, jos dinamikai, struktūrai, pasiskirstymui. Tačiau, kaip pažymi J. Sloman (2006), didžiausią įtaką atskirų sričių ūkinei veiklai turi valstybės mokesčių politika. G. M. Pajuodienės (1993) teigimu, išsivysčiusių šalių mokesčių politika orientuojama į privataus kapitalo pritraukimą. Tam dažniausiai naudojami mokesčių lengvatų instrumentai. R. A. Arnold (2008) teigimu, mokesčių lengvatų subsidijavimas yra tiesioginis verslo skatinimas, kuris atitinkamai įtakoja visos šalies ekonomikos skatinimą. Šio autoriaus nuomone, daugelyje šalių vykdomas praktinis investicijų į tam tikrus šalies regionus stimuliavimas taikant mokesčines lengvatas. Tam tikrais atvejais net iki 10 proc. kapitalo investicijų į tokius regionus yra neapmokestinamos. Tam tikrais atvejais išmokamos tiesioginės subsidijos iš biudžeto. Tačiau subsidijos yra apmokestinamos. Tokia praktika plačiai taikoma Vokietijoje. J. Sloman (2006) pažymi, kad nuo XX a. 80 – tojo dešimtmečio daugelyje išsivysčiusių šalių yra skatinamas aukštųjų technologijų pramonės kūrimo subsidijavimas. Tam taikomos įvairiausios mokesčines lengvatos. Pvz. D. Britanijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Nyderlanduose buvo taikomos mokesčines lengvatos - mažesni mokesčiai, lengvatiniai kreditai, subsidijos, laikinas atleidimas nuo turto mokesčio pramonės modernizavimui.

Tačiau palankesnių sąlygų atskirų sričių ūkinei veiklai sudarymas, mokesčių pagalba, gali turėti ne tik teigiamų, bet ir neigiamų aspektų atskirų sričių ūkinės veiklos skatinimui. Išsivysčiusių šalių ekonomika grindžiama veiklos laisve. Konkurencinės rinkos mechanizmas reguliuoja resursų paskirstymą ir užtikrina nustatytą kainų pusiausvyrą lygmenyje, kuris atspindi išlaidas prekių gamybai. Tačiau mokesčių politikos priemonėmis skatinant atskirų sričių ūkinę veiklą, iškyla monopolijų, monopolinės rinkos susiformavimo grėsmė. Monopolinės rinkos funkcionavimas grindžiamas prielaida, jog kiekvienas gamintojas yra monopolistas savo imamos prekės požiūriu, nes visos, net ir tos pačios paskirties prekės skiriasi viena nuo kitos (A. Jakutis ir kt., 2007)

W. J. Baumol, A. S. Blinder (2009) nuomone, susidarius monopolinės konkurencijos rinkai atskirų sričių ūkinės veiklos stimuliavimas mokesčių politikos priemonėmis gali prarasti savo efektyvumą, nes tai gali įtakoti neefektyvų resursų paskirstymą ir panaudojimą, kas galiausiai priveda prie kainų augimo. Tad daugelyje šalių siekiama mokesčių politikos priemonėmis apriboti monopolinės veiklos užuomazgas atskirų sričių ūkinėje veikloje. Tam naudojamos šios mokesčių politikos priemonės: progresyvinis firmos pajamų apmokestinimas, papildomi mokesčiai firmos viršpelniui.

J. Sloman (2006) teigimu, greta mokesčių politikos priemonių, praktiškai visose valstybėse veikia antimonopoliniai įstatymai. Pvz. Vokietijoje nustatytos konkurencijos taisyklės ir sudaromos palankios sąlygos laisvos konkurencijos vystymuisi. Taip pat yra draudžiami karteliniai susitarimai (taip pat ir Lietuvoje). Vokietijoje taip pat daug dėmesio yra skiriama kompanijų susiliejimams, kuriuos kontroliuoja federalinė tarnyba. Daug dėmesio antimonopoliniai politikai, tame tarpe taikant ir

mokesčių politikos priemonės, taikoma JAV ir Japonijoje. Tačiau šiose šalyse antimonopolinė politika nėra taikoma infrastruktūrinėms verslo šakoms: transportui, bankams, komunalinėms tarnyboms. Dalinai antimonopolinė politika nėra taikoma ir gavybos pramonei. Šiose verslo šakose valstybė reguliuoja apimtį, kainas, patekimą į rinką. W. J. Baumol, A. S. Blinder (2009) teigimu, laikoma, kad šiose srityse konkurencija negali užtikrinti efektyvaus šių verslo šakų funkcionavimo.

Apibendrinant, palankesnių sąlygų atskirų sričių ūkinei veiklai sudarymas mokesčių pagalba yra veiksminga priemonė verslo šakoms, kurios reikalauja didelių kapitalo investicijų ir pasižymi lėtu atsiperkamumu, bei sudaro strateginę reikšmę šalies ekonomikai. Tačiau netinkamas ar neefektyviai kontroliuojamas palankesnių sąlygų atskirų sričių ūkinei veiklai sudarymas gali įtakoti monopolinės konkurencijos susiformavimą, kas daugeliu atveju yra ekonomiškai nenaudinga valstybei.

2.3.4. Mokesčių poveikio tarptautiniam verslui ir valstybės verslo konkurencingumui problema

Mokslinėje literatūroje nurodoma, jog mokesčiais galima stimuliuoti arba atvirkščiai, riboti, verslo aktyvumą - įtakoti vienu ar kitu verslo šakų vystymąsi. W. J. Wessels (2006) nurodo, kad mokesčių instrumentais galima padidinti nacionalinio verslo konkurencingumą pasaulinėje rinkoje. Mokesčių pagalba galima vykdyti protekcionistinę ekonominę politiką arba užtikrinti prekybinę laisvę.

Mokesčių politikos sprendimai turi lemiamos įtakos pritraukiant tarptautinį verslą. R. A. Arnold (2008) teigimu, skatinant tiesiogines užsienio investicijas, labai svarbi mokesčių politika. Investitorius galutinai nusprendžia įkurti veikiančią įmonę, remdamasi laukiamu pelnu po mokesčių. Jei laukiamas pelnas padidės įkuriant įmonę kitoje šalyje, įmonė remsis tiesioginėmis investicijomis užsienyje. R. Ginevičius ir kt. (2005) akcentuoja mokesčių reikšmę, skatinant tiesiogines užsienio investicijas, kurią lemia šie aspektai:

- Pirmiausia, skirtingi mokesčių įstatymai skatina pelno perkėlimą per paskolų sutartis.
- Antra, mokesčiai lemia dividendų sumą, kuri išmokama pirminėms kompanijoms.
- Trečia, mokesčiai, veikiančios įmonės, lemia tarptautinių investuotųjų sprendimus.

Pastarasis veiksnys tampa vis dažnesnis argumentas, kalbant apie Europos Sąjungos mokesčių politiką, nes tiesioginės užsienio investicijos tiesiogiai siejasi su gyvenimo lygiu. Todėl kova dėl investicijų srauto dar labiau paaštrėjo Baltijos šalims tapus Europos Sąjungos narėmis. Bet kartu atsiranda ir apribojimų, nes šios valstybės turi priimti tam tikrus mokesčių srities įsipareigojimus.

Mokesčių politika yra dalis verslo strategijos. Atitinkamiems sprendimams, susijusiems su tiesioginėmis užsienio investicijomis, visada daro įtaką ilgalaikė verslo strategija, kuriai turi reikšmės mokesčių sistemos raida ir stabilumas. R. Ginevičiaus ir kt. (2005) teigimu, Rūdingo komitetas atliko tyrimą, kurio metu apklausė 965 firmas, veikiančias tokiose šalyse kaip Austrija, Suomija, Islandija, Švedija, Šveicarija. Tyrimo tikslas buvo nustatyti, kaip mokesčiai daro įtaką sprendimams dėl firmos tarptautinės plėtros. Rūdingo komitetas rezultatus komentuoja taip: planuodami gamybinės paskirties

įmonių plėtrą, 72 proc. respondentų visada ar dažniausiai atkreipia dėmesį į mokesčių sistemą. 48 proc. teigia, kad tai lemiamas veiksnys. Remiantis tyrimu galima teigti, jog tai labai didelis procentas, ir tai patvirtina, jog mokestinė bazė šalyje yra svarbu TUI. Juk beveik 50 proc. gamybinės paskirties įmonių renkasi šalį pagal šį veiksnį. O tai įrodo, kad mokesčiai turi įtakos tiesioginių užsienio investicijų srautams ir kartu gyvenimo lygio augimui.

Europos Sąjungoje bei visose išsivysčiusiose šalyse mokesčių sistemai, reguliuojant tiesioginių užsienio investicijų srautus, yra skiriamas didelis dėmesys (J. Sloman, 2006). W. J. Baumol, A. S. Blinder (2009) yra įsitikinę, kad Vakarų Europoje mokesčių sistemos pakeitimo efektyvumas yra prognozuojamas. Yra įrodyta, kad 10 proc. mokesčio tarifo skirtumas tarp Europos Sąjungos valstybių yra susijęs su 7,7 proc. tiesioginių užsienio investicijų srauto sumažėjimu. Šis ryšys už ES ribų yra tik 2,3 proc. (R. Ginevičius ir kt., 2005). Toks skirtumas aiškinamas tuo, jog tai yra Europos integracijos rezultatas, nes suintensyvėjusi konkurencija verčia išsiskirti mokesčiais. Tyrejai įspėja, kad ekonominė integracija, nesureguliuavus mokesčių sistemos, gali ir toliau skatinti valstybes konkuruoti mažinant mokesčius.

Jau per pastarąjį dešimtmetį Europos valstybės sumažino pelno mokesčio tarifus. Vidutinis pelno mokesčio tarifas 1990 m. Europoje buvo apie 38 proc. 2000 m. jis nukrito iki 33 proc. Bet vidutinė mokestinė našta, slegianti įmones, liko nepakitusi. Atskiros ES valstybės, be abejo, vykdo savarankišką mokesčių politiką. Pavyzdžiui, Vokietija, Airija ir Portugalija jau sumažino mokesčius, o Olandija, Italija ir Prancūzija svarsto tokias galimybes. Rytų Europos valstybės šioje kovoje nenusileidžia ir lenkia Vakarų Europos šalis. Mažėjimo tendencijos yra skatinamos verslo internacionalizacijos ir kapitalo mobilumo didėjimo. Įmonių mokesčiai turi didelę įtaką tiesioginėms užsienio investicijoms. Pasitaiko teigiančių, kad 1 proc. padidėjęs firmų apmokestinimas mažina tiesioginių užsienio investicijų apimtį 0,6 proc.

Taigi galima teigti, jog praktiškai ir teoriškai įrodyta, jog mokesčių politika yra vienas pagrindinių veiksnių, tiesiogiai įtakančių tiesioginių užsienio investicijų apimtį valstybėje.

Mokesčių sprendimai taip pat turi lemiamos įtakos ir valstybės ūkio produkcijos konkurencingumui užsienio rinkose. Visų rūšių mokesčių mažinimas turi teigiamos įtakos valstybės ūkio produkcijos konkurencingumui užsienio rinkose, nes sudaro galimybes konkuruoti kaina. Pats akivaizdžiausias to pavyzdys yra Kinija, kurioje yra pigi ne tik darbo jėga, bet ir nedideli mokesčiai. Be kita ko, mokesčių didinimas gali turėti ir atvirkštinį poveikį, neigiamai paveikti šalies ūkio produkcijos konkurencingumą tiek užsienio, tiek vietinėje rinkoje. Tokia situacija susiformavo Lietuvoje 2007 - 2010 m. laikotarpiu, kuomet dėl mokesčių didinimo politikos žemės ūkio produkcija prarado savo konkurencingumą. Dėl šios priežasties daugelis ES šalių taiko PVM lengvatinius tarifus žemės ūkio ir maisto produktams. A. Gapšys, O. Eičaitė (2010) nurodo, kad du trečdaliai ES šalių taiko

lengvatinius PVM tarifus žemės ūkio ir maisto produktams, o jų tarifai artimi kaimyninių šalių tarifams (3 lentelė).

3 lentelė. PVM tarifai kai kuriose ES šalyse 2009m., proc.

Šalys	Lietuva	Lenkija	Latvija	Airija	J. Karalystė	Ispanija	Prancūzija	Nyderlandai	Belgija	Vokietija	Čekija	Austrija	Slovakija	Danija	Švedija	Estija	Suomija
Standartinis tarifas	21	22	21	21,5	15	16	19,6	19	21	19	19	20	19	25	25	18	22
Mėsa	21	3/7	21	0	0	4	5,5	6	6	7	9	10	19	25	12	18	17
Daržovės ir vaisiai	21	3	21	0	0	4	5,5	6	6	7	9	10	19	25	12	18	17
Pasikeitimai nuo 09.01.01	+3		+3								+4						
Pasikeitimai žaliai mėšai, žuviai	+16		+3								+4						

Šaltinis: A.Gapšys, O.Eičaitė (2010)

A.Gapšio, O.Eičaitės (2010) teigimu, taip siekiama išvengti bereikalingų rinkos konkurencinių pranašumų kitos šalies atžvilgiu. Tuo tarpu 2009 m. Lietuvoje susiklostė priešinga situacija – lengvatinis PVM tarifas kai kuriems maisto produktams buvo panaikintas. Tai atsispindėjo viso žemės ūkio konkurencingumui vietinėje ir užsienio rinkose. Dėl padidėjusių mokesčių sunkmečio laikotarpiu Lietuvoje sparčiai didėjo šešėlinės prekybos kiauliena augimas. A.Gapšio, O.Eičaitės (2010) teigimu, tokią prielaidą leidžia daryti oficialios importo prekybos iš Lenkijos labai smarkus apimčių kritimas 2008 m. ir 2009 m., nors Lenkijos kiaulienos eksportas 2009 m. nemažėjo. Lietuvos ūkis dėl padidėjusių mokesčių prarado dalį savo konkurencingumo, o Lenkijos gamintojai vis labiau stiprino pozicijas Lietuvos rinkoje. Nagrinėtas pavyzdys iliustruoja neatsakingos mokesčių politikos pasekmes valstybės verslo konkurencingumui.

Apibendrinant, valstybės mokesčių politika turi lemiamą poveikį pritraukiant TUI ir plėtojant tarptautinį verslą. Taip pat mokesčiai yra labai svarbi sudedamoji valstybės verslo konkurencingumo dalis. Dideli mokesčiai gali tapti rimta verslo konkurencingumo tarptautinėse rinkose problema. Tinkamai sureguliuoti mokesčiai gali skatinti tikslingą ūkinės veiklos plėtrą tarptautiniame lygmenyje, stiprinti nacionalinės produkcijos konkurencingumą.

3. MOKESČIŲ ĮTAKOS EKONOMINEI RAIDAI LIETUVOJE TYRIMO METODOLOGIJA

Tyrimo problema. 2008 m. pabaigoje Lietuvoje pasireiškusi ekonominė krizė lėmė ekonomikos nuosmukį, ekonominių rodiklių smukimą. Valstybė 2009 m. pradžioje, siekdama skubiai subalansuoti deficitinį valstybės biudžetą, ėmėsi mokesčių sistemos korekcijų, kurios sulaukė daug neigiamų atgarsių iš gyventojų, verslo, specialistų pusės. 2010 m. kiek koreguota mokesčių našta gyventojams ir verslui. Kyla klausimas, kaip turi būti vertinama mokesčių įtaka ekonomikos raidai Lietuvoje – teigiamai ar neigiamai. Taigi formuluojama tyrimo problema – kokie yra teigiami ir neigiami mokesčių įtakos ekonominei raidai Lietuvoje aspektai?

Tyrimo objektas. Siekiant suvokti mokesčių įtaką ekonominei raidai Lietuvoje, svarbu atlikti kiekybinius ir kokybinius vertinimus, susiejant mokesčių sistemos pokyčių kiekybinius duomenis su makroekonominių rodiklių kiekybiniais duomenimis, tiriant kintamųjų tarpusavio ryšius, o taip pat tendencijas vertinant kokybiškai. Darbe atliekamo tyrimo objektas – makroekonominiai rodikliai (nacionalinio biudžeto pajamos, valstybės socialinio draudimo fondo (VSDF), privalomo sveikatos draudimo fondo (PSDF), garantinio fondo (GF) mokesstinės pajamos, bendrasis vidaus produktas (BVP), tiesioginės užsienio investicijos (TUI), užsienio prekyba (importas ir eksportas), užimtųjų skaičius, mokesčių surinkimo duomenys ir kiti).

Tyrimo tikslas – ištirti mokesčių įtaką Lietuvos ekonominei raidai.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti mokesčių sistemos ypatumus Lietuvoje 2001 - 2010 m.;
2. Atlikti mokesčių įtakos Lietuvos ekonomikai dinaminę analizę;
3. Atlikti Lietuvos mokesčių ir ekonominių rodiklių struktūrinę analizę;
4. Ištirti koreliacinius ryšius tarp mokesčių pajamų surinkimo ir Lietuvos ekonominių rodiklių;
5. Identifikuoti mokesčių įtakos Lietuvos ekonominei raidai problemas.

Tyrimo hipotezės:

H1. Tiesioginių ir netiesioginių mokesčių surinkimo tendencijos susijusios su ekonomikos rodiklių – BVP, eksporto, importo, užimtųjų skaičiaus, TUI kitimo tendencijomis.

H2. Didesni mokesčių tarifai nulėmė didėjančią mokesčių našta Lietuvos ūkio dalyviams ekonomikos nuosmukio laikotarpiu (2009 - 2010 m.)

H3. Mokesčių tarifų didinimas ekonomikos nuosmukio laikotarpiu turėjo ūkinę veiklą ir vartojimą stabdantį pobūdį.

Tyrimo metodai. Atliekant tyrimą, taikyti šie metodai:

- statistinė – matematinė analizė (naudojant Ms Excel, SPSS programinę įrangą);

- Koreliacinė analizė (SPSS programinė įranga, taikant Pearson koreliacijos koeficientą);
- Anketinė apklausa. Atliekant anketinę apklausą apklausiami Kauno miesto įmonių vadovai.

Anketinės apklausos metodas pasirinktas dėl to, jog yra tinkamas apklausti didelį skaičių respondentų, gautus rezultatus galima apdoroti kiekybiškai, nustatyti kiekybines tendencijas, atskirų kriterijų dažnį.

Tyrimo tikslui pasiekti taikomi skirtingi tyrimo metodai (4 lentelė):

4 lentelė. Tyrimo metodų taikymas

Tyrimo metodas	Taikoma įgyvendinant tyrimo uždavinius
Statistinė – matematinė analizė	1. Išnagrinėti mokesčių sistemos ypatumus Lietuvoje 2001 - 2010 m. 2. Atlikti mokesčių įtakos Lietuvos ekonomikai dinaminę analizę. 3. Atlikti Lietuvos mokesčių ir ekonominių rodiklių struktūrinę analizę.
Statistinė koreliacijos analizė	4. Ištirti koreliacinius ryšius tarp mokesčių pajamų surinkimo ir Lietuvos ekonominių rodiklių.
Anketinė apklausa	5. Identifikuoti mokesčių įtakos Lietuvos ekonominei raidai problemas

Šaltinis: sudaryta autorės

Tyrimo instrumentarijus. Anketinei apklausai atlikti sudaryta tyrimo anketa, pateikta 1 priede. Ją sudaro 12 uždarojo tipo klausimų. Daugelis kriterijų anketoje įvertinami pagal Likerto skalę.

Tyrimo imtis ir atranka. Tyrimo metu apklausti Kauno miesto įmonių vadovai (stambių įmonių atveju – įmonių padalinių vadovai). Nusiųsta 420 anketų įvairioms įmonėms pagal jų elektroninio pašto adresus, rastus duomenų bazėse, įmonių interneto svetainėse. Atgal gauta 215 įmonių anketų. Anketinės apklausos respondentų skaičius (tyrimo objekto imtis) nustatytas pagal Paniotto formulę, kad būtų užtikrintas tyrimo patikimumas.

$$(Kardelis, 2002) \quad n = \frac{1}{(\Delta^2 + 1 / N)}$$

Kur: n – imties dydis – atrankinės visumos dydis (reikiamas apklausti respondentų skaičius); Δ – leidžiamos paklaidos dydis (socialinių mokslų tyrimuose standartinė paklaida laikoma 5 proc., kurią gauname su 0,95 tikimybe); N – tiriamos visumos narių skaičius – generalinės visumos dydis.

Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, Kauno miesto savivaldybėje 2011 m. pradžioje veikė 12142 įmonės; apie 2000 įmonių realiai nevykdė aktyvios veiklos. Taigi generaline visuma laikome 10 000 įmonių. Kai N=10000, esant tyrimo rezultatų paklaidai 5 proc., n = 384 įmonių. Apklausus 215 įmonių, rezultatai gaunami su 6,7 proc. paklaida. Esant tokiai paklaidai, anketinės apklausos duomenis laikome orientacinio pobūdžio.

Tyrimo eiga. Tyrimas buvo atliekamas 2011 m. kovo mėnesį. Anketos buvo siunčiamos 5 darbo dienas, rezultatų buvo laukiama 10 darbo dienų, daliai įmonių anketos siųstos pakartotinai. Tyrimo rezultatai apdoroti Ms Excel programa.

4. MOKESČIŲ ĮTAKOS EKONOMINEI RAIDAI LIETUVOJE 2001 - 2010 METAIS TYRIMAS

4.1. Lietuvos ekonomikos raidos bruožai ir jos santykis su ES ekonomika 2001 - 2010 m.

Europos Sąjungos - unikalios valstybių sąjungos, duodančios ypatingą naudą šalims narėms ir atliekančios itin svarbų vaidmenį pasauliniame kontekste (T. Razauskas, 2008) - ekonomika integruoja Europos Sąjungos valstybių šalių ekonomikas. 2008 m. Europos Sąjungos ekonomikos BVP siekė 16 752 535 mln. JAV dol. Atitinkamai ES atlieka svarbų vaidmenį pasaulio ekonomikos vystymosi kontekste, yra vienas produktyviausių regionų.

Lietuvos ekonomika po įstojimo į ES vystosi Europos Sąjungos ekonomikos kontekste: šiame kontekste, be abejo, Lietuvos ekonomika sąveikauja su kitų Europos Sąjungos šalių ir trečiųjų šalių nacionalinėmis ekonomikomis. Nepriklausomos Lietuvos ekonomika vystosi jau dvidešimt metų, sudėtinga trumpai apibūdinti jos raidą, visgi galima išskirti kelias svarbiausias Lietuvos ekonomikos raidos kryptis.

Dabartinei Lietuvos ekonomikos situacijai reikšmingiausias laikotarpis prasidėjo 2001 m., kai Lietuva tapo Pasaulio Prekybos organizacijos (PPO) nare, ėmė rengtis narystei Europos Sąjungoje, 2004 m. tapo Europos Sąjungos nare. Taigi šiuo laikotarpiu Lietuvos ekonomikos raidą lėmė laisvos rinkos stiprinimo, internacionalizacijos, globalizacijos, integracijos, modernėjimo procesai.

Kalbant apie globalizacijos reikšmę Lietuvos ekonomikos raidai, pasak A. Miškinio (2002), svarbus globalizacijos veiksnys buvo užsienio kapitalas, kurio judėjimas suintensyvėjo dėl naujų pinigų pervedimo technologijų atsiradimo, kapitalo masės didėjimo, kapitalo judėjimo liberalizavimo ir valiutos keitimo apribojimų panaikinimo. Kapitalo judėjimą į pereinamosios ekonomikos šalis paspartino privatizavimas, vykęs tiesioginių užsienio investicijų pagrindu ir valstybės vertybinių popierių rinkų plėtra. Dažnai TUI yra kritinis kapitalo ekonomikai augti ir subalansuoti šaltinis, nes daugelyje šių šalių taupymas nėra pakankamas. Lietuvoje TUI taip pat buvo labai svarbios spartinant ekonomikos augimą ir finansuojant einamosios sąskaitos deficitą. Tačiau Lietuva tarp kitų valstybių, 2004 m. tapusių Europos Sąjungos narėmis, deja, nepirmavo pagal TUI pritraukimą.

Pereinamosios ekonomikos šalys, kaip ir besivystančios valstybės, pasiekė skirtingą savo ekonomikos integravimo į globalią ekonominę sistemą lygį. Pirma, tos šalys, kurios anksčiau pradėjo ekonomines reformas ir jas sparčiau vykdė, dabar yra labiau integruotos nei lėtosios reformuotojos. Žemesnis Lietuvos integravimo lygis aiškinamas lėtesne reformų ir vėlesne privatizavimo pradžia. Antra, labiau integruotos yra tos valstybės, kurios vykdė sparčią institucinę integraciją. Čia reikėtų paminėti ryšius su Tarptautiniu valiutos fondu ir Pasaulio banku plėtojimą, laisvosios prekybos sutartis su Vakarų Europos valstybėmis, asociacijos sutartis su ES. Trečias svarbus veiksnys yra geografinis

Vakarų Europos rinkų artumas, pvz. Estija pasiekė gerokai aukštesnį integravimo lygį nei Lietuva dėl savo artumo su Suomijos ir Švedijos rinkomis (A. Miškinis, 2002).

Svarbus žingsnis globalizacijos įtakotoje Lietuvos ekonomikos politikoje buvo integracija į Europos Sąjungą. Tapusi ES nare, Lietuva perėmė ES bendrosios prekybos politikos reikalavimus ir priemones - visus ES sutartinius santykius su trečiosiomis šalimis ir tarptautinėmis organizacijomis, nutraukė anksčiau sudarytas laisvosios prekybos sutartis. Lietuvoje, kaip ir visose ES šalyse narėse, yra taikomi bendri muitų tarifai, antidempingo, kompensacinės, protekcinės priemonės, kvotos (G. Jatuliavičienė, M. Kučinskienė, R. Garuckas, 2007, p. 79). Lietuvos prekyba su Europos Sąjungos šalimis įgijo panašų statusą kaip ir prekyba šalies viduje ir apibūdinama bent formaliai išvežimo – įvežimo, o ne eksporto – importo sąvokomis. Lietuva tam tikrų prekių importui iš trečiųjų šalių privalo taikyti tuos pačius prekybos ribojimus ir įvairias rinkos apsaugos priemones, kurias taiko ES. Bendroji preferencijų sistema, numatanti palankesnes prekybos sąlygas, galioja ir Lietuvoje, todėl Lietuvai, kaip ES narei, netaikomos pramonės gaminių importo muitų nuolaidos. Lietuva taiko ir kitas ES užsienio prekybos reguliavimo priemones, kaip atsakomąsias priemones, kiekybinius ribojimus, netarifinius ribojimus (veterinarinius ir kt. standartus), sankcijas pagal Jungtinių Tautų sprendimus (G. Jatuliavičienė, M. Kučinskienė, R. Garuckas, 2007, p. 79).

Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare Lietuvos verslui susidarė palankesnės galimybės plėtoti tarptautinį verslą – eksportuoti ir importuoti (išvežti – įvežti) prekes. Lietuviškos produkcijos eksportas atitinka tiek valstybės ekonominius interesus, tiek Lietuvos gamintojų interesus, nes Lietuvos rinka daugeliui stambių gamintojų yra per maža. Tokių įmonių yra įvairiuose verslo sektoriuose - maisto (pieno apdirbimo įmonės), tekstilės, baldų pramonėje. Kita vertus, greta galimybių atsiranda ir sunkumai – lietuviška produkcija vakarų rinkose nėra pakankamai konkurentabili. Taip yra ne tik dėl žemesnės produkcijos kokybės, bet ir dėl pasenusios technologijos, silpnų gaminių prekinių ženklų. Taigi Lietuvos įstojimas į ES valstybės tarptautinę prekybą paveikė gana teigiamai.

ES kontekste susiduriama su savotiška regionine globalizacija, kadangi su valstybėmis, kurios nėra Europos sąjungos narys, prekyba nėra labai liberali (Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų strategija, 2002).

Lietuvai integravusis į ES būtina vykdyti modernizaciją, diegti naujausias technologijas bei didinti verslo efektyvumą visose srityse (R. Garuckas, 2002). Apskritai, šio dešimtmečio pradžioje technologijos tobulėjimas ir globalizacija lėmė dinamiškus įmonių struktūros kaitos būdus. Visuomeninio gyvenimo sudėtingumas išplėtė naujų poreikių amplitudę, o tai pirmiausiai paskatino ekonomikos plėtrą. Sparčiai pradėjo steigtis smulkios inovacinės paslaugų įmonės. Prasidėjo smulkių įmonių atgimimas (M. Kučinskienė, G. Jatuliavičienė, R. Garuckas, 2002).

Internacionalizacijos tendencija pasireiškė užsienio prekybos liberalizavimu. Jau įstodama į PPO, Lietuva ženkliai dalimi liberalizavo prekybą (Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų strategija, 2002). Lietuvos tarptautinės prekybos plėtrai pastarąjį dešimtmetį didžiausią įtaką padarė Lietuvos narystė PPO ir narystė ES, bei ankstyvesnis rengimasis šioms narystėms. Taip pat 1998 - 1999 m. Rusijos krizė nulėmė Lietuvos tarptautinės prekybos orientaciją (iki 1998 m. orientavosi labiausiai į NVS valstybes, o po 2000 m. - į ES valstybes). Lietuva, tapusi PPO nare, įgijo daugiau teisių ginti savo prekybinius interesus - tiek dalyvaudama tolesniame pasaulio liberalizavimo procese, tiek derėdamasi dėl palankesnių prekybos sąlygų su stojančiomis šalimis (pirmiausiai Rusija ir Ukraina), tiek turėdama teisę kreiptis į PPO dėl padėties šalyse, nesilaikančiose nediskriminavimo principų, pakeitimo (R. Vilpišauskas, 2003).

Tiesa, Miškinio (2002) teigimu, kaip rodo Lietuvos pavyzdys, prekybos liberalizavimas nėra pakankama sąlyga stiprinti šalies įmonių dalyvavimą globalizuojant pasaulio ekonomiką. Tam būtina sudaryti ir kuo palankesnes sąlygas plėsti šalies eksportą. Čia svarbu su prekyba susijusių vidaus institucijų stiprinimas, TUI skatinimas, eksportui palankaus valiutos kurso palaikymas, eksporto rėmimo programų kūrimas ir t.t. Lietuva turi priėmusi eksporto plėtros strategiją, bet jai skirti finansiniai ištekliai yra per maži siekiant didesnio poveikio. Literatūroje taip pat pripažįstama, kad eksporto paramos taikymas ne visada duoda norimą efektą tiek siekiant išspręsti socialinius prekybos liberalizavimo padarinius, tiek spartinant eksporto didėjimą ar jį diversifikuoti.

Svarbu tai, kad globalios ekonomikos kontekste Lietuva nesistengtų likti pigios darbo jėgos šalimi. Daugelis ekonomistų nurodo, jog Lietuvos ekonomikai reikia orientuotis į technologijas, inovacijas, o ne gamybą (A. Vernickaitė, 2006).

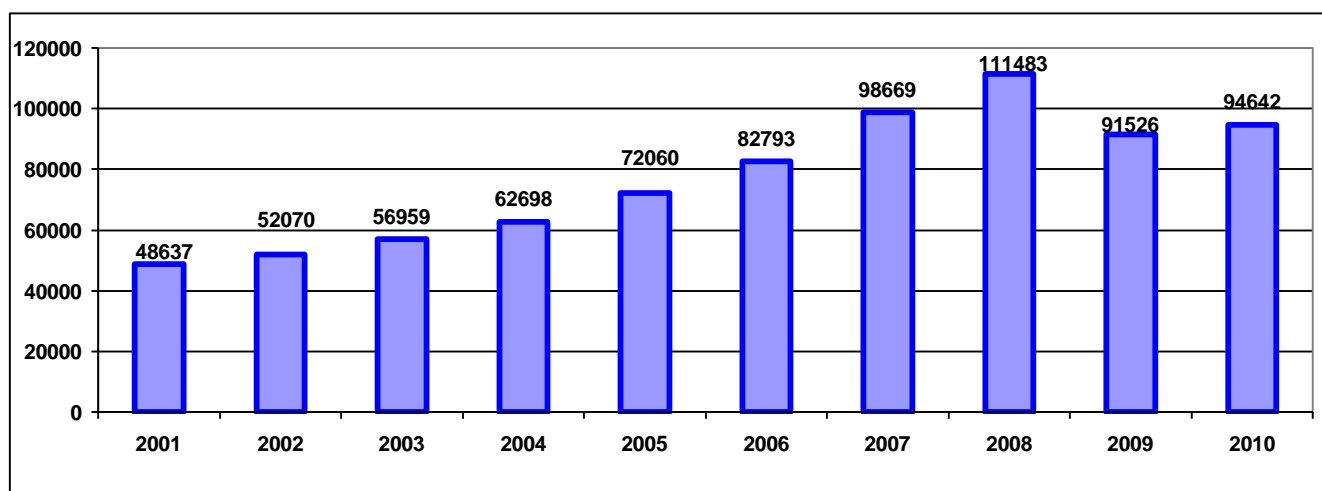
Kaip matome, globalioje ekonomikoje Lietuvos ekonominė politika daugeliu laikotarpių buvo prekybos liberalizavimas, tačiau tai ne visada leido pasiekti gerų rezultatų. Globalizacijos procesams stiprėjant tampa neįmanoma daugiau varžyti prekybos. Kaip nurodo G. Kolodko (2003), nepakankama ekonomikos ryšių diversifikacija reiškia šalies jautrumą krizėms. Taigi Lietuvos ūkis turi būti pakankamai diversifikuotas. Be to, labai svarbūs yra regioniniai ryšiai - bendradarbiavimas su kaimyninėmis valstybėmis.

Lietuvos ekonominės raidos procesus, kaip jau minėjau, lemia daugybė veiksnių – ne tik globalizacija ar internacionalizacija, bet ir vidinė ūkio struktūra, ekonominė ir mokesčių politika, technologinis lygis, socialiniai veiksniai. 2008 m. prasidėjusi ekonominė krizė sutrukdė teigiamiems Lietuvos tarptautinės prekybos su ES valstybėmis narėmis pokyčiams vystytis toliau, juos sustabdė.

Lietuvos ekonominė aplinka 2001 - 2007 m. laikotarpyje turėjo nuolatinio augimo tendenciją, o 2004 m. ekonomikos augimas įgavo pagreitį bankams supaprastinus paskolų išdavimą, Lietuvos verslą pasiekus ES paramai bei atsiradus optimistiniams visuomenės lūkesčiams. Dėka didelių finansinių srautų pritraukimo ir sąlyginai didelės pigių pinigų pasiūlos to meto rinkoje, bei bendro ES

ekonominio augimo, Lietuvoje prasidėjo ekonomikos augimas, įtakojamas tiek eksporto, tiek vidaus vartojimo, pagrįsto vartotojų optimistinėmis nuotaikomis bei galimybe lengvai skolintis. 2008 m. prasidėjusi pasaulinė ekonominė krizė tiesiogiai atsispindėjo Lietuvos ekonomikoje ir įtakojo spartų ekonomikos smukimą, kurį sustiprino vidiniai ekonomikos procesai Lietuvoje: neracionalus skolinimasis ir skolinto kapitalo investavimas į trumpalaikės naudos turto įsigijimą; nepakankamas gamintojų konkurencingumas, kurį įtakojo sparčiai augęs darbo užmokestis ir žaliavų kainos; nekilnojamo turto „burbulas“ ir jo sproginimas, kuris tiesiogiai paveikė visus ekonomikos sektorius, susijusius su statybų verslu ir nekilnojamo turto prekyba; neracionalus ES paramos įsisavinimas.

Visos šios priežastys lėmė tai, kad Lietuvoje ekonominė krizė pasireiškė labai stipriai, o ekonomikos nuosmukis buvo labai skaudus. 2001 - 2010 m. laikotarpiu BVP augo iki 2008 m. imtinai (6 pav.).

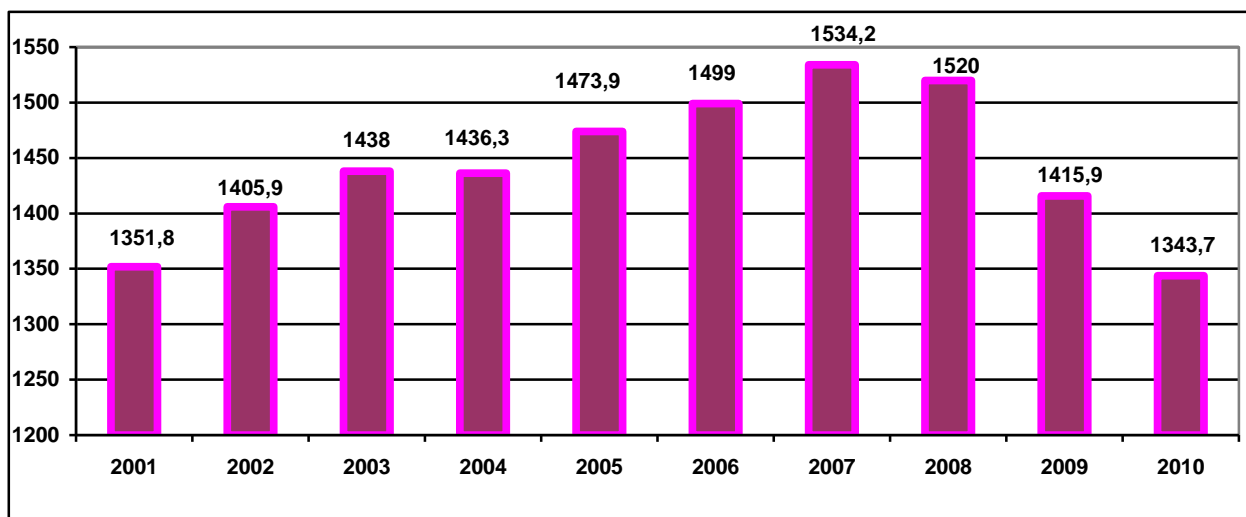

Šaltinis: sudaryta pagal Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenis, 2011

6 pav. Lietuvos BVP dinamika 2001 - 2010 m., mln. Lt

BVP dinamikos analizė rodo, jog BVP augimo tempai 2001 - 2007 m. vis greitėjo: BVP augimas 2002 m. lyginant su ankstesniais metais augo 7,1 proc., 2003 m. - 9,4 proc., 2004 m. - 10,1 proc., 2005 m. - 14,9 proc., 2006 m. - 14,9 proc., o 2007 m. BVP augimas siekė net 19,2 proc. lyginant su praėjusiais metais. 2008 m. BVP augimas kiek sulėtėjo – lyginant su 2007 m. siekė 13 proc. 2009 m. BVP smuko 17,9 proc., tačiau jau 2010 m. stebimas nedidelis, 3,4 proc. siekiantis BVP augimas.

Ekonomikos nuosmukis Lietuvoje turėjo skaudžias pasekmes Lietuvos darbo rinkai. 2001 m. Lietuvoje nedarbo lygis siekė net 17,4 proc., tačiau toks aukštas jis ilgai neužsibuvo. Pastebima, kad nuo 2001 m. nedarbo lygis Lietuvoje nuolatos mažėjo ir 2007 m. jis buvo vos 4,3 proc. Tai buvo pats žemiausias nedarbo lygis visose Baltijos šalyse. Tačiau ekonomikos krizės pradžioje, 2008 m., staigiai smuko užimtųjų skaičius šalies ūkyje (7 pav.).

Šaltinis: sudaryta pagal Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenis, 2011

7 pav. Lietuvos užimtųjų skaičiaus dinamika 2001 - 2010 m., tūkst. asmenų

Matome, jog užimtųjų skaičius Lietuvoje sumažėjo jau 2008 m. (0,9 proc.), ypač ženkliai (mažiau nei 2004 m. lygis) smuko 2009 m. - 6,8 proc., o jau 2010 m. užimtųjų skaičius dar sumažėjo 5,1 proc. lyginant su praėjusiais metais. Tad galima teigti, jog užimtųjų skaičius 2010 m. pasiekė 2001 m. lygį, kuomet nedarbo lygis siekė net 17,4 proc. 2010 m. nedarbo lygis siekė net 17,8 proc.

Ekonomikos nuosmukis ir bankų kreditavimo sumažinimas labai neigiamai paveikė vartojimą. Nedarbo lygio Lietuvoje augimą įtakojo sudėtinga situacija pramonėje ir paslaugų sektoriuje, bei prekyboje. Vartojimo smukimas vidaus rinkoje labai neigiamai paveikė visus verslo sektorius. Europos Sąjungos statistikos tarnybos duomenimis, per 2009 m. naujų pramonės užsakymų Lietuvoje sumažėjo 24,8 proc. („Eurostat“: per metus naujų pramonės užsakymų Lietuvoje sumažėjo 24,8 proc., 2010). Užsakymų mažėjimą įtakojo ne tik smukęs vidaus vartojimas, bet ir eksporto apimčių mažėjimas, kuris 2009 m. siekė 26,6 proc. (5 lentelė).

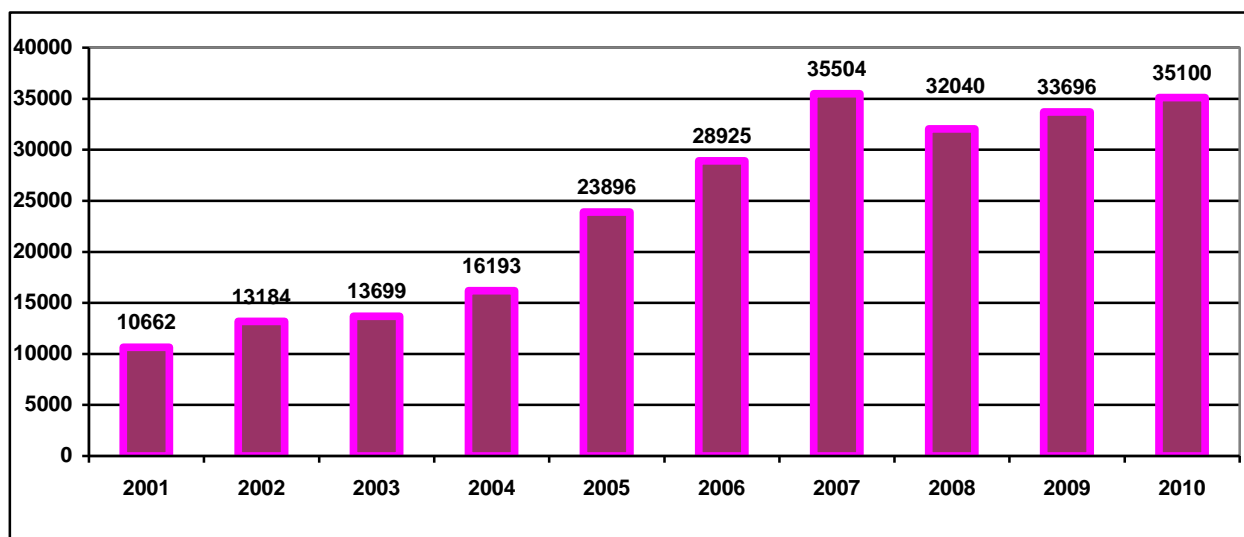
5 lentelė. Lietuvos eksportas ir importas 2001 - 2010 m., mln. Lt.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Eksportas	17117,2	19117,4	21262,6	25819,2	32767,3	38888,3	43192,4	55511	40761	54099
Pokytis lyginant su ankstesniu laikotarpiu, proc.		11,7	11,2	21,4	26,9	18,7	11,1	28,5	-26,6	32,7
Importas	24241,3	27478,8	29438	34383,6	43151,9	53274,6	61503,5	73006	45311	60670
Pokytis lyginant su ankstesniu laikotarpiu, proc.		13,4	7,1	16,8	25,5	23,5	15,4	18,7	-37,9	33,9

Šaltinis: sudaryta pagal Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenis, 2011

Eksporto mažėjimas labai neigiamai atsiliepė visai šalies ekonomikai ir skatino nedarbo didėjimą. Tai atitinkamai įtakojo ir tolimesnį vartojimo mažėjimą, kas atsispindėjo ir importo dinamikoje, kuri pasižymėjo dar didesniu smukimu nei eksportas. Importas 2009 m. lyginant su 2008 m. sumažėjo 37,9 proc. 2010 m. eksportas išaugo 32,7 proc., o importas - 33,9 proc. lyginant su ankstesniais metais. Taigi eksporto ir importo procentiniai pokyčiai 2010 m. išaugo labiau nei BVP procentiniai pokyčiai lyginant su 2009 m.

2001 - 2010 m. laikotarpiu TUI augo gana tolygiai (8 pav.):

Šaltinis: sudaryta pagal Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenis, 2011

8 pav. Visos TUI Lietuvoje 2001 - 2010 m. pab., mln. Lt

TUI augimas 2001 - 2007 m. buvo netolygus, atskirais metais (kaip 2005 m.) įgaunantis vis didesnius augimo tempus. 2002 m. lyginant su ankstesniais metais TUI augo 23,7 proc., 2003 m. - 3,9 proc., 2004 m. - 18,2 proc., 2005 m. - 47,6 proc., 2006 - 2007 m. augo kiek lėčiau, bet vis dar intensyviai, atitinkamai augo 21 proc. 2006 m. ir 22,7 proc. 2007 m. 2008 m. TUI smuko 9,8 proc., tai susiję su tais metais prasidėjusia ekonomine krize, turėjusia įtakos investuoto kapitalo vertės smukimui ir TUI traukimuisi iš Lietuvos. 2009 m. stebimas 5,2 proc. TUI augimas, o 2010 m. preliminariais duomenimis TUI augo apie 4,2 proc.

Apibendrinant galima teigti, jog Lietuvos ekonomikos raida įtakojama tiek vidinių ūkio ir ekonominės politikos veiksnių, tiek ir išorinių veiksnių – globalizacijos, internacionalizacijos procesų. Lietuva, tapusi integralia vienos didžiausių pasaulio ekonomikų – Europos Sąjungos ekonomikos – dalimi, turi unikalias galimybes naudotis integracijos privalumais, tačiau kartu turi susidoroti ir su globalizacijos iššūkiais, dideliu konkurenciniu spaudimu Lietuvos gamintojams. Lietuvos ekonomikos raida pastarąjį dešimtmetį buvo tiesiogiai įtakojama narystės PPO, ES, tačiau optimistines integracinių procesų įtakotas nuotaikas susilpnino finansinė krizė, prasidėjusi 2008 m. pab. Esamoje situacijoje išryškėja teisingos ekonominės politikos reikšmė valstybės ekonomikos raidai.

4.2. Mokesčių sistemos raidos Lietuvoje 2001 - 2010 m. analizė

Lietuvos Respublikos Mokesčių administravimo įstatymas (2 straipsnis) mokesčius apibrėžia taip: mokestis – tai mokesčio įstatyme mokesčio mokėtojui nustatyta piniginė prievolė valstybei, kad būtų gauta pajamų valstybės ir savivaldybių funkcijoms vykdyti.

Lietuvoje renkami tiek tiesioginiai mokesčiai, iš kurių svarbiausi pagal surenkamas mokesčių pajamas yra gyventojų pajamų mokestis ir pelno mokestis, tiek netiesioginiai mokesčiai, iš kurių svarbiausi pagal surenkamas mokesčių pajamas yra pridėtinės vertės mokestis (toliau tekste – PVM) ir akcizų mokestis.

2000 - 2010 m. laikotarpiu Lietuvos mokesčių sistema buvo nuolat koreguojama, tiesa, siekiant skirtingų tikslų. Analizuojant mokesčių pakeitimą reguliuojančius dokumentus, galima identifikuoti šiuos Lietuvos mokesčių sistemos korekcijos tikslus:

- 2000 - 2002 m. mokesčių sistema buvo koreguojama priartinant mokesčių sistemą prie ES teisės aktų ir europinių principų: tikslinamas mokesčių reguliavimas, koreguotas mokesčių bazės suvokimas, kaip pavyzdžiui, gyventojų pajamų mokesčio (iki 2003 m. – fizinių asmenų pajamų mokestis) atveju pakeista mokestinės bazės koncepcija atskiriant A ir B klasės pajamas;
- 2003 - 2008 m. mokesčių sistemos korekcija pasižymėjo tarifų koregavimu, buvo siekiama skatinti verslą, ekonominį aktyvumą, kas buvo aktualu ekonomikos augimo laikotarpiu;
- 2008 m. pab. – 2009 m., 2010 m. – koreguota mokesčių surinkimo tvarka, tarifai, siekiant spręsti valstybės biudžeto deficito problemą. Šiuo laikotarpiu buvo didinti Sodros mokesčiai, PVM tarifas, akcizų tarifai.

2000 m. Lietuvoje buvo renkami:

- Tiesioginiai mokesčiai: fizinių asmenų pajamų mokestis (nuo 2003 m. - gyventojų pajamų mokestis), juridinių asmenų pelno mokestis (nuo 2002 m. - pelno mokestis), įmonių ir organizacijų nekilnojamojo turto mokesčiai; kelių mokestis, garantinio fondo mokestis, atskaitymai nuo pajamų pagal LR miško įstatymą; nekilnojamojo turto mokestis; paveldimo turto mokestis; žemės mokestis; transporto priemonių mokestis; mokestis už aplinkos teršimą; mokestis už valstybinius gamtos išteklius;
- Netiesioginiai mokesčiai: akcizai, prekių apyvartos mokestis, valstybinio socialinio draudimo, privalomojo sveikatos draudimo; maito; gamybos mokestis cukraus sektoriuje; loterijų ir azartinių lošimų mokestis; prekyviečių mokestis;
- Rinkliavos: naftos ir dujų išteklių mokestis; papildomas baltojo cukraus gamybos kvotos ir pridėtinės izogliukozės gamybos kvotos vienkartinio išsipirkimo mokestis; žyminis mokestis; konsulinis mokestis; mokesčiai už pramoninės nuosavybės objektų registravimą; mokestis už valstybės turto naudojimą patikėjimo teise; valstybės rinkliava.

2001 - 2004 m. Lietuvos pasirengimas narystei ES lėmė dideles mokesčių sistemos korekcijas. Dideli mokesčių sistemos pakeitimai priimti dar 2001 - 2002 m. laikotarpiu. Nuo 2001m. mokesčių struktūra pakito, tačiau R. Kuodžio (2004) vertinimu, 2002 - 2004 m. laikotarpiu svarbiausių mokesčių tarifai Lietuvoje, palyginti su išsivysčiusiomis šalimis ir šalimis kandidatėmis į Europos Sąjungą, buvo gana vidutiniški, nuosaikūs, bet ne mažiausi. Lietuvos ir kitų ES šalių naujokių 2002 - 2004 m. mokestiniai rodikliai tarpusavyje buvo panašūs – joms būdinga palyginti didelė netiesioginių mokesčių dalis mokestinėse pajamose, mažesni pajamų ir pelno mokesčių tarifai bei gerokai mažesni akcizų tarifai – kai kurioms prekių grupėms dar nepasiekę minimalaus nustatyto ES lygio, todėl artimiausioje ateityje jie turėjo išaugti. Tuo tarpu ES šalims senbuvėms būdinga didesnė tiesioginių mokesčių dalis mokestinėse pajamose, aukštesni pajamų ir pelno mokesčių tarifai, palyginti aukšti akcizų tarifai, neretai kai kurioms prekių grupėms žymiai lenkiantys privalomuosius minimalius tarifus ir kartais net kelis kartus lenkiantys ES šalių naujokių akcizų tarifus

2004 - 2008 m. Šiuo laikotarpiu nusistovėjo gana stabili mokesčių struktūra Lietuvoje, buvo menkai koreguojami mokesčių tarifai. 2004 m. panaikintas prekyviečių mokestis, 2005 m. panaikintas kelių mokestis, įvestas socialinis mokestis. Lietuvos mokesčių sistema po 2001 - 2002 m. mokesčių reformos buvo pakankamai stabili iki 2008 m. pab. (L. Sinevičienė, A. Vasiliauskaitė, 2010).

Gyventojų pajamų mokestis (GPM) įsigaliojo 2003 m. sausio 1 dieną. Lietuvoje tuo laikotarpiu buvo taikomi skirtingi gyventojų pajamų mokesčio tarifai: 33 proc. ir 15 proc. mokesčio tarifai buvo taikomi 2003 – 2006 m. Iki 2008 m. buvo taikomi 27 proc. ir 15 proc. gyventojų pajamų mokesčio tarifai. Vėliau tarifas buvo dar mažinamas ir visus 2008 m. jis buvo 24 proc. ir 15 proc. Šiuo metu GPM tarifas dar šiek tiek sumažintas (LR Finansų ministerija, 2011).

Akcizų mokesčio tarifų dydžiai yra individualūs kiekvienai prekių rūšiai ir nustatomi absoliučia suma prekės kiekiui ar tūrio/ svorio vienetui arba nustatomi procentais nuo apmokestinamos vertės (LR Akcizų įstatymo pakeitimo įstatymas, 2004).

Lietuvai, siekiant tobulinti mokesčių sistemą, būtina įgyvendinti ekologinę mokesčių reformą, kai pelno, pajamų, socialinio draudimo mokesčių dalis mokestinėse pajamose mažėja, proporcingai didinant aplinkosauginių mokesčių dalį ir biudžeto pajamas išlaikant nepakitusias. Skandinavijos šalys ir Vokietija jau įgyvendino ekologinę mokesčių reformą ir gavo dvigubą naudą – taršos sumažėjimą ir ekonomikos augimą bei nedarbo mažėjimą, tuo tarpu Lietuvos nuostatos mažinti pajamų mokesčius, nedidinant aplinkosauginių mokesčių gali sukelti neigiamų pasekmių, nes nesurinkus reikiamų lėšų į biudžetą gali nukentėti socialinių programų vykdymas (D. Štreimikienė, A. Mikalauskienė, 2006)

2008 m. pabaiga – 2010 m. Vyriausybė, reaguodama į sunkią ekonominę situaciją ir valstybės biudžeto deficitą prasidėjus pasaulinei ekonominei krizei, ėmėsi mokesčių pakeitimų, kurie turėjo užtikrinti didesnę mokesčių pajamų surinkimą į valstybės biudžetą. Labiausiai pakito PVM, gyventojų pajamų, įmonių mokamų mokesčių reglamentavimas.

Lietuvos gyventojų pajamų mokestis nuo 2009 m. sausio 1 dienos sumažėjo nuo 24 proc. iki 15 proc. Tačiau tai nereiškia esminio mokesčių naštos sumažėjimo dirbantiems asmenims, kadangi prisidėjo papildoma 6 proc. įmoka privalomam sveikatos draudimui (PSD). Darbdavys už darbuotoją moka PSD 3 proc. nuo darbuotojo darbo užmokesčio sumos. Todėl šiai dienai gyventojų, dirbančių pagal darbo sutartis, gaunamos pajamos apmokestinamos 21 proc. (D. Rudytė, L. Šalkauskienė, L. Lukšienė, 2009). Nuo 2009 m. sausio 1 d. gyventojų, įregistravusių individualią veiklą, pajamoms taikomas vienas 15 proc. pajamų mokesčio tarifas, kuris skaičiuojamas nuo pajamų ir leidžiamų atskaitymų skirtumo. Pagal gyventojų pajamų mokesčio įstatymą, leidžiamais atskaitymais laikomos su per mokestinį laikotarpį faktiškai gautomis arba uždirbtomis individualios veiklos pajamomis susijusios patirtos įprastinės šiai veiklai išlaidos. Tačiau jau 2011 m., siekiant skatinti žmones imtis individualios veiklos, pajamoms iš gyventojų individualios veiklos nustatytas tik 5 proc. pajamų mokesčio tarifas (LR Finansų ministerija, 2011).

Iki 2009 m. Lietuvoje buvo faktiškai neįdiegta progresinio pajamų mokesčio sistema, kaip yra daugelyje ES šalių, dėl to ir palyginti gyventojų pajamų mokesčio tarifus su kitomis ES šalimis buvo gana sunku (V. Buginskis, Mackevičius M., 2007). Šiuo laikotarpiu, t.y. po 2009 m. tapo pastebima Lietuvos mokesčių sistemoje ryškėjanti netiesioginė progresinio gyventojų pajamų mokesčio forma, kuri susijusi su neapmokestinamų pajamų dydžiu (NPD). Mažas pajamas (iki 800 Lt) gaunantiems asmenims yra taikomas didžiausias NPD – 470 Lt, toliau didėjant pajamoms NPD mažėja. Gali būti taikomas ir papildomas NPD dydis, priklausantis nuo auginamų vaikų skaičiaus.

Nuo 2009 m. sausio 1 dienos pelno mokestis Lietuvoje padidintas nuo 15 proc. iki 20 proc., pakeista avansinio pelno mokesčio mokėjimo tvarka. Didesnei daliai SVV įmonių (jei metinės apmokestinamosios pajamos neviršijo 1 mln. Lt) avansinio pelno mokesčio nebereikia mokėti. 2010 m. Lietuvos vienetų, užsienio vienetų nuolatinių buveinių apmokestinamasis pelnas apmokestinamas 15 proc. mokesčio tarifu – toks pat tarifas buvo ir 2008 m. (LR Finansų ministerija, 2011).

Po didelės 2008 m. pab. vykusios mokesčių reformos pasikeitė ir įmonių mokesčių lengvatų reglamentavimas. Reikėtų pažymėti, kad Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatyme nustatytos lengvatos taikomos ne tik individualioms įmonėms, bet ir kitoms nedidelėms bendrovėms, nepriklausomai nuo jų juridinio statuso, atitinkančioms įstatyme nustatytus kriterijus. Pagal šį įstatymą galima taikyti ne 15 proc., o 5 proc. pelno mokestį įmonėms, kuriose vidutinis sąrašuose esančių darbuotojų skaičius neviršija 10 žmonių, o mokestinio laikotarpio pajamos neviršija 500 tūkst. Lt (LR Finansų ministerija, 2011).

Pridėtinės vertės mokestis (PVM) yra vienas svarbiausių netiesioginių mokesčių. Jis renkamas per kainų sistemą, t.y. įtraukiamas į prekių ar paslaugų kainą. PVM įvedamas gamybos pradžioje ir priskaičiuojamas kiekvienoje prekių ar paslaugų gamybos bei prekybos pakopoje, kol pasiekia vartotoją, kuris šį mokestį ir sumoka (D. Štreimikienė, A. Mikalauskienė, 2006). PVM Lietuvoje 2009

m. buvo koreguotas keletą kartų. Sausio 1 dienai standartinis PVM tarifas padidintas nuo 18 iki 19 proc., o nuo rugsėjo 1 d. dar kartą padidintas iki 21 proc. Per pastaruosius metus ne kartą keitėsi ir lengvatinių PVM tarifų prekių ir paslaugų grupės - jos tendencingai mažėjo. Laikui bėgant planuojama panaikinti visus likusius lengvatinius PVM tarifus, tačiau šiuo metu mūsų šalyje iškyla prieštaravimai dėl šių lengvatų panaikinimo. Net gi vyksta diskusijos, jog reikia atgaivinti kai kurias panaikintas lengvatas pridėtinės vertės mokesčiui. Iki 2011 m. gruodžio 31d. lengvatinis 9 proc. PVM tarifas taikomas šilumos energijai, tiekiamai gyvenamosioms patalpoms šildyti; knygoms, neperiodiniams informaciniais leidiniais; turizmo veiklą reglamentuojančių teisės aktų nustatyta tvarka teikiamoms viešbučio tipo ir specialaus apgyvendinimo paslaugoms. Lengvatinis 5 proc. PVM tarifas vaistams ir medicinos pagalbos priemonėms taip pat taikomas iki 2011 m. gruodžio 31d. (LR Finansų ministerija, 2011).

Vertinant akcizų dydžius pastebima, kad 2009 m. jie išlaikė reikšmingą augimo tendenciją visose akcizais apmokestinamų prekių grupėse (D. Rudytė, L. Šalkauskienė, L. Lukšienė, 2009).

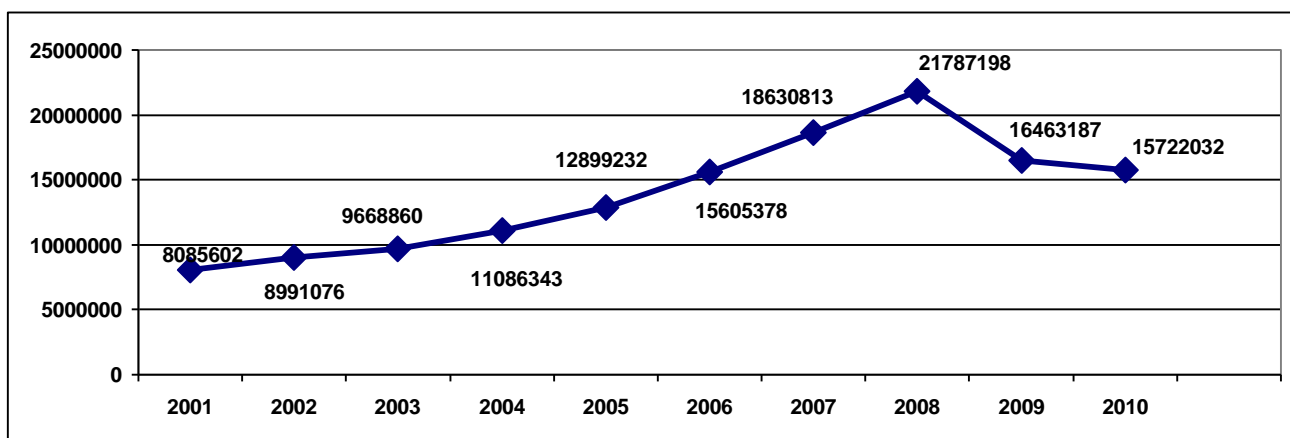
Per pastaruosius 2009 – 2010 m. vykdomi dažni mokestiniai pakeitimai Lietuvos mokesčių sistemoje parodo mokesčių sistemos nestabilumą ir poreikį nuolatos koreguoti mokesčių pajamų surinkimą. Galima būtų visa tai vertinti kaip elastingą mokesčių sistemą, kuri reaguoja į naujai susiformavusias ekonomines sąlygas, arba kaip susidariusią situaciją, kurioje valstybė neturi pokyčiams parengtos mokesčių strategijos. Kiekvienas mokesčio koregavimas turi turėti stiprų ir argumentuotą pagrindą, kuris turėtų būti formuojamas pagal klasikinius apmokestinimo principus. Tvarkant mokesčių sistemą reikalinga išlaikyti proporcijas tarp teisingumo, politinės ekonomijos ir finansinio principo. Lietuvoje 2009 m. mokesstinės reformos buvo labiau orientuotos tik į finansinį principą, nes buvo ignoruojama sudėtinga šalies verslo įmonių situacija ekonominio nuosmukio metu (D. Rudytė, L. Šalkauskienė, L. Lukšienė, 2009).

Taigi apibendrinant galima teigti, jog per gana trumpą laikotarpį – dešimt metų (2000 – 2010 m.) galima išskirti net tris Lietuvos mokesčių sistemos raidos etapus, t.y. pirmąjį etapą, prasidėjusį 2001 m. ir trukusį iki 2004 m., kai buvo koreguota mokesčių sistemos struktūra, priimta daug naujų teisės aktų, vietoje fizinių asmenų pajamų mokesčio taikomas gyventojų pajamų mokestis, vietoje juridinių asmenų pelno mokesčio – pelno mokestis, koreguota mokesstinė bazė. 2004 - 2008 m. laikotarpiu mokesčių sistema buvo gana stabili, vis tik pokyčių buvo – panaikintas prekyviečių mokestis, kelių mokestis, įvestas socialinis mokestis. Labiausiai Lietuvos mokesčių sistema gavo sukrėtimą 2008 m. pab. – 2009 m., kuomet, reaguojant į ekonominę krizę, buvo koreguoti PVM, gyventojų pajamų, valstybinio socialinio draudimo, privalomo sveikatos draudimo, akcizo mokesčių tarifai, panaikinta daug lengvatų.

4.3. Mokesčių surinkimo Lietuvoje 2001 - 2010 m. analizė

Analizuojant mokesčių surinkimą, pateikiama mokesčių surinkimo dinaminė ir struktūrinė analizė.

Dinaminė analizė. Mokesčių pajamos nacionaliniame biudžete 2001 - 2010 m. turėjo bendrą didėjimo tendenciją, kuri buvo tampriai susijusi su šalies ekonomine situacija ir įstojimu į ES. Mokesčių pajamų surinkimui labai didelės įtakos turėjo spartus šalies ekonomikos augimas, kuris įtakoją verslo vystymosi tendencijas ir visuomenės pajamų didėjimą. Todėl didžiausias mokesčių pajamų augimas sutapo su sparčiausiu ekonomikos augimu vykusiu 2005 – 2008 m. laikotarpyje. Bendros mokesčių pajamos nacionaliniame biudžete pateiktos 9 paveiksle.

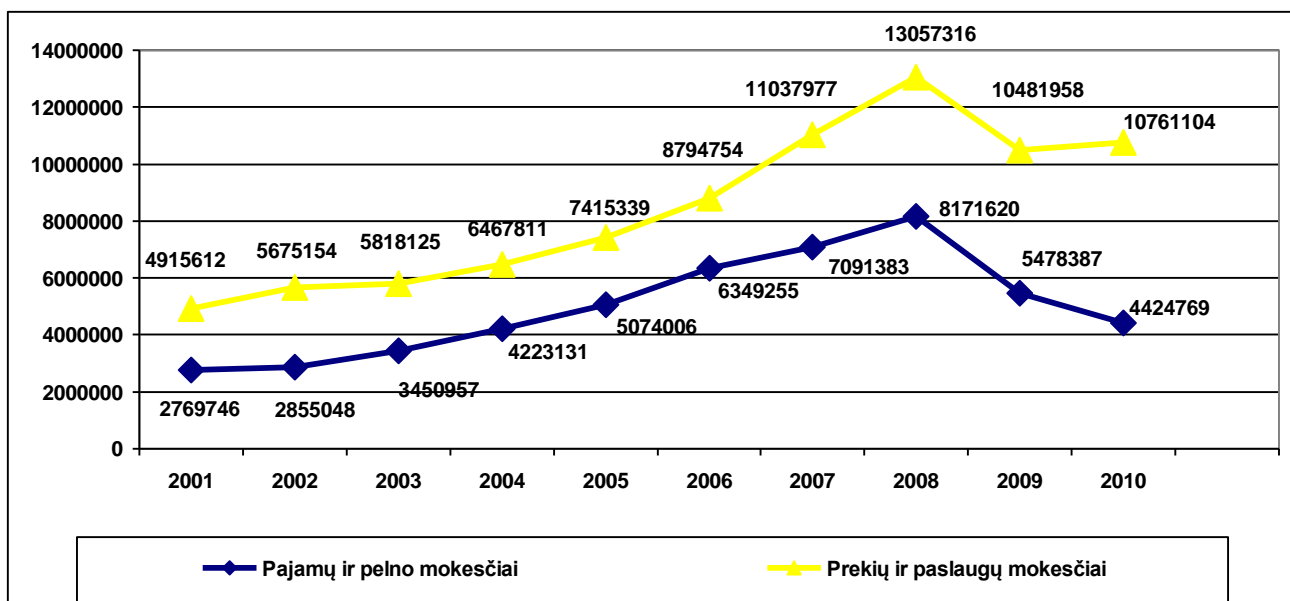

Šaltinis: sudaryta pagal LR Finansų ministerijos pateikiamus nacionalinio biudžeto įvykdymo duomenis, 2011

9 pav. Mokesčių pajamos nacionaliniame biudžete 2001 - 2010 m., tūkst. Lt

Iš 9 paveikslo matome, jog mokesčių pajamos nacionaliniame biudžete pradėjo mažėti šalyje prasidėjus ekonominei krizei, kuri įtakoją verslo plėtros lėtėjimo tendencijas, taip pat lėmė gamybos sulėtėjimą kai kuriuose sektoriuose, tokiuose kaip statybų, nekilnojamo turto ir kituose. Atitinkamai ekonominis nuosmukis paveikė ne tik verslą, bet ir kiekvieną dirbantį asmenį, turėjo lemiamos įtakos jų pajamoms – visa tai atsispindėjo nacionalinio biudžeto pajamose, surenkamose iš mokesčių. Nuo 2008 m. mokesčių pajamos nacionaliniame biudžete ėmė smarkiai mažėti. 2010 m. į nacionalinį biudžetą buvo surenkama 28 proc. mažiau mokesčių pajamų lyginant su 2008 m.

Atskirų mokesčių grupių pajamos nacionaliniame biudžete 2001 - 2010 m. taip pat turėjo atitinkamas raidos tendencijas kaip ir bendros mokesčių pajamos nacionaliniame biudžete (10 pav.).

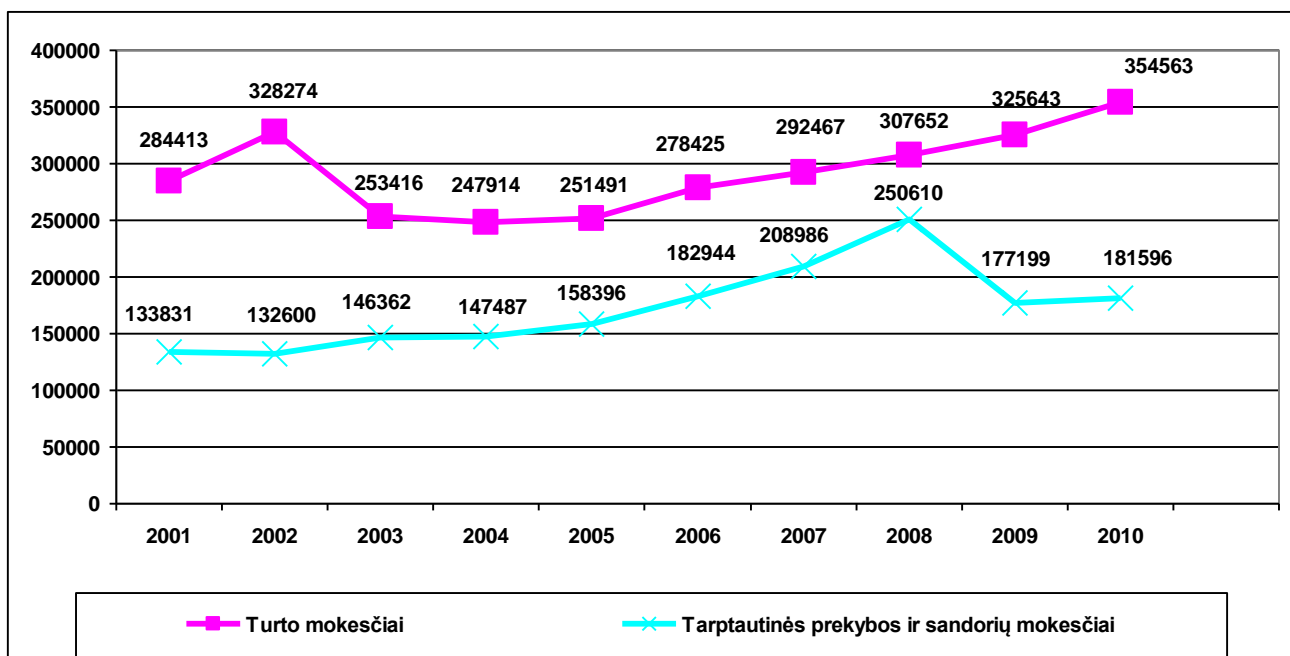

Šaltinis: sudaryta pagal LR Finansų ministerijos pateikiamus nacionalinio biudžeto įvykdymo duomenis, 2011

10 pav. Atskirų mokesčių grupių pajamos nacionaliniame biudžete 2001 - 2010 m., tūkst. Lt

Tiek pajamų ir pelno mokesčiai, tiek prekių ir paslaugų mokesčiai turėjo tolygią augimo tendenciją iki pat 2008 m. 2009 m. užfiksuotas staigus mažėjimas. Tačiau prekių ir paslaugų mokesčių mažėjimas 2010 m. stabilizavosi, tuo tarpu pajamų ir pelno mokesčiai ir toliau mažėja. Tokias tendencijas lėmė tai, kad ekonominis nuosmukis labiausiai paveikė daugelio verslo šakų veiklos pelningumą bei gaunamas pajamas.

Toliau apžvelgsiu turto bei tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčių tendencijas (11 pav.).

Šaltinis: sudaryta pagal LR Finansų ministerijos pateikiamus nacionalinio biudžeto įvykdymo duomenis, 2011

11 pav. Turto mokesčių, tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčių pajamos nacionaliniame biudžete 2001 – 2010m., tūkst. Lt

Čia pastebimos kiek kitokios šių mokesčių surinkimo tendencijos. 2004 - 2010 m. turto mokesčių pajamos stabiliai augo, tam įtakos turėjo didėjusios disponuojamo turto apimtys tiek versle, tiek visuomenėje. Atitinkamai turto mokesčių pajamoms ekonominis nuosmukis neturėjo tokios neigiamos įtakos kaip kitoms mokesčių grupėms. Tai galima būtų argumentuoti tuo, kad tiek verslas, tiek visuomenė ekonominio nuosmukio laikotarpiu siekė išlaikyti disponuojamą turtą taupydami kitų veiklos sričių ir gyvenimo sąskaita. Tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčių dinamika atspindi bendras tarptautinės prekybos tendencijas. Vystantis tarptautinei prekybai šių mokesčių pajamų apimtys turėjo bendrą didėjimo tendenciją, atitinkamai pasaulinės krizės įtakoje smarkiai sumažėjus tarptautinės prekybos apimtims, smuko ir šių mokesčių pajamos.

Nepaisant atskirų mokesčių surinkimo į nacionalinį biudžetą mažėjimo tendencijos, kuri aiškiai pastebima 2009 m., dėl įvykdytos mokesčių reformos per 2009 m. į nacionalinį biudžetą buvo papildomai surinkta apie 1495 mln. litų pajamų. Nors tai galima teoriškai pavadinti šios reformos laimėjimu, tačiau praktiškai laukiami rezultatai keičiant mokesčių tarifus nebuvo gauti. Akivaizdaus ir ilgalaikio mokestinių pajamų padidėjimo į nacionalinį biudžetą nebuvo pastebėta.

Atskirų grupių mokesčių pajamų pokytis geriausiai atspindi 6 lentelėje.

6 lentelė. Mokesčių pajamų pokytis 2001 - 2010 m. lyginant su ankstesniais metais, proc.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Mokesčiai	11,2	11,0	7,5	14,7	16,4	21,0	19,4	16,9	- 24,4	- 4,5
Pajamų ir pelno mokesčiai	- 1,7	3,1	20,9	22,4	20,1	25,1	11,7	15,2	- 33,0	-19,2
Turto mokesčiai	9,1	15,4	- 22,8	- 2,2	1,4	10,7	5,0	5,2	5,8	8,9
Prekių ir paslaugų mokesčiai	2,1	15,5	2,5	11,2	14,6	18,6	25,5	18,3	- 19,7	2,7
Tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčiai	- 6,4	- 0,9	10,4	0,8	7,4	15,5	14,2	19,9	- 29,3	2,5

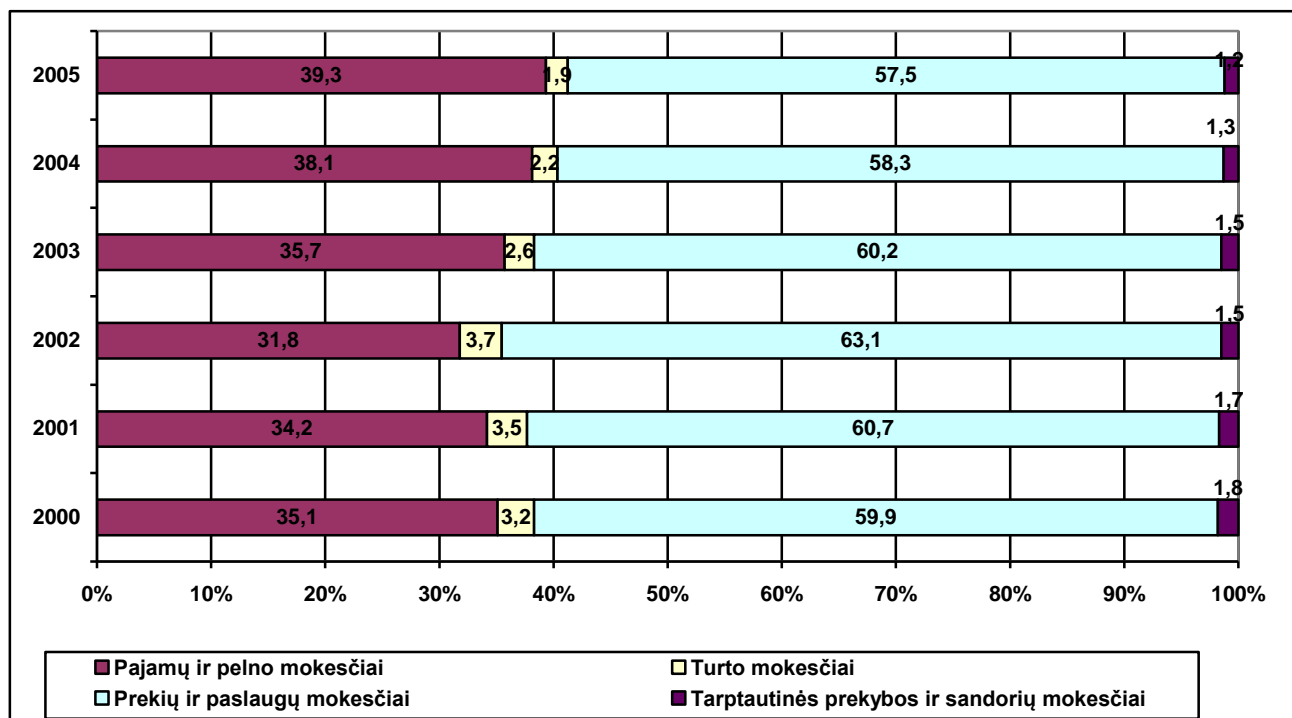
Šaltinis: sudaryta pagal LR Finansų ministerijos pateikiamus nacionalinio biudžeto įvykdymo duomenis, 2011

Remiantis lentelės duomenimis didžiausias atskirų grupių mokesčių pajamų pokytis (neigiamas) fiksuojamas būtent didžiausio ekonominio nuosmukio laikotarpiu - 2009 m. Tarp atskirų grupių mokesčių didžiausias nuosmukis fiksuojamas pajamų ir pelno mokesčių (-33,0 proc.) bei tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčių (-29,3 proc.) kategorijose. Didžiausias visų mokesčių nuosmukis siekė -24,4 proc.

Struktūrinė analizė.

Struktūrinė analizė 2001 - 2005 m. pateikiama 12 paveiksle. Paveiksle matome, jog 2001 – 2005 m. laikotarpiu didžiąją dalį nacionalinio biudžeto mokesčių pajamų sudarė prekių ir paslaugų

mokesčiai. Šių pajamų lyginamasis svoris šiek tiek kito, kiek sumažėjo 2004, 2005 m. 2004 - 2005 m. augo pajamų ir pelno mokesčių lyginamasis svoris nacionalinio biudžeto mokestinėse pajamose. 2005 m. apie 40 proc. visų mokestinių pajamų buvo surenkama būtent iš šių mokesčių. Turto mokesčių lyginamasis svoris nacionalinio biudžeto mokestinėse pajamose sumažėjo nuo 3,2 - 3,7 proc. 2000 – 2002 m. iki 1,9 proc. 2005 m. Nuo pat 2000 m. mažėjo tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčių pajamų lyginamasis svoris.

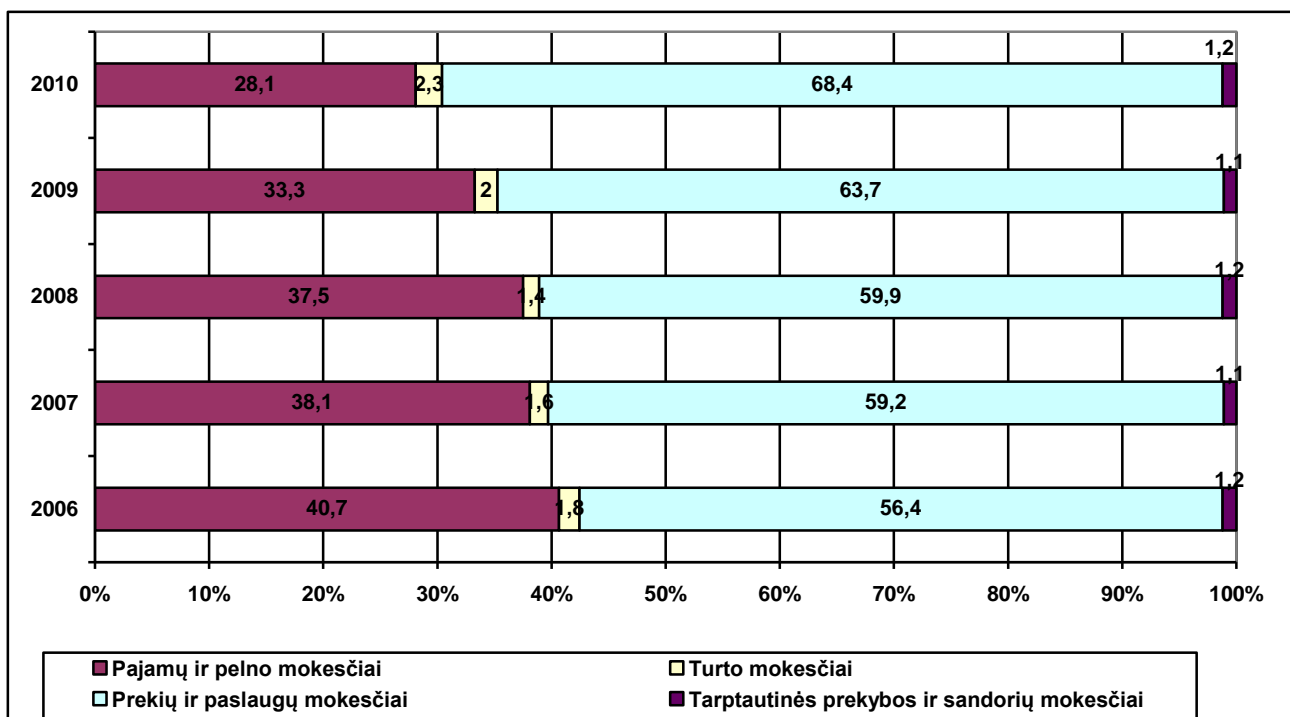

Šaltinis: sudaryta pagal LR Finansų ministerijos pateikiamus nacionalinio biudžeto įvykdymo duomenis, 2011

12 pav. Mokesčių pajamų nacionaliniame biudžete struktūrinė analizė 2000 - 2005 m.

2006 - 2010 m. žymiai labiau nei 2000 - 2005 m. laikotarpiu keitėsi atskirų mokesčių pajamų lyginamieji svoriai nacionalinio biudžeto mokestinėse pajamose (13 pav.). Kaip matome 13 paveiksle, ilgainiui augo prekių ir paslaugų mokesčių lyginamasis svoris nacionalinio biudžeto mokesčių pajamose – jeigu 2006 m. siekė 56,4 proc., tai jau 2010 m. siekė 68,4 proc. Pastebime, jog labai sumažėjo pajamų ir pelno mokesčių pajamų lyginamasis svoris nacionalinio biudžeto mokesčių pajamose – jeigu 2006 m. siekė 40,7 proc., tai 2010 m. siekė vos 28,1 proc. 2010 m. rezultatus galima aiškinti aukščiau aptartomis šių mokesčių surinkimo dinamikos tendencijomis – 2010 m. labai padidėjo skirtumas tarp surenkamų mokestinių pajamų iš pajamų ir pelno mokesčių bei iš prekių bei paslaugų mokesčių.

2006 - 2010 m. laikotarpiu faktiškai nekito tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčių lyginamasis svoris, o turto mokesčių pajamų lyginamasis svoris nežymiai išaugo – nuo 1,8 proc. 2006 m. iki 2,3 proc. 2010 m.

Šaltinis: sudaryta pagal LR Finansų ministerijos pateikiamus nacionalinio biudžeto įvykdymo duomenis, 2011

13 pav. Mokesčių pajamų nacionaliniame biudžete struktūrinė analizė 2006 - 2010 m.

Apibendrinant galima teigti, jog 2001 - 2010 m. mokesčių pajamų surinkimo dinamikos tendencijos nacionaliniame biudžete sietinos su ekonomikos augimo/ smukimo tendencijomis – iki 2008 m. mokesčių pajamos augo, 2009 m. mažėjo, 2010 m. tęsėsi mažėjimo tendencija, nepaisant to, jog ekonomika įgijo tam tikros stabilizacijos. 2009 m. smuko visų grupių mokesčių pajamų surinkimas, išskyrus turto mokesčių pajamas (tai rodo, jog krizės laikotarpiu asmenys nebuvo linkę atsikratyti apmokestinamo turto, taigi prievolė mokėti turto mokesčius liko tokia pati ar net didėjo). 2010 m. jau augo kai kurių mokesčių grupių pajamos – tarptautinės prekybos, prekių ir paslaugų mokesčių pajamos, o pajamų ir pelno mokesčių pajamos toliau smuko. Struktūrinė analizė atskleidė didelius pokyčius mokesčių pajamų struktūroje 2009 - 2010 m. – ženkliai išaugo prekių ir paslaugų mokesčių pajamų lyginamasis svoris, sumažėjo pajamų ir pelno mokesčių pajamų lyginamasis svoris.

4.4. Mokesčių įtakos Lietuvos ekonominei raidai tyrimas

Ekonominės literatūros analizė atskleidė, jog mokesčių sistema siejama su ekonomikos raidos tendencijomis. Mokslinėje literatūroje pripažįstama mokesčių sistemos įtaka bendroms ekonomikos augimo tendencijoms. Suprantama, egzistuoja dvipusis ryšys – mokesčių pajamos taip pat priklauso nuo bendros ekonomikos augimo tendencijos – augant ekonomikai, didėja ekonominis aktyvumas, taigi surenkama daugiau ir tiesioginių mokesčių (dėl didesnio pelno, didesnio darbo užmokesčio, didesnio užimtumo), ir netiesioginių (dėl didesnio vartojimo). Taigi mokesčių įtaka Lietuvos ekonominei raidai ir ekonominės raidos įtaka mokesčių surinkimui charakterizuojama per abipusius ryšius, sąsajas. Dažnai mokesčiai, tiesiogiai vykdydami savo funkcijas, daro įtaką šalies ekonomikai –

priklausomai nuo vykdomos finansinės politikos mokesčių funkcijos taikymas skatina ar stabdo verslo ir gamybos augimo tempus, silpnina ar stiprina kapitalo kaupimą, gyventojų mokumą, jų socialinę gerovę.

Atliekama Lietuvos nacionalinio biudžeto, VSDF (valstybinio socialinio draudimo fondo) PSDF (privalomojo sveikatos draudimo fondo), GF (garantinio fondo) surenkamų mokestinių pajamų ir ekonomikos rodiklių dinaminė, santykinė analizė, koreliacinė analizė tiriant ryšių tarp kintamųjų stiprumą.

4.4.1. Dinamikos analizė

Taikant dinaminės analizės metodą, nagrinėjama:

1. Kiek galima sieti mokesčių tarifų pokyčius su mokesčių pajamų surinkimu;
2. Kiek bendrai mokesčių pajamų surinkimas nacionaliniame, VSDF (valstybinio socialinio draudimo fondo), PSDF (privalomojo sveikatos draudimo fondo), GF (garantinio fondo) biudžetuose siejasi su ekonomikos raidos rodikliais ir kiek atskirų mokesčių pajamų surinkimas siejasi su ekonomikos raidos rodikliais. Analizuojamos tik iš mokestinių įmokų gautos VSDF, PSDF, GF pajamos.

Mokesčių tarifų pokyčių ir mokesčių pajamų surinkimų analizė.

Analizei atlikti lyginami metiniai mokesčių surinkimo duomenys iki 2009 m. (t.y. 2001 – 2008 m.) ir po 2009 m.

Fiskalinės politikos priemonėmis siekiama reguliuoti ekonomikos raidą, įtakoti raidos tendenciją, reguliuojant mokesčius ir biudžeto išlaidas. Sumažintos biudžeto išlaidos gali būti reakcija į sumažėjusias mokestines pajamas, iš kitos pusės, didesnės valstybės išlaidos įtakoja aktyvesnę ūkinę veiklą, kuri savo ruožtu apmokestinama, taip surenkant daugiau mokesčių pajamų. Taigi fiskalinės politikos kontekste mokesčių didinimas gali lemti aktyvesnę ar pasyvesnę ūkinę veiklą.

Nuo 2009 m. įsigaliojo šie mokesčių pakeitimai, galimai lėmę didesnę mokesčių našta vartotojams ir verslui:

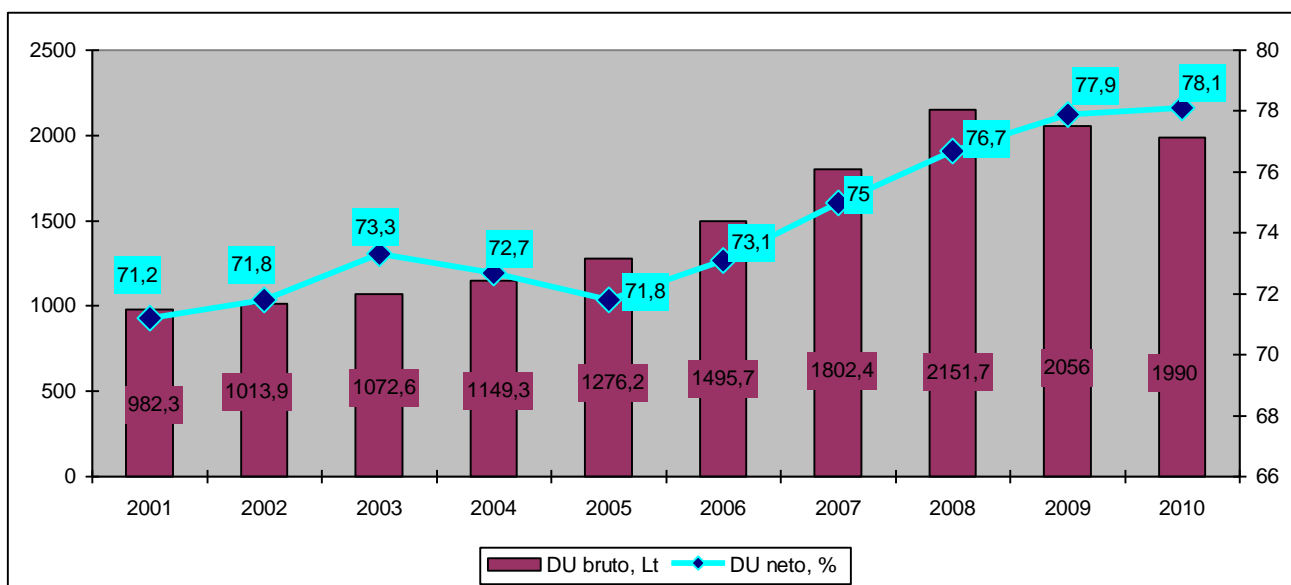
- PVM: 21 proc. vietoje 18 proc.
- Didėjo akcizai.
- Pelno mokestis: panaikintos lengvatoms individualioms įmonėms, pagal kurias 25000 Lt pelno taikomas 0 proc. tarifas. Pelno mokesčio tarifas padidėjo nuo 15 proc. iki 20 proc. 2010 m. jis vėl sumažintas iki 15 proc.
- Sodra, be PSD: dirbantiesiems liko nepakitęs mokesčių tarifas. Individualių įmonių savininkams padidėjo.
- GPM: Vietoje 24 proc. – 15 proc., bet 6 proc. PSD (taigi realus tarifas yra 21 proc.). Net ir tais atvejais, kai gyventojas mokėjo 15 proc. GPM mokestį, jam našta padidėjo, nes dabar turi mokėti

ir PSD. Naštą padidino ir pakeistas NPD skaičiavimas, pagal proporcingumo principą, o proporcingumo principas taikomas visoms pajamoms, kurios per mėnesį viršija 800 Lt., t.y. peržengia minimalų darbo užmokestį. Kuo didesnis darbo užmokestis, tuo mažesnis NPD, pvz., jeigu mėnesio pajamos neatskaičius mokesčius yra 2000 Lt., NPD tesiekia 230 Lt. (iki pakeitimų buvo 320 Lt.). Be to, pasibaigus metams gyventojai turi priskaičiuoti visas savo pajamas ir perskaičiuoti NPD, taip dar gali likti skolinti GPM valstybei. Įvertinant visas aplinkybes negalima kategoriškai pasakyti, kad GPM mokesčio našta išaugo arba sumažėjo. Pateikto pavyzdžio atveju, kai gyventojas darbo užmokestis neatskaičius mokesčių siekia 2000 Lt. per mėnesį, 2008 m. jo į rankas gaunamos pajamos siektų 1536,8 Lt., o pagal dabartinę tvarką siekia 1547 Lt. Tačiau jei jis turėtų kitų pajamų ir tektų perskaičiuoti NPD, gali būti, kad jo grynosios pajamos sumoje būtų mažesnės. GPM už dividendų pajamas padidintas iki 20 proc. (anksčiau buvo 15 proc.).

Taigi akivaizdžiausiai išaugo PVM ir akcizų mokesčių tarifai, tačiau ir kitų mokesčių pakeitimus galima traktuoti kaip atskirais atvejais padidinančius mokesčių naštą.

Tai, kiek GPM pakeitimai įtakojo darbo užmokestį, parodo mokesčių naštos dirbantiesiems pokyčius. Remiantis Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis apie vidutinį mėnesinį bruto ir neto (atskaičius mokesčius) darbo užmokestį (DU), įvertiname santykį tarp šių rodiklių (14 paveikslas).

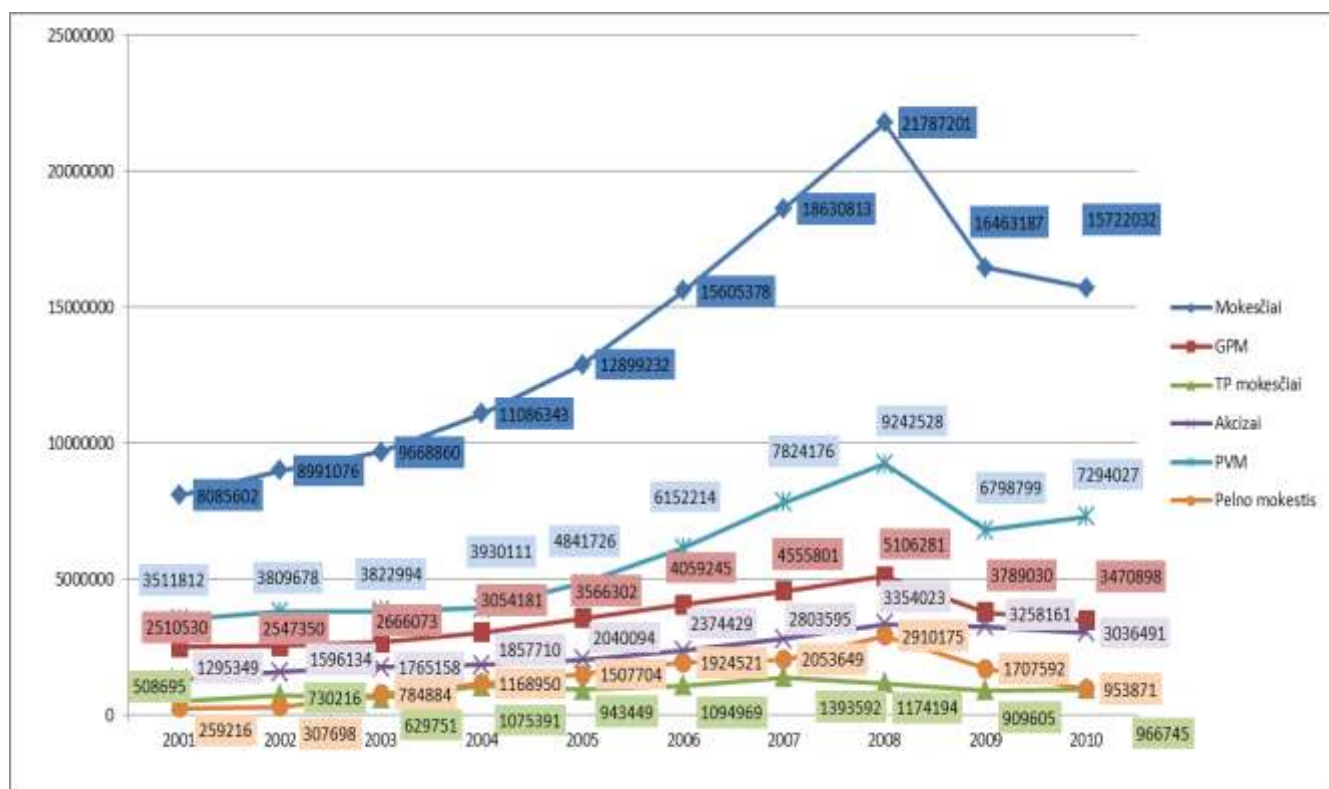
Šaltinis: sudaryta pagal Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenis, 2011

14 pav. Vidutinio mėnesinio neto darbo užmokesčio dalis nuo vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio 2001 - 2010 m., proc.

Iš pateikto paveikslo galime daryti išvadą, jog 2009 - 2010 m. santykis tarp vidutinio mėnesinio DU bruto ir DU neto šalies mastu padidėjo DU neto naudai, taigi realiai atskaitymų našta dirbantiesiems yra sumažėjusi. Tiesa, statistikoje neatsispindi individualiai, savarankiškai dirbančių

asmenų pajamos, taip pat ir atvejai, kai asmuo turi sumokėti į biudžetą papildomą GPM, perskaičius NPD pasibaigus metams.

Atskirų mokesčių pajamų surinkimas ir bendrai mokesčių į nacionalinį biudžetą surinkimas 2001 - 2010 m. pateiktas 15 paveiksle. Paveiksle matome, jog mokesčių surinkimas nacionaliniame biudžete 2009 m. smuko 4,4 proc., 2010 m. smukimas siekė 4,5 proc. Visų surenkamų mokesčių pajamos smuko 2009 m., o turto ir prekybos mokesčių (TP - neįskaitant akcizo ir PVM, kurie pateikti atskirai) bendros pajamos mažėjo jau ir 2008 m. 2009 m. labiausiai smuko pelno mokesčio pajamos (41,3 proc.), beje, pelno mokesčio pajamos toliau sparčiai mažėjo ir 2010 m. - net 44,1 proc. Taigi lyginant 2008 m. ir 2010 m., per šį laikotarpį pelno mokesčio pajamos sumažėjo viso 67 proc. GPM mokesčių pajamų smukimo tempas kiek mažesnis – 2009 m. 25,8 proc., 2010 m. dar 8,4 proc. mažėjimas. TP mokesčių sumažėjimo tempas 2009 m. siekė 22,5 proc., tačiau jau 2010 m. TP mokesčių surinkimas išaugo 6,3 proc.

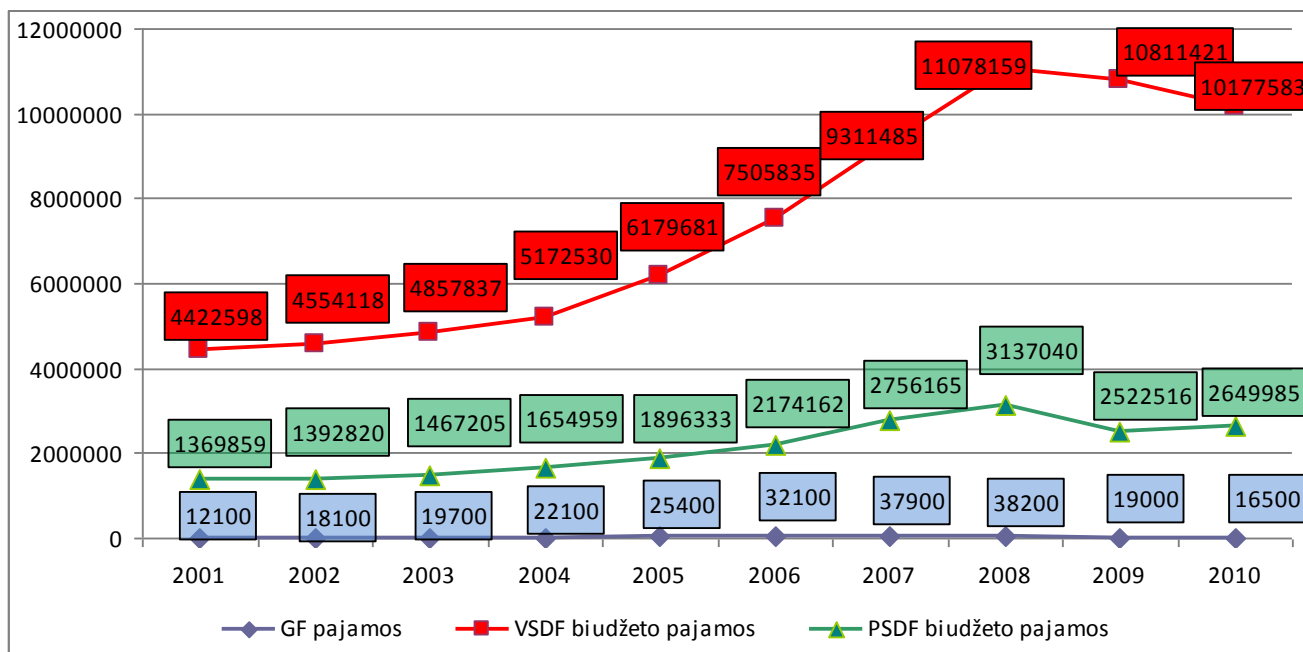

Šaltinis: sudaryta pagal LR Finansų ministerijos pateikiamus nacionalinio biudžeto įvykdymo duomenis, 2011

15 pav. Atskirų mokesčių pajamų surinkimas ir bendrai mokesčių į nacionalinį biudžetą surinkimas 2001 - 2010 m., tūkst. Lt

Nors tikrai ženkliai padidintas PVM tarifas, reakcija pajamų sumažėjimu buvo trumpalaikė – 2009 m. PVM pajamų surinkimas smuko 26,4 proc., o 2010 m. jau išaugo 7,3 proc. Akcizų mokesčių pajamų jautrumas akcizų mokesčių tarifų didinimui taip pat menkas – 2009 m. akcizų mokesčių pajamos smuko vos 2,9 proc., o 2010 m. - 6,8 proc.

VSDF, PSDF, GF mokesčių pajamų surinkimas taip pat buvo paveiktas ekonominės krizės (16 pav.). VSDF mokesčių pajamos iki 2008 m. imtinai augusios, ypač sparčiai 2005 - 2008 m. (19 - 25 proc. kasmet), 2009 m. sumažėjo 2,4 proc., 2010 m. toliau smuko – sumažėjo 5,9 proc. Tiesa, reikia pažymėti, jog 2011 05 15 dienai dar nebuvo paskelbti detalūs VSDF 2010 m. pajamų duomenys, o tik preliminarūs, tad išvada apie VSDF pajamų surinkimo sumažėjimą 2010 m. nėra galutinė.

Šaltinis: sudaryta pagal VSDF, GF, PSDF duomenis, 2011

16 pav. Socialinio draudimo, sveikatos draudimo, garantinio fondo mokesčių pajamų surinkimas 2001 - 2010 m., tūkst. Lt

PSDF mokesčių pajamos 2009 m. sumažėjo 19,6 proc., 2010 m. išaugo 5,1 proc. Duomenys apie PSDF mokesčių pajamų surinkimą 2010 m. 2011 05 15 dieną taip pat dar nebuvo galutiniai. GF mokesčių pajamos 2009 m. sumažėjo net 50,3 proc., o 2010 m. sumažėjo 13,2 proc.

Apibendrinant galima teigti, jog mokesčių tarifų keitimą labiausiai lydėjo tiesioginių mokesčių pajamų surinkimo mažėjimas – GPM ir pelno mokesčių pajamų, o taip pat su apskaitomomis pajamomis susijusių mokesčių - VSDF, PSDF, GF pajamų mažėjimas. Netiesioginių mokesčių atveju teigti, jog tarifų padidinimas įtakojo mažesnę pajamų surinkimą vienareikšmiškai negalima, nes sumažėjimas vyko ekonominės krizės laikotarpiu, o 2010 m. kai kurios pajamos jau augo (PVM).

Darant konkretnesnes išvadas reikia aptarti ir kitą klausimą - kiek bendrai mokesčių pajamų surinkimas ir atskirų mokesčių pajamų surinkimas siejasi su ekonomikos raidos rodikliais. Dėl to atliekama dinaminė mokesčių pajamų ir ekonomikos rodiklių lyginamoji analizė.

Dinaminė mokesčių pajamų ir ekonomikos rodiklių lyginamoji analizė.

Nagrinėjami mokesčių surinkimo, BVP, TUI, eksporto, importo, užimtųjų skaičiaus rodikliai. Su BVP rodiklio pokyčiais galima sieti mokesčių grupių pajamų surinkimo pokyčius, kuriuos pateikiu 7 lentelėje.

7 lentelė. Mokesčių pajamų surinkimo į nacionalinį biudžetą, BVP rodiklio pokytis 2002 - 2010 m., proc.

	Mokesčiai nacionaliniame biudžete	GPM	TP mokesčiai	Akcizai	PVM	Pelno mokestis	BVP
2002	11,2	1,5	43,5	23,2	8,5	18,7	7,1
2003	7,5	4,7	-13,8	10,6	0,3	155,1	9,4
2004	14,7	14,6	70,8	5,2	2,8	48,9	10,1
2005	16,4	16,8	-12,3	9,8	23,2	29,0	14,9
2006	21,0	13,8	16,1	16,4	27,1	27,6	14,9
2007	19,4	12,2	27,3	18,1	27,2	6,7	19,2
2008	16,9	12,1	-15,7	19,6	18,1	41,7	13,0
2009	-24,4	-25,8	-22,5	-2,9	-26,4	-41,3	-17,9
2010	-4,5	-8,4	6,3	-6,8	7,3	-44,1	3,4

Šaltinis: sudaryta pagal LR Finansų ministerijos pateikiamus nacionalinio biudžeto įvykdymo duomenis, 2011; Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenis, 2011

Lentelėje matome, jog BVP smukimas stebėtas tik 2009 m. – 17,9 proc., o 2010 m. augo 3,4 proc. Mokesčių pajamos valstybės biudžete smuko labiau nei BVP ir 2010 m. smuko toliau. Čia galima daryti prielaidą, jog tam įtakos turėjo ne tik BVP smukimas 2009 m. (ekonomikos lėtėjimas), bet ir neigiama reakcija į mokesčių tarifus. Lyginant su BVP smukimu, žymiai didesnis smukimas buvo būdingas pelno mokesčio pajamoms, GPM pajamoms. Pastebima, jog ir PVM pajamos smuko labiau nei BVP (2010 m. augo labiau nei BVP), o akcizų pajamos smuko mažiau nei smuko BVP. BVP pajamų smukimą galėjo sąlygoti tai, jog reakcija į PVM tarifų padidėjimą sumažino kai kurių prekių grupių vartojimą ir gamybą. Manau, kad didžiausios įtakos tokiam BVP smukimui turėjo sumažėjęs privatus vartojimas, kurį lėmė išaugęs nedarbas, sumenkęs darbo užmokestis, griežtesnės skolinimosi iš bankų sąlygos bei žmonių abejonės dėl ateities.

8 lentelėje nagrinėju užimtųjų skaičiaus ir vidutinio mėnesinio bruto bei neto darbo užmokesčio dinamiką.

8 lentelė. Mokesčių pajamų surinkimo į nacionalinį biudžetą, užimtųjų skaičiaus, vidutinio mėnesinio bruto ir neto DU pokytis 2002 - 2010 m., proc.

	Mokesčiai nacionaliniame biudžete	GPM	TP mokesčiai	Akcizai	PVM	Pelno mokestis	Užimtieji	DU bruto	DU neto
2002	11,2	1,5	43,5	23,2	8,5	18,7	4,0	3,2	4,1
2003	7,5	4,7	-13,8	10,6	0,3	155,1	2,3	5,8	8,0
2004	14,7	14,6	70,8	5,2	2,8	48,9	-0,1	7,2	6,2
2005	16,4	16,8	-12,3	9,8	23,2	29,0	2,6	11,0	9,7
2006	21,0	13,8	16,1	16,4	27,1	27,6	1,7	17,2	19,2

2007	19,4	12,2	27,3	18,1	27,2	6,7	2,3	20,5	23,7
2008	16,9	12,1	-15,7	19,6	18,1	41,7	-0,9	19,4	22,1
2009	-24,4	-25,8	-22,5	-2,9	-26,4	-41,3	-6,8	-4,4	-3,0
2010	-4,5	-8,4	6,3	-6,8	7,3	-44,1	-5,1	-3,2	-3,0

Šaltinis: sudaryta pagal LR Finansų ministerijos pateikiamus nacionalinio biudžeto įvykdymo duomenis, 2011; Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenis, 2011

GPM surinkimo mažėjimą galima teoriškai sieti su užimtųjų skaičiaus mažėjimu, bet matome, jog tendencijos išsiskiria – užimtųjų skaičius smunka nuo 2008 m., bet 2009 m. smuko tik 6,8 proc. kai GPM pajamos mažėjo 25,8 proc. Taigi peršasi išvada, jog GPM pajamos mažėjo net ir tais atvejais, kai dirbantieji išlaikė darbo vietas. Pažymėtina, jog tam įtakos turėjo ir DU smukimas 2009 m. - 2010 m.

Eksporto, importo pokyčiai siejami su TP mokesčių kitimu, nes turėjo panašią tendenciją 2009 m. (9 lentelė).

9 lentelė. Mokesčių pajamų surinkimo į nacionalinį biudžetą, eksporto, importo rodiklių pokytis 2002 - 2010 m., proc.

	Mokesčiai nacionaliniame biudžete	GPM	TP mokesčiai	Akcizai	PVM	Pelno mokestis	Eksportas	Importas
2002	11,2	1,5	43,5	23,2	8,5	18,7	11,7	13,4
2003	7,5	4,7	-13,8	10,6	0,3	155,1	11,2	7,1
2004	14,7	14,6	70,8	5,2	2,8	48,9	21,4	16,8
2005	16,4	16,8	-12,3	9,8	23,2	29,0	26,9	25,5
2006	21,0	13,8	16,1	16,4	27,1	27,6	18,7	23,5
2007	19,4	12,2	27,3	18,1	27,2	6,7	11,1	15,4
2008	16,9	12,1	-15,7	19,6	18,1	41,7	28,5	18,7
2009	-24,4	-25,8	-22,5	-2,9	-26,4	-41,3	-26,6	-37,9
2010	-4,5	-8,4	6,3	-6,8	7,3	-44,1	32,7	33,9

Šaltinis: sudaryta pagal LR Finansų ministerijos pateikiamus nacionalinio biudžeto įvykdymo duomenis, 2011; Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenis, 2011

Lentelėje matome, jog mokesčių pajamų pokyčiai 2009 m. panašūs į eksporto ir importo pokyčių tendencijas, tačiau visai skirtinga tendencija 2010 m., tad mokesčių pajamų pokyčių tiesiogiai sieti su eksporto ir importo pajamų pokyčiais negalima. Mokestinių pajamų mažėjimas 2010 m. neturėjo jokio poveikio importo ar eksporto apimčių kitimui. Galima tik daryti prielaidą, jog TP mokestinių pajamų padidėjimas ir PVM pajamų padidėjimas 2010 m. turėjo nedidelės įtakos eksporto bei importo apimtims, nes pagyvėjęs vartojimas ir prekyba tikrai skatina tiek importą, tiek ir eksportą.

10 lentelėje matome, jog TUI duomenų metų pabaigoje sieti su mokesčių pajamų surinkimu negalima – TUI dinamika turėjo skirtingas tendencijas nei mokesčių pajamų dinamika 2008 - 2010 m.

10 lentelė. Mokesčių pajamų surinkimo į nacionalinį biudžetą, TUI rodiklio metų pabaigoje pokytis 2002 - 2010 m., proc.

	Mokesčiai nacionaliniame biudžete	GPM	TP mokesčiai	Akcizai	PVM	Pelno mokestis	TUI
--	-----------------------------------	-----	--------------	---------	-----	----------------	-----

2002	11,2	1,5	43,5	23,2	8,5	18,7	23,7
2003	7,5	4,7	-13,8	10,6	0,3	155,1	3,9
2004	14,7	14,6	70,8	5,2	2,8	48,9	18,2
2005	16,4	16,8	-12,3	9,8	23,2	29,0	47,6
2006	21,0	13,8	16,1	16,4	27,1	27,6	21,0
2007	19,4	12,2	27,3	18,1	27,2	6,7	22,7
2008	16,9	12,1	-15,7	19,6	18,1	41,7	-9,8
2009	-24,4	-25,8	-22,5	-2,9	-26,4	-41,3	5,2
2010	-4,3	-12,1	2,5	-6,8	7,3	-44,1	4,1

Šaltinis: sudaryta pagal LR Finansų ministerijos pateikiamus nacionalinio biudžeto įvykdymo duomenis, 2011; Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenis, 2011

11 lentelėje matome, jog VSDF, PSDF, GF mokesines pajams galima sieti su BVP pokyčiais, taip pat 2009 m. su eksporto ir importo pokyčiais. Tendenciją, jog VSDF, GF mokesčių pajamų surinkimas mažėja 2010 m. galima sieti su užimtųjų, DU mažėjimo tendencija.

11 lentelė. VSDF, PSDF, GF mokesčių pajamų ir makroekonominių rodiklių pokytis 2002 - 2010 m., proc.

	VSDF biudžeto pajamos	PSDF biudžeto pajamos	GF pajamos	BVP	Eksportas	Importas	TUI	Užimtieji	DU bruto	DU neto
2002	3,0	1,7	49,6	7,1	11,7	13,4	23,7	4,0	3,2	4,1
2003	6,7	5,3	8,8	9,4	11,2	7,1	3,9	2,3	5,8	8,0
2004	6,5	12,8	12,2	10,1	21,4	16,8	18,2	-0,1	7,2	6,2
2005	19,5	14,6	14,9	14,9	26,9	25,5	47,6	2,6	11,0	9,7
2006	21,5	14,7	26,4	14,9	18,7	23,5	21,0	1,7	17,2	19,2
2007	24,1	26,8	18,1	19,2	11,1	15,4	22,7	2,3	20,5	23,7
2008	19,0	13,8	0,8	13,0	28,5	18,7	-9,8	-0,9	19,4	22,1
2009	-2,4	-19,6	-50,3	-17,9	-26,6	-37,9	5,2	-6,8	-4,4	-3,0
2010	-5,9	5,1	-13,2	3,4	32,7	33,9	7,1	-5,1	-3,2	-3,0

Šaltinis: sudaryta pagal VSDF, GF, PSDF duomenis, 2011; Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenis, 2011

Ši dinamikos analizė neleidžia atmesti prielaidos, jog mokesčių tarifų pakitimai turėjo įtakos mokesčių pajamų surinkimui, tačiau vienareikšmiškai to susieti negalime, nes tendencijos išsiskiria. Netiesioginių mokesčių pajamų surinkimas gali būti siejamas su BVP pokyčiu, tačiau tiesioginių mokesčių (pajamų ir pelno) pajamų, taip pat PSDF, GF mokesčių pajamų nuosmukis 2009 m. buvo didesnis nei BVP nuosmukis. Užimtųjų pokyčiai ir vidutinio mėnesinio DU pokyčiai tam tikrais metais siejasi su GPM pokyčiais, 2009 - 2010 m. jiems būdinga bendra mažėjimo tendencija. TUI pokyčiai turi skirtingas tendencijas nei mokesčių pajamų surinkimas.

Apibendrinant atliktą mokesčių pajamų nacionaliniame biudžete surinkimo analizę, daromos išvados: mokesčių, atskaitomų nuo darbo užmokesčio, naštos analizė atskleidė, jog 2009 - 2010 m. santykis tarp vidutinio mėnesinio šalies mastu DU bruto ir DU neto padidėjo DU neto naudai, taigi

realiai atskaitymų našta dirbantiems sumažėjusi. Tiesa, statistikoje neatsispindi individualiai, savarankiškai dirbančių asmenų pajamos, taip pat ir atvejai, kai asmuo turi sumokėti į biudžetą papildomą GPM perskaičiavęs pasibaigus metams NPD. Mokesčių tarifų keitimą labiausiai lydėjo tiesioginių mokesčių pajamų surinkimo mažėjimas – GPM ir pelno mokesčių pajamų. Netiesioginių mokesčių atveju teigti, jog tarifų padidinimas įtakoją mažesnį pajamų surinkimą vienareikšmiškai negalima, nes mažėjimas vyko ekonominės krizės laikotarpiu, o 2010 m. PVM pajamos jau nežymiai augo. Taip pat pastebėta, jog mažesnis mokestinių pajamų surinkimas 2009 m. turėjo įtakos ir BVP smukimui. Tačiau jau 2010 m. BVP pokytis padidėjo, nors mokestinių pajamų pokytis vis dar buvo neigiamas.

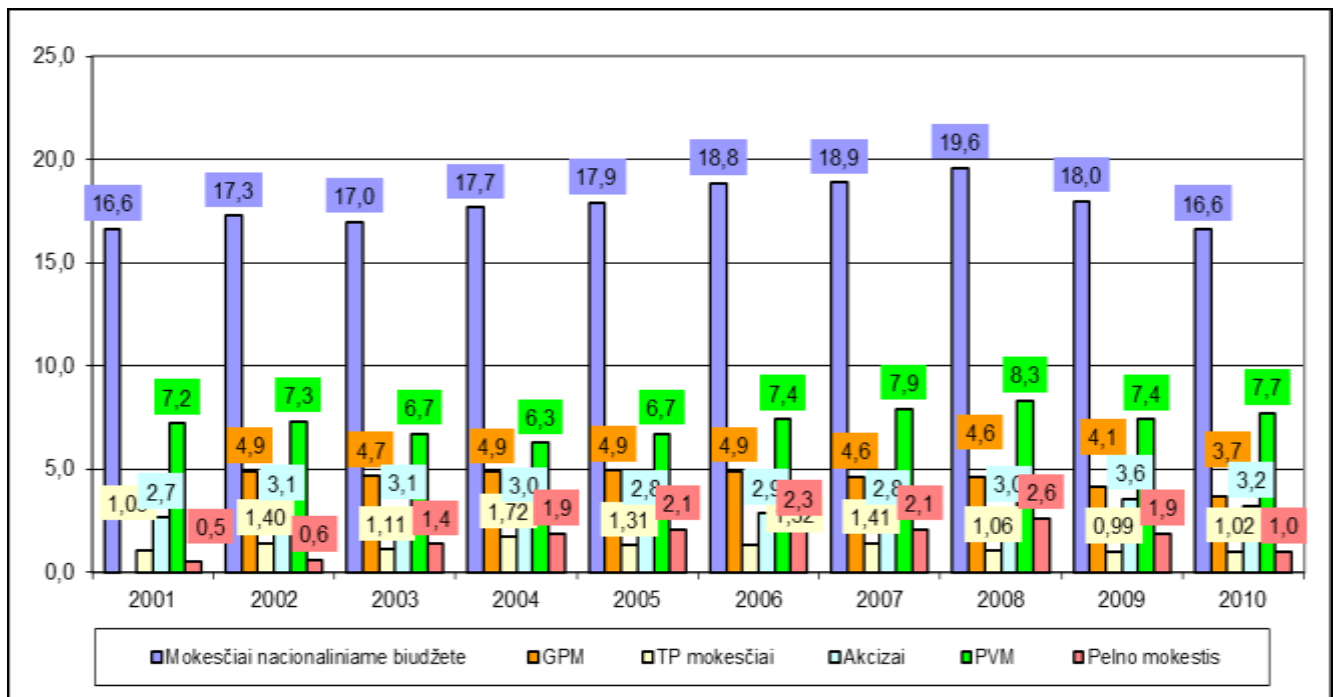
Atlikta dinamikos analizė leidžia patvirtinti pirmąją tyrimo hipotezę „**H1**. Tiesioginių ir netiesioginių mokesčių surinkimo tendencijos susijusios su ekonomikos rodiklių – BVP, eksporto, importo, užimtųjų skaičiaus, TUI kitimo tendencijomis“, nes iš tiesų ekonomikos rodiklių kitimo tendencijos vienaip ar kitaip susijusios su mokesčių pajamų kitimo tendencijomis. Pastebima, jog su BVP dinamika itin susijusi netiesioginių mokesčių pajamų dinamika. Tiesioginių mokesčių pajamų, PSDF, GF pajamų mažėjimas 2009 m. viršijo BVP mažėjimo tendenciją, bei toliau mažėjo 2010 m., išskyrus PSDF pajamas. Tiesioginių mokesčių pajamų, VSDF, GF mokesčių pajamų mažėjimą 2010 m. galima sieti su užimtųjų skaičiaus mažėjimu, darbo užmokesčio mažėjimu. Tad atitinkamais metais mokestinių pajamų surinkimas bei ekonomikos rodikliai turėjo panašias didėjimo ar mažėjimo tendencijas. Žinoma, procentiniai jų pokyčiai išsiskyrė, bet bendra jų kitimo dinamika išliko.

4.4.2. Santykinė analizė

Mokestinę našatą atspindi santykinė analizė. Santykinei analizei atlikti pasirinkti šie rodikliai:

1. Nacionalinio biudžeto mokesčių pajamų bei visų mokesčių pajamų (t.y. nacionalinio biudžeto mokesčių pajamų, PSDF mokestinių pajamų, VSDF mokestinių pajamų, GF mokesčių pajamų) dalis BVP;
2. Visų mokestinių pajamų dalis, tenkanti vienam gyventojui.

Nacionalinio biudžeto mokesčių pajamų dalis BVP ir atskirų mokestinių grupių pajamų dalys BVP pateikiamos 17 paveiksle.

Šaltinis: sudaryta pagal LR Finansų ministerijos pateikiamus nacionalinio biudžeto įvykdymo duomenis, 2011; Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenis, 2011

17 pav. Nacionalinio biudžeto mokesčių pajamų dalis BVP 2001 - 2010 m., proc.

Kaip matome 17 paveiksle, mokesčių pajamų dalis BVP didžiausia buvo 2006 - 2008 m., taigi ir mokestinė našta ūkio subjektams tuo metu buvo didžiausia. Nacionalinio biudžeto mokesčių pajamų dalis BVP 2009 m. mažėjo iki 18 proc., o 2010 m. - iki 16,6 proc. Taigi bendra nacionalinio biudžeto mokestinė našta BVP atžvilgiu ekonominės krizės laikotarpiu mažėja nepaisant to, jog kai kurių mokesčių tarifai buvo padidinti.

Pelno mokesčio tarifų koregavimas nelėmė didesnio santykio su BVP arba bent tokio santykio kaip iki krizės – jei 2008 m. šis santykis siekė 2,6 proc., tai 2009 m. jis buvo 1,9 proc., o 2010 m. vos 1 proc. (smuko iki 2002 - 2003 m. lygio).

GPM santykis su BVP didžiausias buvo 2004 - 2006 m., vėliau mažėjo. Jei 2008 m. siekė 4,6 proc., tai 2009 m. sumažėjo iki 4,1 proc., 2010 m. - iki 3,7 proc. TP mokesčių santykis su BVP 2009 m. sumažėjo iki 0,99 proc., 2010 m. šiek tiek pakilo.

PVM našta BVP atžvilgiu nuo 2001 m. kito netolygiai – iki 2004 m. mažėjo, vėliau augo iki pat 2008 m, 2009 m. sumažėjo – PVM pajamos buvo 7,4 proc. BVP, kai 2008 m., iki ekonominės krizės, buvo 8,3 proc. BVP. Taigi matome prieštarinę situaciją – buvo padidintas PVM tarifas siekiant padidinti ar bent užtikrinti nemažėjantį PVM pajamų surinkimą, bet PVM pajamų santykis su BVP tik sumažėjo. Galima teigti, jog PVM tarifo padidinimas neturėjo laukiamo poveikio biudžeto pajamoms.

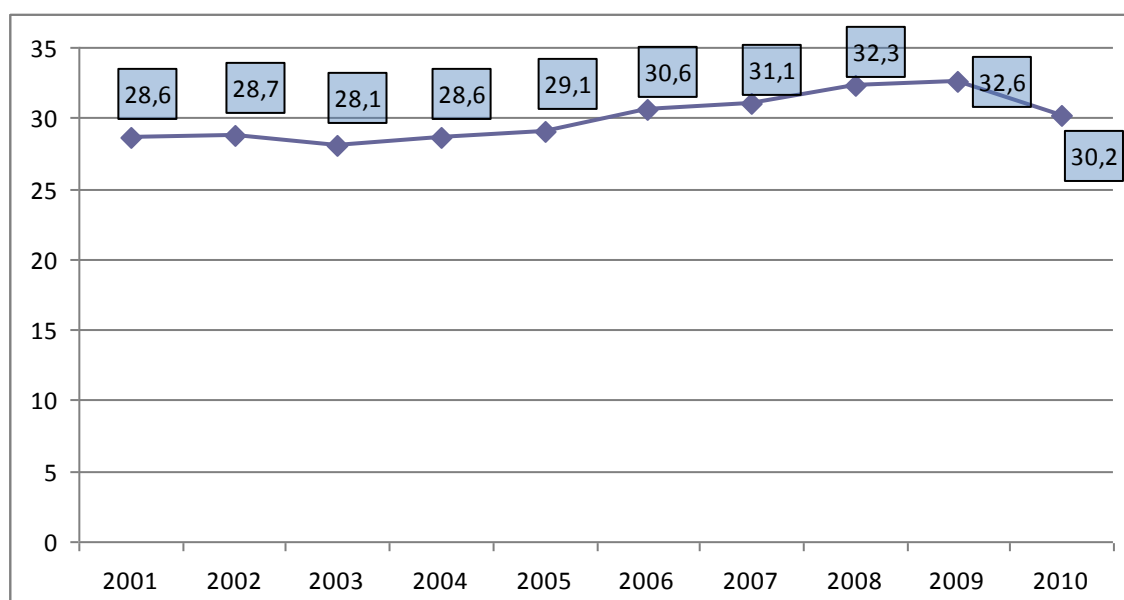
Kitokia situacija yra su akcizo mokesčių tarifais. Šie tarifai buvo padidinti 2009 m. ir matome, jog 2009 m. padidėjo akcizų dalis BVP - tokia aukšta kaip 2009 m. (3,6 proc.) ir 2010 m. (3,2 proc.) ji

nebuvo jokiais kitais metais 2001 - 2010 m. laikotarpiu. Taigi šiuo atveju galima teigti, jog akcizų mokesčio tarifų padidėjimas tikrai lėmė didesnę akcizų mokesčio našą 2009 – 2010 m.

Šie duomenys rodo, jog tiesioginių, netiesioginių mokesčių tarifų didinimas nebūtinai didina faktinę mokestinę našą, skaičiuojant pagal nacionalinio biudžeto mokestinių pajamų santykį su BVP. Ekonomikos smukimo laikotarpiu sumažėjo ūkinės veiklos mastai ir tai turėjo įtakos faktinei mokestinei naštai, sumažino į nacionalinį biudžetą surenkamų mokesčių pajamų dalį BVP.

Tačiau norint paneigti ar patvirtinti antrąją hipotezę, neužtenka išanalizuoti tik nacionalinio biudžeto mokestinių pajamų dalį BVP. Svarbu paskaičiuoti realią mokesčių našą Lietuvoje. Pačia bendriausia prasme mokesčių našta apibūdinama kaip santykinis rodiklis – tai visų mokestinių įplaukų (tiek į nacionalinį biudžetą, tiek į įvairius fondus) santykis su BVP, parodantis, kokia BVP dalis perskirstoma mokesčiais. Tad visų mokestinių pajamų santykis su BVP pavaizduotas 18 pav.

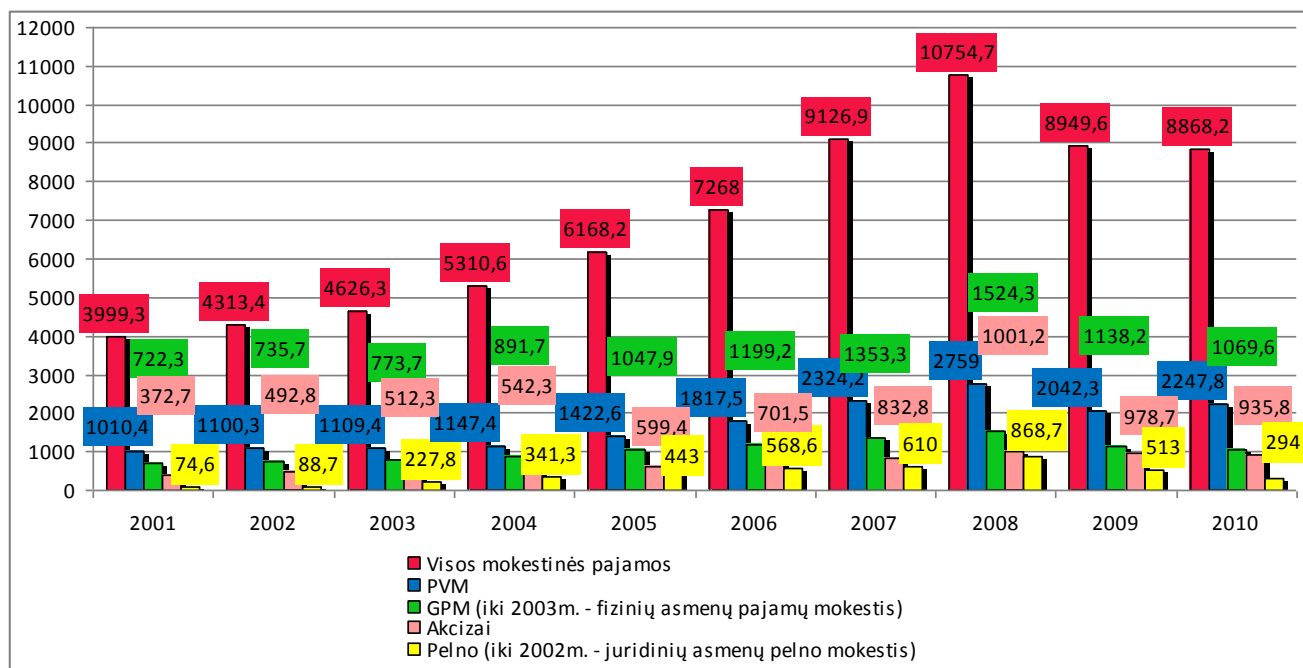
18 pav. Visų mokestinių pajamų dalis BVP 2001 – 2010 m., proc.

Šaltinis: sudaryta pagal VSDF, GF, PSDF duomenis, 2011; Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenis, 2011; LR Finansų ministerijos pateikiamus nacionalinio biudžeto įvykdymo duomenis, 2011

Kaip matome paveiksle, mokesčių našta tolygiai augo 2001 - 2009 m., išskyrus 2003 m., kuomet ji šiek tiek sumažėjo ir buvo pati mažiausia šiame laikotarpyje. 2010 m. ji kiek sumažėjo (tačiau 2010 m. skaičiavimai atlikti remiantis negalutiniais, t.y. PSDF ir VSDF nepatvirtintais metinėse ataskaitose mokesčių pajamų, duomenimis). Iš šių duomenų galima teigti, jog mokesčių našta Lietuvoje augo tiek ekonomikos augimo, tiek ir ekonominės krizės laikotarpiu. Kadangi nacionalinio biudžeto mokesčių pajamų santykis su BVP 2009 m. sumažėjo, o visų mokestinių pajamų santykis su BVP išaugo, galima teigti, jog mokesčių naštos augimui iki 2008 m. imtinai turėjo įtakos bendri ekonomikos augimo procesai, aktyvesnė ūkinė veikla, o mokesčių naštos augimui nuo 2009 m. – VSDF, PSDF mokesčių tarifų, surinkimo tvarkos koregavimas.

Gyventojų skaičius šalyje pastaraisiais metais mažėja. Gyventojų skaičius Lietuvoje 2001 – 2010 m. pateiktas 4 priede. Gyventojų skaičius Lietuvoje turi mažėjimo tendenciją visu laikotarpiu, o lyginant 2001 ir 2010 metus sumažėjimas siekia 6,6 proc.

Visų mokesčių pajamų dalis tenkanti vienam gyventojui pateikiama 19 paveiksle.

Šaltinis: sudaryta pagal LR Finansų ministerijos pateikiamus nacionalinio biudžeto įvykdymo duomenis, 2011; Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenis, 2011; VSDF, GF, PSDF duomenis, 2011

19 pav. Visos mokesstinės pajamos ir atskirų grupių mokesčių pajamos, tenkančios vienam gyventojui 2001 - 2010 m., Lt

Taigi matome, jog mokesstinė našta vienam gyventojui 2001 - 2008 m. augo labai greitai – jei dar 2003 m. vienam gyventojui teko 4626 Lt. mokesčių suma per metus, tai 2008 m. - jau 10754 Lt. Tam įtakos turėjo ir gyventojų skaičiaus mažėjimas, ir mokesčių pajamų augimas, ką atskleidžia visų mokesčių pajamų santykio su BVP didėjimas. 2009 - 2010 m. visų mokesčių pajamų suma, tenkanti vienam gyventojui, sumažėjo.

2010 m. lyginant su 2009 m. jau augo PVM suma, tenkanti vienam gyventojui. Tuo tarpu pelno mokesčio, GPM suma vienam gyventojui toliau mažėja kaip, beje, ir akcizų mokesčių pajamų dalis vienam gyventojui.

Apibendrinant santykinės analizės rezultatus galima patikrinti antrąją tyrimo hipotezę: „H2. Didesni mokesčių tarifai nulėmė didėjančią mokesčių naštą Lietuvos ūkio dalyviams ekonomikos nuosmukio laikotarpiu (2009 - 2010 m.)“.

Pagal visų mokesčių pajamų santykį su BVP šią hipotezę galima laikyti dalinai patvirtinta, nes mokesčių našta Lietuvoje augo tiek ekonomikos augimo, tiek ekonominės krizės laikotarpiu. Kadangi nacionalinio biudžeto mokesčių pajamų dalis BVP 2009 m. sumažėjo, o visų mokesčių pajamų dalis

BVP (mokesčių našta) išaugo, galima teigti, jog mokesčių naštos augimui iki 2008 m. imtinai daug įtakos turėjo bendri ekonomikos augimo procesai, aktyvesnė ūkinė veikla (su kuo susijęs netiesioginių ir tiesioginių mokesčių pajamų augimas), o jau 2009 m. – akcizų, VSDF, PSDF mokesčių tarifų, mokesčių surinkimo tvarkos koregavimas, nes būtent pastarųjų mokesčių našta pagal santykį su BVP išaugo 2009 m. 2010 m. mokesčių našta sumažėjo, tačiau remiamasi negalutiniais 2010 m. PSDF, VSDF duomenimis, tad tai tikrai nėra galutinė išvada. Tuo tarpu atskirų mokesčių našta 2009 m. sumažėjo – PVM (nors ir didintas tarifas), GPM, pelno mokesčio. Skaičiuojant pagal mokesčių pajamų naštą vienam gyventojui, bendra mokesčių suma, tenkanti vienam gyventojui, labai sparčiai augo iki 2008 m. imtinai, bet 2009 - 2010 m. mažėja. Tai galiam sieti su sumažėjusiu gyventojų skaičiumi.

4.4.3. Koreliacinė analizė

Siekiant nustatyti ryšius tarp mokesčių pajamų surinkimo ir ekonomikos raidos veiksnių, atliekama koreliacinė analizė. Tirti ketvirtiniai statistiniai duomenys.

Koreliacijos analizė atlikta taikant Pearson koreliacijos koeficientą, nustatyti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp mokesčių pajamų surinkimo ir ekonomikos raidos veiksnių, kai $p = <0,05$.

1. Mokesčių pajamų koreliacija su BVP

Vertinta mokesčių pajamų koreliacija su BVP. Analizei buvo panaudoti ketvirtiniai 2001 – 2010 m. duomenys. Kaip pateikiama 12 lentelėje, nustatyti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp BVP ir daugelio atskirų mokesčių pajamų bei bendrų mokesčių pajamų nacionaliniame biudžete.

12 lentelė. Koreliacinių ryšių tarp BVP, mokesčių pajamų nacionaliniame biudžete tyrimo rezultatai

Kintamieji	Ryšio reikšmingumas
Pelno mokestis	Nustatyta, koeficientas: 0,754
PVM	Nustatyta, koeficientas: 0,900
Akcizai	Nustatyta, koeficientas: 0,929
TP mokesčiai	Nustatyta, koeficientas: 0,828
GPM	Nenustatyta
Visos mokesčių pajamos nacionaliniame biudžete	Nustatyta, koeficientas: 0,951

Šaltinis: sudaryta autorės

Taigi stipriausias ryšys tarp BVP ir visų mokesčių pajamų, BVP ir akcizų mokesčio pajamų. Nėra statistiškai reikšmingo ryšio tarp BVP ir GPM. Tikėtina, jog GPM pajamas veikia ir kiti veiksniai, pavyzdžiui, reakcija į mokesčių tarifų koregavimą.

2. Mokesčių pajamų koreliacija su socialiniais veiksniais

Vertintas mokesčių pajamų koreliacijos ryšys su užimtųjų skaičiumi. Kaip pateikiama 13 lentelėje, nustatyti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp užimtųjų skaičiaus ir daugelio atskirų mokesčių pajamų bei bendrų mokesčių pajamų nacionaliniame biudžete.

13 lentelė. Koreliacinių ryšių tarp užimtųjų skaičiaus, mokesčių pajamų nacionaliniame biudžete tyrimo rezultatai

Kintamieji	Ryšio reikšmingumas
Pelno mokestis	Nustatyta, koeficientas: 0,612
PVM	Nustatyta, koeficientas: 0,448
Akcizai	Nustatyta, koeficientas: 0,342
TP mokesčiai	Nustatyta, koeficientas: 0,568
GPM	Nustatyta, koeficientas: 0,736
Visos mokesčių pajamos nacionaliniame biudžete	Nustatyta, koeficientas: 0,635

Šaltinis: sudaryta autorės

Taigi ryšys tarp užimtųjų skaičiaus ir mokesčių pajamų rodiklių silpnesnis nei tarp BVP ir mokesčių pajamų rodiklių. Vis tik statistiškai reikšmingas ryšys aptiktas visų kintamųjų atžvilgiu, taip pat ir GPM. Silpnas ryšys su akcizų mokesčio pajamomis, PVM.

3. Mokesčių pajamų koreliacija su užsienio prekybos apimtimis

Tiriama, kaip mokesčių pajamos koreliuoja su importo ir eksporto apimtimis. Kaip pateikiama 14 lentelėje, nustatyti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp importo, eksporto ir daugelio atskirų mokesčių pajamų bei bendrų mokesčių pajamų nacionaliniame biudžete.

14 lentelė. Koreliacinių ryšių tarp eksporto, importo, mokesčių pajamų nacionaliniame biudžete tyrimo rezultatai

Kintamieji	Ryšio reikšmingumas	
	Eksportas	Importas
Pelno mokestis	Nustatyta, koeficientas: 0,614	Nustatyta, koeficientas: 0,676
PVM	Nustatyta, koeficientas: 0,896	Nustatyta, koeficientas: 0,920
Akcizai	Nustatyta, koeficientas: 0,905	Nustatyta, koeficientas: 0,856
TP mokesčiai	Nustatyta, koeficientas: 0,795	Nustatyta, koeficientas: 0,862
GPM	Nenustatyta	Nenustatyta
Visos mokesčių pajamos nacionaliniame biudžete	Nustatyta, koeficientas: 0,882	Nustatyta, koeficientas: 0,932

Šaltinis: sudaryta autorės

Tyrimo rezultatai rodo, jog importas stipriau koreliuoja su bendromis mokesčių pajamomis nacionaliniame biudžete, PVM, akcizais, TP mokesčiais, o eksportas – su akcizais ir PVM. Nenustatyta statistiškai reikšmingo ryšio tarp eksporto ir GPM pajamų bei tarp importo apimčių ir GPM pajamų.

4. Mokesčių pajamų koreliacija su TUI

Kaip pateikiama 15 lentelėje, nustatyti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp TUI ir daugelio atskirų mokesčių pajamų bei bendrų mokesčių pajamų nacionaliniame biudžete.

15 lentelė. Koreliacinių ryšių tarp TUI, mokesčių pajamų nacionaliniame biudžete tyrimo rezultatai

Kintamieji	Ryšio reikšmingumas
Pelno mokestis	Nustatyta, koeficientas: 0,606
PVM	Nustatyta, koeficientas: 0,918
Akcizai	Nustatyta, koeficientas: 0,934
TP mokesčiai	Nustatyta, koeficientas: 0,756
GPM	Nenustatyta
Visos mokesčių pajamos nacionaliniame biudžete	Nustatyta, koeficientas: 0,900

Šaltinis: sudaryta autorės

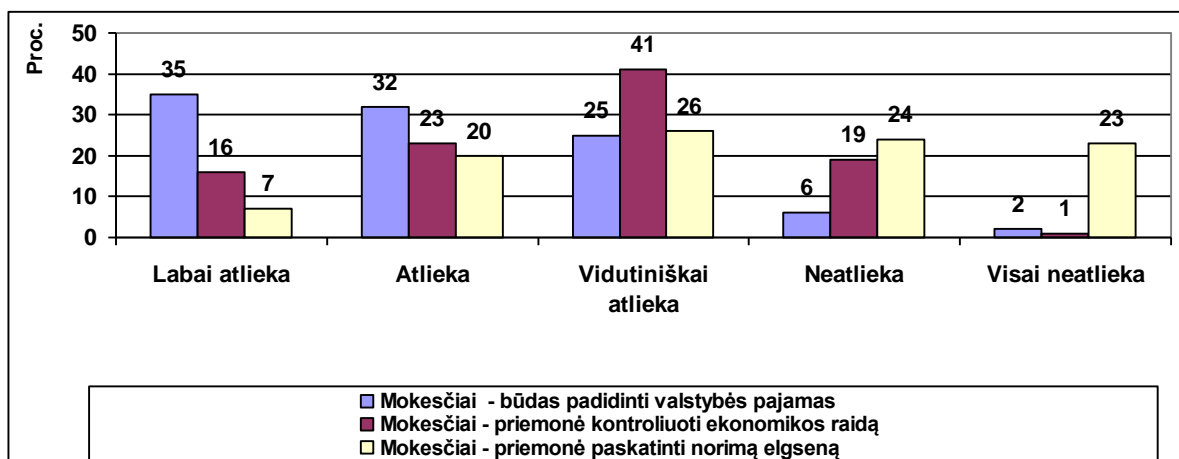
Taigi kaip pateikta lentelėje, TUI reikšmingai susijęs su bendromis mokesčių pajamomis nacionaliniame biudžete, akcizų mokesčių pajamomis, PVM pajamomis. Mažiau susijęs su TP mokesčiais, pelno mokesčio pajamomis. Statistiškai nėra susijęs su GPM pajamomis.

Apibendrinant atliktą koreliacijos analizę, galima patvirtinti pirmąją tyrimo hipotezę „**H1**. Tiesioginių ir netiesioginių mokesčių surinkimo tendencijos susijusios su ekonomikos rodiklių – BVP, eksporto, importo, užimtųjų skaičiaus, TUI kitimo tendencijomis“. Hipotezė laikoma patvirtinta, nes nustatyti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp ekonominių rodiklių ir mokesčių pajamų surinkimo.

4.5. Mokesčių įtakos Lietuvos ekonominei raidai problemų tyrimo rezultatai

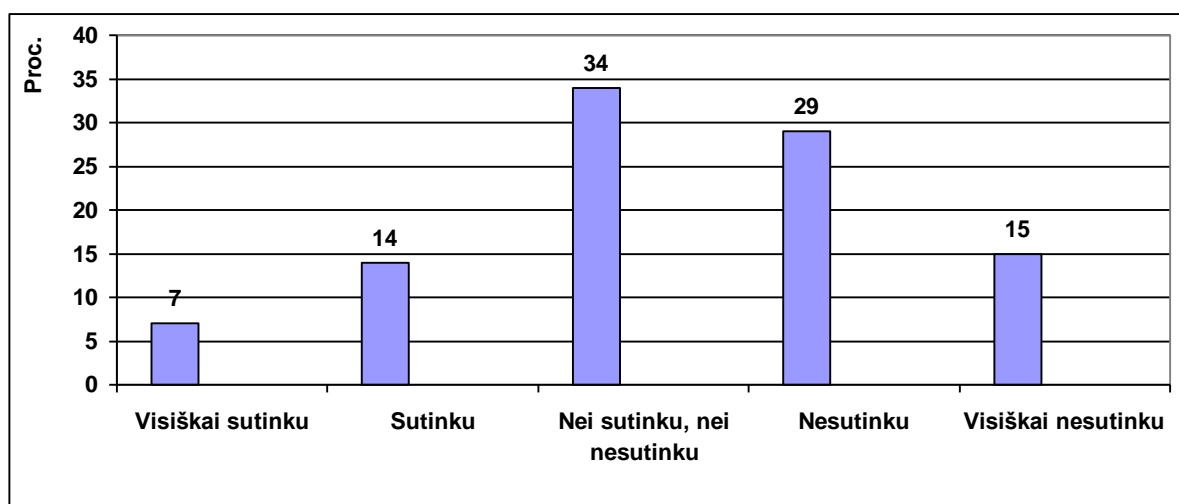
Trečioji tyrimo hipotezė tikrinama atliekant empirinį tyrimą. Tyrimo rezultatų suvestinė pateikiama 2 priede.

Pirmasis tyrimo uždavinys buvo ištirti respondentų nuomonę apie mokesčių politikos Lietuvoje atliekamas funkcijas. Respondentų atsakymai apie mokesčių politikos Lietuvoje atliekamas funkcijas pateikiami 20 paveiksle. Daugumos respondentų nuomone, pagrindinė mokesčių politikos funkcija Lietuvoje yra padidinti valstybės pajamas. 35 proc. respondentų patvirtino, jog Lietuvos mokesčių politika labai atlieka šią funkciją. 41 proc. respondentų Lietuvos mokesčių politikos atliekamą mokesčių funkciją, kaip priemonę kontroliuoti ekonomiką, vertina neutraliai, 39 proc. respondentų vertina teigiamai, 20 proc. respondentų - neigiamai.

20 pav. Respondentų nuomonė apie mokesčių politikos Lietuvoje atliekamas funkcijas, proc.

Dauguma respondentų (34 proc.) neturi aiškios nuomonės apie teiginį, jog mokesčių politika Lietuvoje vykdoma sistemingai ir užtikrina tolygią mokesčių politikos raidą (21 pav.). Tik 7 proc. respondentų visiškai sutinka ir pritaria teiginiui, jog mokesčių politika Lietuvoje vykdoma sistemingai, užtikrina tolygią mokesčių politikos raidą.

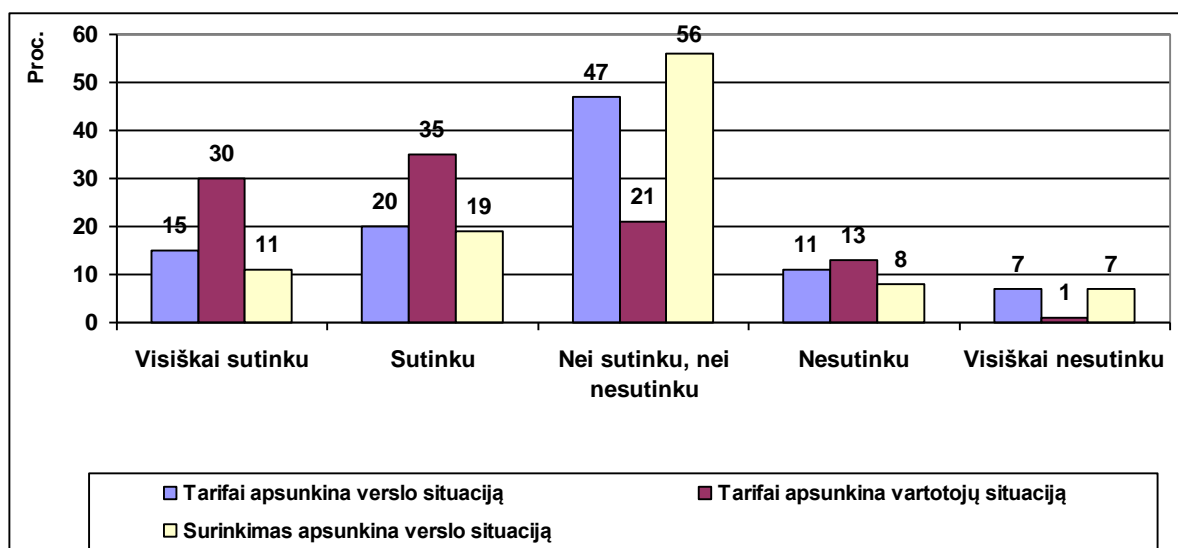

21 pav. Respondentų nuomonė apie mokesčių politikos Lietuvoje vykdymo sistemiškumą, proc.

21 proc. respondentų teigiamai vertina mokesčių politikos Lietuvoje sistemiškumą, užtikrinantį tolygią mokesčių politikos raidą, o net 44 proc. respondentų tai vertina neigiamai – nepritaria teiginiui.

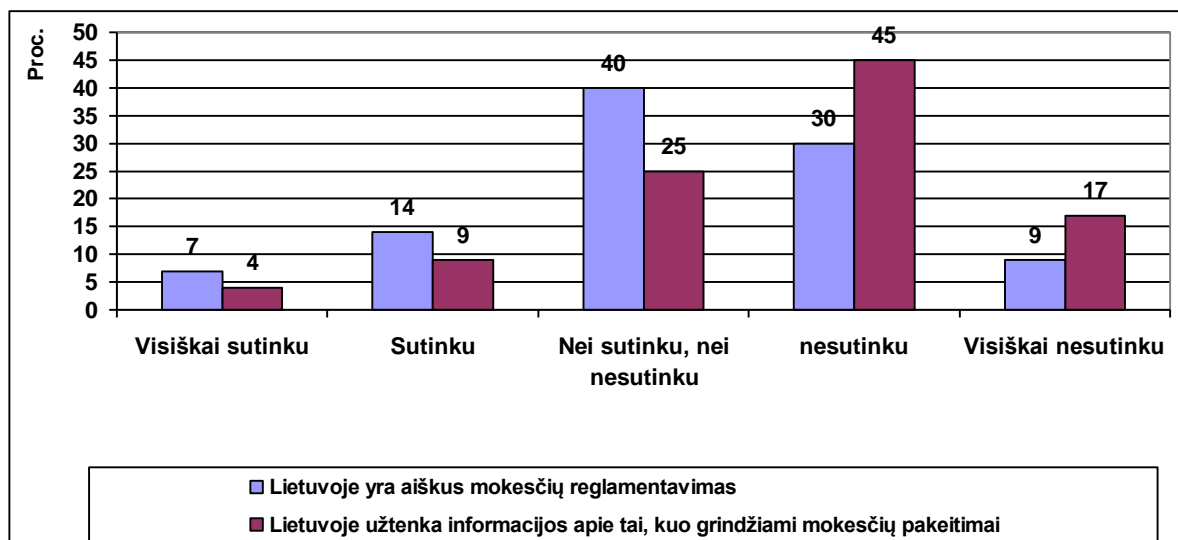
Respondentų atsakymai apie tai, kaip mokesčių tarifai ir surinkimas apsunkina verslo ir gyventojų būklę, pateikiami 22 paveiksle. 35 proc. respondentų pritaria teiginiui, jog šiuo metu Lietuvoje taikomi mokesčių tarifai apsunkina verslo situaciją. Net 47 proc. respondentų negali atsakyti, ar mokesčių tarifai apsunkina ar ne verslo situaciją. Tik 18 proc. respondentų mano, jog mokesčių tarifai neapsunkina verslo situacijos. Didžioji dauguma (65 proc.) respondentų mano, kad Lietuvoje taikomi mokesčių tarifai apsunkina vartotojų (gyventojų) situaciją, 14 proc. šiam teiginiui nepritaria, o 21 proc. – nei sutinka, nei nesutinka su šiuo teiginiu. Dauguma respondentų (56 proc.)

mano, kad mokesčių surinkimo procesas vidutiniškai apsunkina verslo situaciją, 30 proc. respondentų pritaria, jog mokesčių surinkimas apsunkina verslo situaciją, 15 proc. respondentų tam nepritaria.

22 pav. Respondentų nuomonė apie mokesčių našą verslui ir gyventojams Lietuvoje, proc.

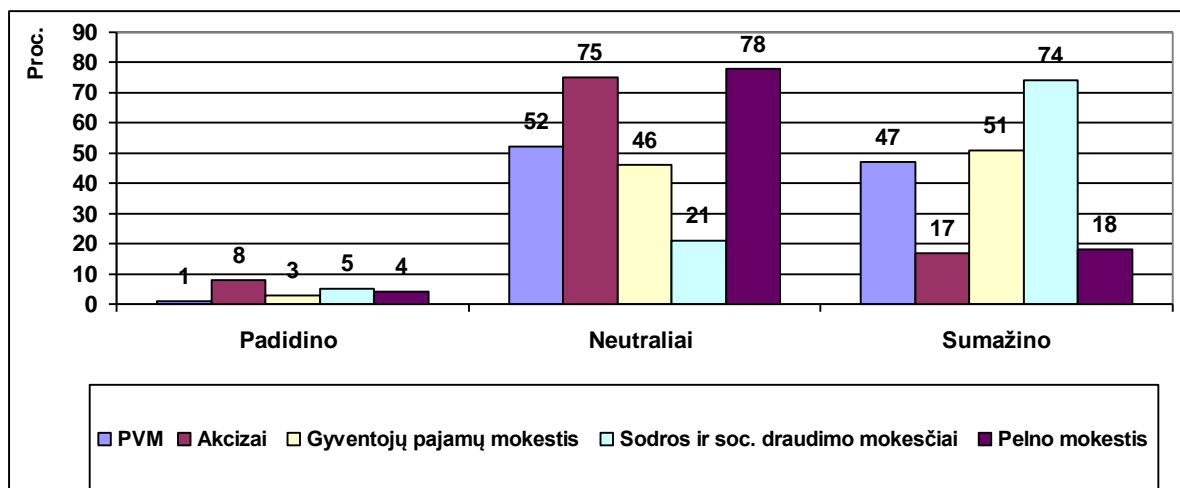
Apklausoje metu paaiškėjo, kad respondentams nėra labai aiškūs mokesčių reglamentavimas ir neužtenka informacijos apie tai, kuo grindžiami mokesčių pakeitimai (23 pav.).

23 pav. Respondentų nuomonė apie mokesčių aiškumą ir informacijos pakankamumą, proc.

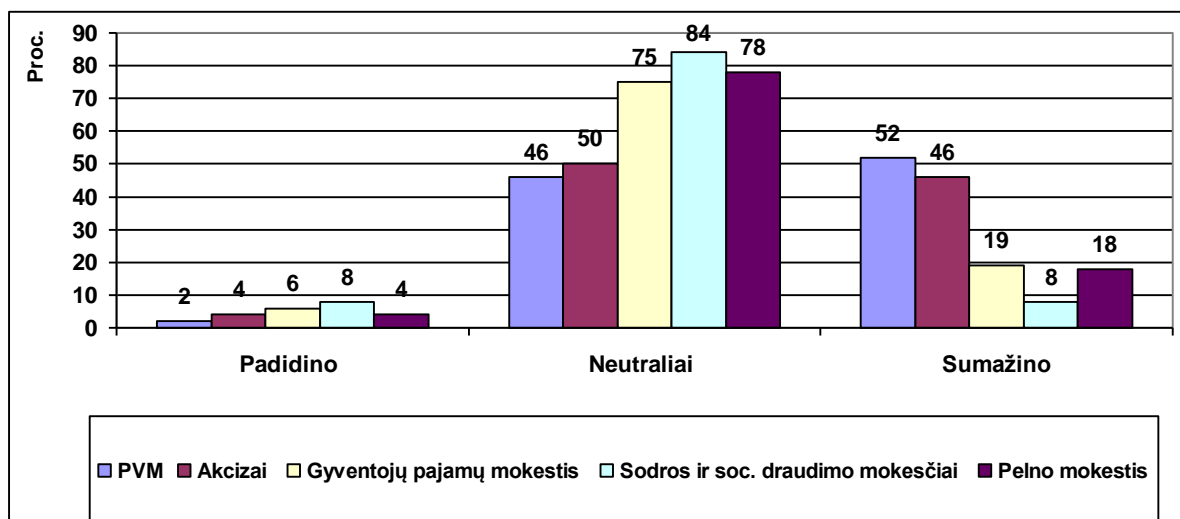
Tik 21 proc. respondentų mokesčių reglamentavimas Lietuvoje yra aiškūs, 40 proc. respondentų nuomone – jis nėra pakankamai aiškūs, tačiau nėra ir jau labai nesuprantamas, o 39 proc. respondentų mano, kad mokesčių reglamentavimas yra neaiškūs. Atitinkamai net 62 proc. respondentų nurodo, kad informacijos apie tai, kuo grindžiami mokesčių pakeitimai Lietuvoje, neužtenka, ir tik 11 proc. respondentų užtenka šios informacijos apie mokesčių pakeitimų pagrįstumą. Ketvirtadalis respondentų tiksliai negali pasakyti, ar jiems užtenka ar neužtenka informacijos apie mokesčių pakeitimų pagrįstumą.

Respondentai, vertindami atskirų mokesčių pakeitimų poveikį ūkinės veiklos apimtims, dažniausiai akcentavo neutralų ir neigiamą mokesčių poveikį ūkinės veiklos apimtims (24 pav.). Analizuojant apklausos duomenis galima daryti bendrą išvadą, jog atskirų mokesčių pakeitimų poveikį ūkinės veiklos apimtims respondentai vertina neigiamai. Respondentai akcentavo, jog labiausiai neigiamą poveikį ūkinės veiklos apimtims turėjo Sodros ir soc. draudimo, gyventojų pajamų ir PVM mokesčių tarifų pakeitimai ekonominės krizės laikotarpiu.

24 pav. Respondentų nuomonė apie atskirų mokesčių pakeitimų poveikį ūkinės veiklos apimtims ekonominės krizės laikotarpiu, proc.

Daugumos respondentų nuomone, atskirų mokesčių pakeitimai turėjo neigiamą poveikį ir vartojimo apimtims ekonominės krizės laikotarpiu (25 pav.).

25 pav. Respondentų nuomonė apie atskirų mokesčių pakeitimų poveikį vartojimo apimtims ekonominės krizės laikotarpiu, proc.

52 proc. respondentų nuomone, didžiausią neigiamą poveikį vartojimo apimtims turėjo PVM pakeitimai. 46 proc. respondentų teigia, jog akcizų mokesčių tarifų pakeitimai taip pat sumažino

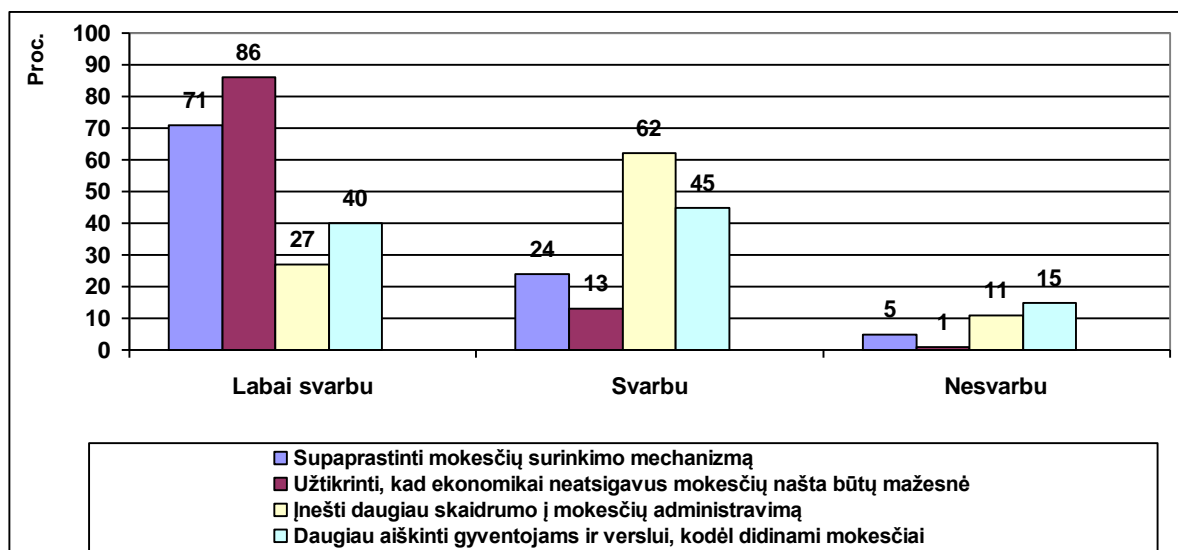

vartojimo apimtis. Net 75 proc. respondentų neutraliai vertino gyventojų pajamų mokesčio pakeitimus ir net 84 proc. respondentų - Sodros ir soc. draudimo mokesčių pakeitimus.

Vertindami kuro akcizų didinimo įtaką verslo eigai net 72 proc. respondentų akcentavo, kad kuro akcizų didinimas apsunkina verslą. Tik 6 proc. respondentų nurodė, kad kuro akcizo didinimas neapsunkina verslo eigos, o 22 proc. apklaustųjų neturi aiškios nuomonės apie tai, ar kuro akcizų didinimas apsunkina verslo eigą.

Respondentų vertinimu, mokesčių tarifų pakeitimai ekonominės krizės sąlygomis prisidėjo prie šešėlinės ekonomikos didėjimo. Net 83 proc. respondentų mano, kad mokesčių tarifų pakeitimai, ekonominės krizės sąlygomis, tiesiogiai prisidėjo prie šešėlinės ekonomikos didėjimo, o tik 1 proc. respondentų mano, kad šešėlinės ekonomikos didėjimui mokesčių tarifų pakeitimai neturėjo lemiamos įtakos. 16 proc. respondentų mano, jog mokesčių tarifų pakeitimai, ekonominės krizės sąlygomis, nei padidino, nei sumažino šešėlinės ekonomikos didėjimo tempus.

Remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, kad norint pagerinti verslo sąlygas yra svarbu vykdyti efektyvius ir veiksmingus pakeitimus mokesčių sistemoje (26 pav.).

26 pav. Respondentų nuomonė apie pakeitimus mokesčių sistemoj pagerinant verslo sąlygas, proc.

71 proc. respondentų mano, kad norint pagerinti verslo sąlygas labai svarbu supaprastinti mokesčių surinkimo mechanizmą, 86 proc. respondentų mano, kad labai svarbu užtikrinti, kad ekonomikai vis dar neatsigavus mokesčių našta būtų mažesnė. 62 proc. respondentų nuomone, svarbu įnešti daugiau skaidrumo į mokesčių administravimą. 45 proc. respondentų mano, kad tikslinga ir svarbu daugiau aiškinti gyventojams ir verslui, kodėl didinami mokesčiai.

Apibendrinant atliktą tyrimą galima teigti, kad, respondentų nuomone, mokesčių politikos pokyčiai ir mokesčių didinimas, ekonominės krizės laikotarpiu, turėjo lemiamos įtakos verslo raidai.

Daugumos respondentų nuomone, mokesčių didinimas apsunkino verslo vystymąsi. Remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, jog tikrai yra ryšys tarp mokesčių politikos ir ekonominės raidos, kuris lemia ne tik verslo gyvavimo sąlygas ir jo konkurencingumą, bet ir mūsų, kaip gyventojų, gyvenimo kokybę bei mūsų vartojimo, taupymo ar investavimo įpročius.

Išanalizavus empirinio tyrimo rezultatus galima teigti, jog trečioji tyrimo hipotezė „**H3**. Mokesčių tarifų didinimas, ekonomikos nuosmukio laikotarpiu, turėjo ūkinę veiklą ir vartojimą stabdantį pobūdį“, respondentų nuomone, yra patvirtinta.

IŠVADOS

1. Ekonomika - tai visuomeninė sritis, apimanti visuomenėje vykstančių ūkinių, gamybinių procesų santykių visumą. Ekonominis augimas siejamas su ekonominių išteklių (kapitalas, investicijos) ir rodiklių (vartojimas, gamyba) tendencijomis. Valstybės ekonominė politika, užtikrinant palankias sąlygas ištekliams ir ekonomikos rodikliams augti, prisideda prie teigiamos ekonomikos raidos. Teoriniu požiūriu ekonomikos raida siejama su fiskalinės politikos, monetarinės politikos, užsienio prekybos, socialinių veiksnių, tiesioginių užsienio investicijų kaita ir jų tendencijomis. Fiskalinėmis politikos priemonėmis (valstybės biudžeto išlaidų didinimas ar mažinimas; biudžeto pajamų surinkimo mokesčiais reguliavimas, valstybės skolos valdymas (skolinimosi mastai, skolinamasi vidaus ar užsienio kapitalo rinkose) vykdomas ekonomikos skatinimas arba slopinimas. Monetarinė politika įtakoja pinigų kiekį. Užsienio prekyba įtakoja daugelį makroekonominių rodiklių (labiausiai užsienio prekybos rodikliai siejami su BVP, kainų, gamybos pokyčiais). Socialiniai veiksniai lemia darbo jėgos tendencijas, nedarbo lygis susijęs su infliacija, mokesčių surinkimu ir kitais veiksniais. Tiesioginės užsienio investicijos yra svarbus ekonomikos raidos užsienio kapitalo pagrindu veiksnys.

2. Teorinių mokesčių įtakos ekonomikos raidai aspektų analizė atskleidė, jog mokesčiai per savo funkcijas (fiskalinę, paskirstomąją, reguliuojančiąją, kontroliuojančiąją) veikia ūkinį valstybės gyvenimą ir įtakoja ekonomikos raidą. Mokesčių sistema yra formuojama vadovaujantis tam tikra mokesčių politika. Per mokesčiais surenkamų valstybės pajamų panaudojimą skatinama šalies ekonomika, o mokesčių tarifų didinimas ir mokesčių lengvatų nuėmimas yra efektyvios ekonomikos ribojimo priemonės, kurios plačiai taikomos daugelyje šalių, siekiant stabilizuoti ekonomiką, vengiant ekonomikos „perkaitinimo“, taip pat sprendžiant ekonominio pobūdžio socialines problemas. Teoriniu požiūriu mokesčių įtaka ekonominei raidai atsiskleidžia įvairiais aspektais. Pirma, mokesčiai kaip ekonomikos reguliavimo priemonė (įgyvendinama didinant ar mažinant mokesčių našą gyventojams ar verslui). Antra, mokesčiai kaip priemonė sudaryti palankesnes sąlygas tam tikrų sričių ūkinei veiklai (reikia išlaikyti pusiausvyrą tarp pozityvių ūkio šakų skatinimo siekių ir nelygių konkurencijos sąlygų sudarymo pavojaus). Trečia, mokesčiai kaip priemonė skatinti tarptautinį verslą ir valstybės verslo konkurencingumą (tinkamai sureguliuoti mokesčiai gali skatinti tikslingą ūkinės veiklos plėtrą tarptautiniame lygmenyje, stiprinti nacionalinės produkcijos konkurencingumą).

3. Lietuvos ekonomikos raida įtakoja tiek vidinių ūkio ir ekonominės politikos veiksnių, tiek ir išorinių veiksnių – globalizacijos, internacionalizacijos procesų. Politinės, socialinės, ekonominės raidos kontekste pastaruosius dešimt metų nuolat koreguota mokesčių sistema. Mokesčių sistemos raida pasižymi adaptacija prie besikeičiančių ūkio sąlygų, integracinių procesų, ekonominių sunkumų (tai ypač aktualu pastaruosius dvejus metus, kai Lietuvos mokesčių sistema gavo sukrėtimą 2008 m. pab. – 2009 m., kai reaguojant į ekonominę krizę buvo koreguoti PVM, gyventojų pajamų, valstybinio

socialinio draudimo, privalomo sveikatos draudimo, akcizo mokesčių tarifai, panaikinta daug lengvatų. 2001 - 2010 m. mokesčių pajamų surinkimo dinamikos tendencija Lietuvos nacionaliniame biudžete sietina su ekonomikos augimo/ smukimo tendencijomis. 2009 m. smuko visų grupių mokesčių pajamų surinkimas, išskyrus turto mokesčių pajamas. 2010 m. stebėtas tarptautinės prekybos, prekių ir paslaugų mokesčių pajamų augimas, pajamų ir pelno mokesčių pajamų smukimas. Struktūrinė analizė atskleidė pokyčius mokesčių pajamų struktūroje – 2009 - 2010 m. augo prekių ir paslaugų mokesčių pajamų, bet mažėjo pajamų, pelno mokesčių pajamų lyginamasis svoris.

4. Lietuvos nacionalinio biudžeto, VSDF, PSDF, GF surenkamų mokesčių pajamų ir ekonomikos rodiklių dinaminė, santykinė, koreliacinė analizė atskleidė sąsajas tarp mokesčių pajamų ir ekonominių rodiklių:

- Mokesčių įtakos Lietuvos ekonominei raidai dinaminė analizė atskleidė, jog mokesčių tarifų keitimą labiausiai lydėjo tiesioginių mokesčių pajamų surinkimo mažėjimas – GPM ir pelno mokesčių pajamų. Šių mokesčių atveju esama sąsajų tarp mokesčių tarifų didinimo ir sunkesnio mokesčių pajamų surinkimo. Užimtųjų pokyčiai ir vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio pokyčiai siejasi su GPM pajamų pokyčiais. TUI pokyčiai turi skirtingas tendencijas nei mokesčių pajamų surinkimas. Tiesioginių mokesčių koregavimas neturėjo tiesioginio poveikio užimtųjų skaičiaus, vidutinio DU pokyčiams, bet siejasi su sunkesniu šių mokesčių pajamų surinkimu.
- Santykinė analizė atskleidė, jog bendra mokesčių našta (skaičiuojant nacionalinio biudžeto, PSDF, VSDF, GF biudžetų mokesčines pajamas) Lietuvoje augo tiek ekonomikos augimo, tiek ekonominės krizės laikotarpiu. 2009 m. tam įtakos turėjo akcizų, VSDF, PSDF mokesčių tarifų, surinkimo tvarkos koregavimas. 2010 m. mokesčių našta sumažėjo. Kai kurių atskirų mokesčių našta 2009 m. taip pat mažėjo – PVM (nors ir didintas PVM tarifas), GPM, pelno mokesčio. Skaičiuojant pagal mokesčių pajamų našta vienam gyventojui, bendra mokesčių suma, tenkanti vienam gyventojui, labai sparčiai augo iki 2008 m. imtinai, bet 2009 - 2010 m. sumažėjo.
- Koreliacinė analizė atskleidė statistiškai reikšmingus ryšius tarp ekonominių rodiklių (BVP, eksporto, importo, užimtųjų skaičiaus, TUI) ir tiesioginių, netiesioginių mokesčių pajamų surinkimo. Taigi ekonomikos rodiklių pokyčiai susiję su mokesčių pajamų surinkimo pokyčiais.

5. Empirinis tyrimas atskleidė, jog mokesčių politikos pokyčiai ir mokesčių didinimas, ekonominės krizės laikotarpiu, vertinami kaip turėję neigiamos įtakos verslo raidai, apsunkinę verslo vystymąsi. **Pirmoji hipotezė** „Tiesioginių ir netiesioginių mokesčių surinkimo tendencijos susijusios su ekonomikos rodiklių – BVP, eksporto, importo, užimtųjų skaičiaus, TUI kitimo tendencijomis“ patvirtinta. **Antroji hipotezė** „Didesni mokesčių tarifai nulėmė didėjančią mokesčių našta Lietuvos ūkio dalyviams ekonomikos nuosmukio laikotarpiu (2009 - 2010 m.)“ iš dalies patvirtinta. **Trečioji hipotezė** „Verslo atstovų požiūriu, mokesčių tarifų didinimas, ekonomikos nuosmukio laikotarpiu, turėjo ūkinę veiklą ir vartojimą stabdantį pobūdį“ respondentų nuomone yra patvirtinta.

PASIŪLYMAI

1. Darbe padarytos išvados apie tai, kokį poveikį ekonominei raidai turėjo mokesčių pokyčiai 2008 – 2010 m. atskleidžia, jog mokesčių pajamų surinkimas koreliuoja su ekonominio augimo rodikliais (BVP, eksporto, importo, užimtųjų skaičiaus, TUI). Todėl Lietuvoje būtina išlaikyti tokią mokesčių naštą, kuri neslopintų ūkinės veiklos, sudarančios prielaidą ekonomikos rodiklių gerėjimui, nes efektyvus ir teisingas mokesčių pajamų surinkimas lemia ir ekonominės raidos augimą. Šį uždavinį buvo sudėtinga įgyvendinti ekonominio nuosmukio sąlygomis, tačiau tai turi būti valstybės mokesčių politikos uždavinys stabilizuojantis ekonomikai.

2. Tyrimo metu nustatyta, jog mokesčių tarifų pakeitimai (jų padidinimas, sumažinimas) nelėmė didesnio ūkinės veiklos, generuojančios didesnes mokesčines pajamas, aktyvumo, nes kai kurių mokesčių pajamų santykis su BVP sumažėjo ekonomikos krizės metu, pavyzdžiui, PVM 2009 m. Tai atskleidžia slopinantį mokesčių, išskyrus akcizų, pokyčių poveikį ekonomikai. Struktūrinė analizė atskleidė pokyčius mokesčių pajamų struktūroje – 2009 - 2010 m. augo prekių ir paslaugų mokesčių pajamų, bet mažėjo pajamų, pelno mokesčių pajamų lyginamasis svoris. Akcizų mokesčių pajamų santykio su BVP augimas atskleidė, jog akcizų mokesčių tarifų didinimas turėjo iš dalies teigiamo poveikio valstybės ekonomikai. Nuosmukio metu, pajamų pokytis, surenkamas iš akcizų sumažėjo tik 2,9 proc. 2009 m. ir 6,8 proc. 2010 m. Todėl valstybei svarbu didinti akcizų mokesčių surinkimo efektyvumą, ypač turint omenyje tai, jog akcizų mokestis atlieka ne tik pajamų surinkimo funkciją, bet ir visuomenės elgseną kontroliuojančią (vartotojai susimoka už visuomenei, aplinkai žalingų produktų vartojimą) funkciją. Taigi socialiniu požiūriu griežtesnė politika jų atžvilgiu priimtinesnė nei gyventojų pajamų ar verslo pelno apmokestinimo didinimas.

3. Pajamų ir pelno mokesčių surinkimo mažėjimas bei mažėjantis lyginamasis šių tiesioginių mokesčių svoris bendroje valstybės mokesčių pajamose leidžia teigti, jog šių mokesčių surinkimo mažėjimas nepalankus valstybės mokesčių pajamų atžvilgiu. Šių mokesčių tarifų didinimas nėra tikslingas esamoje ekonominėje situacijoje, nes tai gali paaštrinti demografines problemas, tokias kaip gyventojų migracija, socialines problemas, tokias kaip nelegalus darbas, bei verslo struktūros problemas, tokias kaip įmonių bankrotai, investavimo tempų lėtėjimas.

Formuluojami šie pasiūlymai dėl mokesčių politikos Lietuvoje:

Mokesčių politikos uždavinys	<ul style="list-style-type: none"> Išlaikyti tokią mokesčių naštą, kuri neslopintų ūkinės veiklos, sudarančios prielaidą ekonomikos rodiklių gerėjimui, nes efektyvus ir teisingas mokesčių pajamų surinkimas lemia ir ekonominės raidos augimą.
Politika gyventojų pajamų, pelno	<ul style="list-style-type: none"> Nedidinti gyventojų pajamų mokesčio tarifo. Neracionalus proporcingumo principas, neįvertinant realių gyventojų pragyvenimo lygių skirtumų, yra

mokesčių srityse	<p>nepriimtinas socialiniu požiūriu. Netgi svarbu siekti šio mokesčio tarifo sumažinimo (jei tai leidžia esama padėtis), nes tik tuomet būtų padidintos realios gyventojų pajamos, ištrauktas iš šešėlio didelis pinigų kiekis, kuris papildytų biudžetą. Tai būtų naudinga ir ekonominės migracijos stabdymui, darbo jėgos pritraukimui.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nedidinti pelno mokesčio tarifo, nes tai tik skatina šešėlinę ekonomiką, tačiau nedidina valstybės pajamų, verslo konkurencingumo. • Ilgainiui atstyti pelno mokesčio lengvatas smulkiam verslui, siekiant didinti konkurenciją rinkoje, skatinti gyventojų aktyvumą, ūkinės veiklos diferenciaciją.
Politika netiesioginių mokesčių srityse	<ul style="list-style-type: none"> • Griežtinti politiką akcizų mokesčio surinkimo srityje: VMI, Muitinės tarnybos veiksmai. Mažinti biurokratinių procedūrų skaičių iš įmonių surenkant akcizo mokesčių; didinti muitinės reikšmę surenkant akcizo mokesčius, nes akcizo mokesčių mokėjimas muitinėse atskirais atvejais yra patogesnis mokesčio mokėtojams; optimizuoti priemones, nukreiptas prieš kontrabandą pasienyje.
Politika pridėtinės vertės mokesčio srityje	<ul style="list-style-type: none"> • Nedidinti PVM tarifo, jo lengvatų skaičiaus, nes lengvatos yra ekonomiškai nenaudingos, iškreipia konkurenciją bei vartojimą. Jos tik mažina ekonomikos efektyvumą, skatina socialinę nelygybę. Dėl taikomų lengvatų valstybė negauna daug pajamų.
Politika turto mokesčių srityje	<ul style="list-style-type: none"> • Esant poreikiui didinti valstybės biudžeto pajamų šaltinių prieinamumą, įvesti gyventojų turto apmokestinimą.
Išoriniai veiksniai	<ul style="list-style-type: none"> • Didinant mokesčius verslui, akcizų mokesčių tarifus svarbu atsižvelgti ne tik į vidaus vartojimo ypatumus bei bendrą ekonominę situaciją, bet ir į tarptautinius veiksnius. Lietuvai, tapus ES nare, atsivėrė didesnės užsienio prekybos perspektyvos, užsienio rinkos tapo prieinamesnės. Tačiau kartu susiformavo ir mokesčių konkurencijos efektas, kuris, darbo autorės nuomone, gali ženkliai nulemti valstybės pajamų iš akcizų mokesčių surinkimą.
Pasiūlymai teikiami:	<ul style="list-style-type: none"> • Lietuvos Respublikos Finansų ministerija, kaip institucija, formuluojanti mokesčių politikos gaires ir siūlanti jas Lietuvos Respublikos Vyriausybės svarstymams. • Svarbu detali potencialios mokesčių naštos, jos poveikio analizė, kuri turi pagrįsti kiekvieną sprendimą dėl mokesčių tarifų didinimo ar mažinimo.

LITERATŪRA

1. „Eurostat“: per metus naujų pramonės užsakymų Lietuvoje sumažėjo 24,8 proc. 2010. <http://ekonomika.atn.lt/straipsnis/45426/eurostat-per-metus-nauju-pramones-uzsakymu-lietuvoje-sumazejo-248-proc> [žiūrėta 2010 12 19]
2. 2009 Lietuvos BVP lyginant su 2008 sumažėjo net 15 procentų. 2010. <http://www.civis.lt/2009-lietuvos-bvp-lyginant-su-2008-sumazejo-net-15-procentu-11491.html> [žiūrėta 2011 01 20]
3. Aleknevičienė V. Finansai ir kreditas. -Vilnius: Enciklopedija, 2005.
4. Anghelache C. The foreign trade – financing and financial – banking analysis. - Bucharest: Economic Publishing House, 1999.
5. Arnold R. A. Macroeconomics. – Sputh - western Cengage learning, 2008.
6. Balčiūnaitė A. Mokesčių našta ir jos apskaičiavimas. http://www.lzuu.lt/jaunasis_mokslininkas/smk_2007/finansai/Balciunaite_Aiste.pdf [žiūrėta 2010 03 10]
7. Baumol W. J., Blinder A. S. Economics: Principles and Policy. - Cengage Learning, 2009.
8. Bivainis J., Miškiniš G., Žiaunys H. Užsienio prekybos analizės metodai. Vilnius, 1999,
9. Break G. F. Excise tax burdens and benefits. // The american economic review, 1988, vol. 38, p. 577.
10. Buginskis V., Mackevičius R. Gyventojų pajamų mokesčio analizė. // Ekonomika ir vadyba, 2007, nr. 12, p. 181-188.
11. Buškevičiūtė E. Mokesčių sistema. - Kaunas: Technologija, 2005.
12. Čičinskas J. Biudžeto ir pinigų politikos Lietuvoje klausimu. // Ekonomika ir vadyba – 99. - Kaunas, 1999.
13. Čiegis R., Zeleniūtė R. Ekonomikos plėtra darbais vystymosi aspektu. // Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai, 2008, nr. 2 /1, p. 37-54.
14. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: apie 50000 žodžių lizdų / Lietuvių k. inst. - 3-iasis patais. ir papild. leid. - Vilnius, 1993. - XXIV, 967 p.
15. Damidavičius M. Darbo jėgos pasiūlos ir paklausos įvertinimo metodika. // Ekonomika ir vadyba - 99, konferencija . – Kaunas: Technologija, 1999. - P. 67-69.
16. Drilingas B., Čiburienė J., Snieška V. Makroekonomikos pagrindai. – Kaunas: Technologija, 1997.
17. Ekspertai: mokesčių didinimas (2009). <http://kauno.diena.lt/naujienos/ekonomika/ekspertai-mokesciu-didinimas-veda-i-aklaviete-224828> [žiūrėta 2011 01 19]

18. Fernandez - Arias E., Hausmann R. Wanted: World Financial Stability. -IDB/Johns Hopkins University Press, 2000.
19. Galinienė B., Marčinskas A. Factors determining the quality of business valuation services in the transformation context. // Transformation in Business & Economics.- Vilnius: VU leidykla, 2007, vol. 6, no 2 (12), p. 38 – 50.
20. Gapšys A., Eičaitė O. Šešėlinės ekonomikos žemės ūkio ir maisto produktų rinkoje įtaka šalies biudžetui. Management theory and studies for rural business and infrastructure development. 2010. Nr. 20 (1).
21. Garuckas R. Lietuvos žemės ir maisto ūkis ir globalizacija. // Ekonomika, 2002, t. 60 (2), p. 38 – 48.
22. Ginevičius R., Rakauskienė G., Patalavičius K. Eksporto ir investicijų plėtra Lietuvoje. - Vilnius: Technika, 2005.
Inžinerinė ekonomika: mokslo darbai. Nr. 3 (34). Kaunas: Technologija, p. 65, 66., 2003
23. Jakštonytė G. Mokesčių politikos reikšmė smulkaus verslo kūrimuisi. // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, 2009, nr. 3 (16), p. 57- 64.
24. Jakutis A., Petraškevičius V., Stepanovas A., Šečkutė L., Zaicev S. Ekonomikos teorija. - Vilnius: Eugrimas, 2007.
25. Jatuliavičienė G. Kučinskienė M., Garuckas R. Environmental challenges for entrepreneurship and innovations development. // Vadyba/Management, 2007Nr. 3–4 (16–17), p. 56–62.
26. Kadziauskas G. Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiams //Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2006.
27. Karazijienė Ž., Sabonienė A. Valstybės skolos struktūra ir valstybės skolinimosi įtaka Lietuvos ekonomikai. // Ekonomika ir vadyba, 2009, nr. 14, p. 271-279.
28. Kolodko G. W. Globalizacija ir posocialistinių šalių perspektyvos. - Vilnius: Vilnijos žodis, 2003.
29. Kučinskienė M., Jatuliavičienė G. Globali ekonomika ir antreprenerystė. // Ekonomika, 2002, t. 60 (2), p. 69-78
30. Kumar S. Estimating export equations for developing countries. The Icfai University journal of applied economics, 2009, vol. VIII, no. 2, p. 17-29.
31. Kuodis R. Dėl mokesčių naštos Lietuvoje. Studija „Socialinės politikos grupė“. - Vilnius, 2004.
32. Latyšovič E., Karanauskas A. Valstybinio audito ataskaita valstybės skolos valdymas. - Vilnius, 2007. Nr. VA-60-5P-12.
33. Latvienė V. Mokesčiai turi skatinti plėtrą. // Mokesčių žinios. – 1999, 8 (106), 2 p.
34. Laukaitis, E., Navickas, V. Šešėlinės ekonomikos egzistavimo priežastys ir tendencijos.

35. Lietuvos banko metų ataskaitos 2001 m. – 2010 m. <http://www.lb.lt/leidiniai> [žiūrėta 2010 02 19]
36. Lietuvos Respublikos akcizų įstatymo pakeitimo įstatymas.
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=226951 [žiūrėta 2011 01 24]
37. Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymas.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=280973 [žiūrėta 2010 02 24]
38. Lietuvos Respublikos Finansų ministerija. Nacionalinio biudžeto vykdymo duomenys 2001 – 2010 m.
http://www.finmin.lt/web/finmin//auktualus_duomenys/biudzeto_pajamos/nacionalinis_biudzet as [žiūrėta 2010 03 01]
39. Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.susije_1?p_id=231855 [žiūrėta 2010 02 24]
40. Lietuvos Respublikos Ūkio ministerija. Ilgalaikė Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtotės iki 2015 metų strategija, 2002. http://www.ukmin.lt/lt/strategija/ilgalaike_ukio.php [žiūrėta 2011 03 10]
41. Lukaševičius K. Verslas ir mokesčiai. - Kaunas: Technologija, 1999.
42. Mayer Ih., Dnesenberry J.S., Abber R.Z. Pinigai bankai ir ekonomika. - Vilnius: Alma littera, 1995.
43. Makroekonomika. – Kaunas: Technologija, 2002.
44. Marcijonas A., Sudavičius B. Mokesčių teisė. -Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003
45. McConnell C. R., Brue S. L. Economics: principles, problems, and policies. -McGraw-Hill Irwin, 2007
46. Meidūnas V., Puzinauskas P. Mokesčiai: teorija, vaidmuo, raida. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001.
47. Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiams. Lietuvos Statistikos Departamentas, 2005. <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1936&PHPSESSID=91e0319c34c95542e24dbb27796794a4> [žiūrėta 2010 01 10]
48. Miškinis A. Pasaulinės ekonomikos globalizavimas – už ir prieš // Ekonomika. 2002, t. 60, p. 107-117
49. Mokesčių reforma – priemonės ekonominiam sunkmečiui įveikti (2008).
<http://www.vtv.lt/naujienos/mokesciai/mokesciu-reforma-priemones-ekonominiam-sunkmeciui-iveikti-4.html> [žiūrėta 2009 12 01]
50. Pajuodienė G. M. Mokesčių sistemos formavimas išsivysčiusiose šalyse. -Vilnius: LII, 1993, 11p.
51. Petraškevičius V. Cikliniai svyravimai. Fiskalinė politika. - Vilnius: Technika, 1995

52. Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto suvestinės 2001 – 2010 m.
http://www.vlk.lt/vlk/kt/?page=list&kat_id=1 [žiūrėta 2010 04 10]
53. Rakauskienė O. G. Valstybės ekonominė politika (fiskalinė, užsienio prekybos ir socialinė politika): monografija. – Vilnius: MRU Leidybos centras, 2006.
54. Razauskas T. Europos sąjungos ekonomika: aktualios problemos ir raidos perspektyvos.
Europos sąjunga: plėtra ir nauji iššūkiai. // Viešasis administravimas, 2008, nr. 3 (19), P. 6-22
55. Rudytė D., Šalkauskienė L., Lukšienė L. Lietuvos mokesčių sistemos vertinimas pagal V. Tanzi diagnostinius rodiklius. // Vadyba, 2009, nr. 3 (16), p. 55-62
56. Rudzkiš R., Kvedaras V. Lietuvos eksporto tendencijos ir ekonometriniai modeliai. // Pinigų studijos, 2003, nr. 4, p. 29-51.
57. Sinevičienė L., Vasiliauskaitė A. Fiskalinės politikos ypatumai ciklinio ekonomikos vystymosi kontekste. // Ekonomika ir vadyba, 2010, nr. 15, p. 1024 - 1030.
58. Slaughter M. J. International Trade and labor - demand elasticity. // Journal of International Economics, 2001, vol. 54, p. 27-56.
59. Sloman J. Economics. - Pearson Education, 2006 .
60. Solnyškinienė J. Capabilities of economics growth on basis of innovations and knowledge development: experience of Lithuania. // Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development = Vadybos mokslas ir studijos-kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai: mokslo darbai / Lietuvos žemės ūkio universitetas. Kaunas, Akademija: LŽŪU Leidybos Centras. 2008, Vol. 12(1), p. 159-167.
61. Stačiokas R., Rimas J. Mokesčiai: teorija ir praktika: monografija. – Kaunas: KTU, 2004
62. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Tiesioginės užsienio investicijos metų pabaigoje. Požymiai: administracinė teritorija.
<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [žiūrėta 2010 02 01]
63. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Bendrasis vidaus produktas. Požymiai: statistiniai rodikliai ir metai. <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1118> [žiūrėta 2010 03 04]
64. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas. Požymiai: administracinė teritorija, lytis.
<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [žiūrėta 2010 02 01]
65. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Eksportas ir importas. Požymiai: metai. <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [žiūrėta 2010 02 01]
66. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis. Požymiai: sektorius, metai. <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2490> [žiūrėta 2010 02 05]

67. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Gyventojų skaičius metų pradžioje ir vidutinis metinis gyventojų skaičius. Požymiai: gyvenamoji vietovė, lytis.
<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2490> [žiūrėta 2010 02 05]
68. Šemeta A. : mokesčių didinimas Lietuvoje buvo reikalingas (2009).
<http://politika.atn.lt/straipsnis/32625/asemeta-mokesciu-didinimas-lietuvoje-buvo-reikalingas>
[žiūrėta 2010 01 25]
69. Šimėnas A. Ekonomikos reforma Lietuvoje. – Vilnius: Pradai, 1996.
70. Štreimikienė D., Mikalauskiene A. Lietuvos mokesčių sistema ES kontekste. // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, 2006, nr. 38.
71. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto suvestinės 2001 – 2010 m.
<http://www.sodra.lt/lt/veikla/biudzetas> [žiūrėta 2010 04 10]
72. Vasiliauskas A. Lietuvos ekonomikos plėtros strategijos kūrimo ir įgyvendinimo metodologiniai principai. // Pinigų studijos 2000 nr. 4 , p. 49 - 65.
73. Vernickaitė A. Nevienoda konkurencija. // Veidas, 2006 m. rugsėjo 21 d. Nr. 38.
74. Vilpišauskas R. Globalizacija- griaunanti jėga ar naujos galimybės?//Laisvoji rinka, 2000, nr. 2.
75. Wessels W. J. Economics. - Barron's Educational Series, 2006.
76. Wonnacott P., Wonnacot R. Makroekonomika. -Kaunas, 1997.
77. Миляков Н.В. Налоговое право: Учебник. -М.: ИНФРА-М, 2008.

Simonaitytė V. Mokesčių įtaka ekonominei raidai/ Finansų rinkų magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. R. Urniežius. - Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2011. – 86 p.

ANOTACIJA

Darbe teoriniu ir praktiniu aspektu nagrinėjama, kaip mokesčiai įtakoja ekonominę raidą – ar jie skatina ekonomikos plėtojimą ir augimą, ar priešingai - lėtėjimąsi ir traukimąsi. Pirmojoje dalyje nagrinėjami ekonomikos raidos teoriniai pagrindai, apibrėžiant ekonomikos sampratą ir analizuojant fiskalinės, monetarinės politikos, užsienio prekybos, socialinių veiksnių, tiesioginių užsienio investicijų sąsajas su ekonomikos raida teoriniu požiūriu. Antrojoje darbo dalyje atliekama mokesčių įtakos ekonominei raidai teorinė analizė, išskiriant ir nagrinėjant mokesčių įtakos ekonominei raidai probleminius aspektus. Trečiojoje darbo dalyje pateikiama mokesčių įtakos ekonominei raidai Lietuvoje tyrimo metodologija. Ketvirtojoje dalyje atliekamas mokesčių įtakos ekonominei raidai Lietuvoje 2001 - 2010 m. tyrimas: nagrinėjama mokesčių sistemos raida, mokesčių surinkimas, atliekama dinaminė, santykinė, koreliacinė mokesčių įtakos Lietuvos ekonominei raidai analizė, nagrinėjami empirinio tyrimo apie mokesčių sistemos problemas Lietuvoje rezultatai.

Darbe pateikiamos išvados ir pasiūlymai.

Pagrindiniai žodžiai: mokesčiai; mokesčių sistema; ekonomikos raida.

Simonaitytė V. The influence of taxes on economical development / Master's Work in Financial Markets. Supervisor assoc. dr. R. Urniežius. – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2011. - 86 p.

ANNOTATION

In Master's Work it is theoretically and practically analyzed how taxes influence the development of economy – whether it accelerates the development and growth of economy, or, decelerates it. In the first part of Master's Work the basic theoretical aspects of the development of economy are analyzed: the concept of economy, the relations of fiscal, monetary policy, foreign trade, social factors, direct foreign investment on the economical development. In the second part of Master's Work the theoretical analysis the influence of taxes on economical development are analyzed, discussing the main problematic aspects of this influence. In the third part of Master's Work the methodology of the influence of taxes on economical development research is presented. In the fourth part of Master's Work the research of the influence of taxes on economical development in Lithuania is performed for

the period of 2001 - 2010: the development of tax system, the collection of taxes is discussed; the dynamics, relative, correlation analysis of taxes indexes and economical indexes is performed. The results of empirical research of tax system problems in Lithuania is discussed.

The conclusions and recommendations are presented in Master's Work.

Key words: *taxes; tax system; development of economy*

Simonaitytė V. Mokesčių įtaka ekonominei raidai / Finansų rinkų magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. R. Urniežius. - Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2011. – 86 p.

SANTRAUKA

Magistro baigiamajame darbe formuluojama problema - kaip Lietuvoje taikomi mokesčiai įtakoja ekonominę raidą, ar jie susiję su ekonominės raidos teigiamomis ir neigiamomis tendencijomis, ar mokesčių tarifų korekcija turi įtakos didesniai mokesčių surinkimui. Darbo tikslas – atskleidus mokesčių esmę ir išanalizavus mokesčių apimties ir kitimo tendencijas įvertinti mokesčių įtaką ekonominei raidai. Darbo uždaviniai: 1 Atskleisti ekonomikos sampratą, jos raidos esmę bei pagrindinius raidos veiksnius 2. Atlikti mokesčių įtakos ekonominei raidai teorinę apžvalgą; 3. Nustatyti Lietuvos mokesčių sistemos raidos bruožus; 4. Ištirti mokesčių įtaką Lietuvos ekonominei raidai; 5. Identifikuoti mokesčių įtakos Lietuvos ekonominei raidai problemas Lietuvoje.

Magistro baigiamajame darbe naudoti metodai: mokslinės literatūros analizė ir sintezė, LR įstatymų ir kitų norminių aktų analizė; statistinių duomenų tekstinė, grafinė, dinaminė, struktūrinė analizė; koreliacinė analizė; anketinė apklausa.

Magistro baigiamojo darbo rezultatai: Tiesioginių ir netiesioginių mokesčių surinkimo tendencijos susijusios su ekonomikos rodiklių – BVP, eksporto, importo, užimtųjų skaičiaus, TUI kitimo tendencijomis. Apklaustų verslo atstovų požiūriu, mokesčių tarifų didinimas ekonomikos nuosmukio laikotarpiu turėjo ūkinę veiklą ir vartojimą stabdantį pobūdį. Dalinai patvirtinta, jog didesni mokesčių tarifai nulėmė didėjančią mokesčių našta (vertinant mokesčių pajamų santykį su BVP, gyventojų skaičiumi) Lietuvos ūkio dalyviams ekonomikos nuosmukio laikotarpiu (2009 - 2010 m.).

Magistro baigiamąjį darbą sudaro keturios dalys. Pirmojoje savo darbo dalyje pateikiami teoriniai ekonomikos bei jos raidos aspektai. Antrojoje darbo dalyje nagrinėjami teoriniai mokesčių aspektai, jų įtaka ekonominei raidai. Trečiojoje dalyje pateikiama mokesčių įtakos ekonominei raidai Lietuvoje tyrimo metodologija. Ketvirtojoje dalyje atliekamas mokesčių įtakos ekonominei raidai Lietuvoje 2001 - 2010 metais tyrimas.

Simonaitytė V. The influence of taxes on economical development / Master's Work in Financial Markets. Supervisor assoc. dr. R. Urniežius. – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2011. - 86 p.

SUMMARY

The problem analyzed in Master's Work – how taxes in Lithuania influence the development of economy - whether it is related to the positive, or negative tendencies of development of economy, whether the correction of taxes indexes is related to higher taxes income in the national budget. Research aim is to evaluate the influence of taxes on economical development based on the analysis of taxes' essence and taxes' changes tendencies. To achieve this objective has been to move the following objectives: 1. To reveal the economic concept, its development and the main factors of this development. 2. To carry out the influence of taxes on economical development of a theoretical review 3. To set the features of Lithuanian tax system development 4. To research the influence of taxes on Lithuanian economical development 5. To identify the problems of the influence of taxes on economical development in Lithuania.

The methods used in Master's Work: the analysis and synthesis of scientific literature; the analysis of law of the Republic of Lithuania; the textual, graphical, dynamical, structural analysis of statistical data; the correlation analysis; the questionnaire.

The results of Master's Work: the tendencies of collection of direct and indirect taxes are related to the tendencies of changes in economical indexes, such as Gross Domestic Product, export, import, number of employees, direct foreign investment. According to the business units representatives' opinions, the growth of taxes' indexes has negative influence to the development of economy of Lithuania. It has partly been identified that higher tax indexes actually determined the higher tax burden (according to the relation of taxes income to the GDP and the number of residents) to the tax payers during the economical recession (2009 - 2010).

Master's Work contains four parts. In the first part of Master's Work the basic theoretical aspects of the development of economy are analyzed. In the second part of Master's Work the theoretical analysis the influence of taxes on economical development are analyzed, discussing the main problematic aspects of this influence. In the third part of Master's Work the methodology of the influence of taxes on economical development research is presented. In the fourth part of Master's Work the research of the influence of taxes on economical development in Lithuania is performed for the period of 2001 - 2010. The results of empirical research of taxes system problems in Lithuania are discussed.

PRIEDAI

Tyrimo anketa

Gerbiamas respondente,

Mykolo Romerio universiteto studentė atlieka tyrimą, kurio tikslas iširti įmonių požiūrį į Lietuvos mokesčių poveikį ekonomikai. Prašau Jūsų sudalyvauti šiame tyrime ir išreikšti savo asmeninę nuomonę. Tyrimo duomenys bus naudojami tik moksliniais tikslais. Jūsų atsakymų anonimiškumas garantuojamas. Jūsų nuomonė yra labai svarbi, todėl kviečiu dalyvauti šiame tyrime.

Pasirinktą kiekvieno teiginio atsakymo variantą pažymėkite „X“.

Dėkojame, kad dalyvaujate apklausoje.

1.	Kaip šias mokesčių funkcijas, Jūsų nuomone, Lietuvoje atlieka mokesčių politika:	Labai atlieka	Atlieka	Vidutiniškai atlieka	Neatlieka	Visai neatlieka
	• Mokesčiai - būdas padidinti valstybės pajamas	5	4	3	2	1
	• Mokesčiai - priemonė kontroliuoti ekonomikos raidą	5	4	3	2	1
	• Mokesčiai - priemonė paskatinti norimą elgseną	5	4	3	2	1
2.	Mokesčių politika Lietuvoje vykdoma sistemiškai ir užtikrina tolygią mokesčių politikos raidą	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
		5	4	3	2	1
		Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
3.	Šiuo metu Lietuvoje taikomi mokesčių tarifai apsunkina verslo situaciją	5	4	3	2	1
4.	Šiuo metu Lietuvoje taikomi mokesčių tarifai apsunkina vartotojų (gyventojų) situaciją	5	4	3	2	1
5.	Mokesčių priskaitymas, deklaravimas, mokėjimas į biudžetą apsunkina verslo valdymą	5	4	3	2	1
		Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku

6.	Lietuvoje yra aiškus mokesčių reglamentavimas	5	4	3	2	1
		Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
7.	Lietuvoje užtenka informacijos apie tai, kuo grindžiami mokesčių pakeitimai	5	4	3	2	1
8.	Kuro akcizų didinimas apsunkina verslo eigą	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
		5	4	3	2	1
9.	Jūsų nuomone, kokį poveikį ūkinės veiklos apimtims turėjo šių mokesčių pakeitimai ekonominės krizės laikotarpiu:	Padidino	Neutraliai		Sumažino	
	<ul style="list-style-type: none"> • PVM • Akcizai • Gyventojų pajamų mokestis • Sodros ir soc. draudimo mokesčiai • Pelno mokestis 	☐	☐	☐	☐	☐
		☐	☐	☐	☐	☐
		☐	☐	☐	☐	☐
		☐	☐	☐	☐	☐
		☐	☐	☐	☐	☐
10.	Jūsų nuomone, kokį poveikį vartojimo apimtims turėjo šių mokesčių pakeitimai ekonominės krizės laikotarpiu:	Padidino	Neutraliai		Sumažino	
	<ul style="list-style-type: none"> • PVM • Akcizai • Gyventojų pajamų mokestis • Sodros ir soc. draudimo mokesčiai • Pelno mokestis 	☐	☐	☐	☐	☐
		☐	☐	☐	☐	☐
		☐	☐	☐	☐	☐
		☐	☐	☐	☐	☐
		☐	☐	☐	☐	☐
11.	Jūsų nuomone, ar mokesčių pakeitimai ekonominės krizės sąlygomis prisidėjo prie	Prisidėjo	Neutraliai		Neprisidėjo	
		☐	☐	☐	☐	☐

šešėlinės ekonomikos didėjimo?

12. Jūsų manymu, norint pagerinti verslo sąlygas, kiek svarbu vykdyti šiuos pakeitimus mokesčių sistemoje:

Labai svarbu

Svarbu

Nesvarbu

- Supaprastinti mokesčių surinkimo mechanizmą
- Užtikrinti, kad ekonomikai neatsigavus mokesčių našta būtų mažesnė
- Įnešti daugiau skaidrumo į mokesčių administravimą
- Daugiau aiškinti gyventojams ir verslui, kodėl didinami mokesčiai

Tyrimo anketos duomenų suvestinė, respondentų skaičius

Nr.	Klausimas	Atsakymai, respondentų skaičius				
		<u>5</u>	<u>4</u>	<u>3</u>	<u>2</u>	<u>1</u>
1.	Kaip šias mokesčių funkcijas, Jūsų nuomone, Lietuvoje atlieka mokesčių politika:					
	• Mokesčiai - būdas padidinti valstybės pajamas	75	68	53	14	5
	• Mokesčiai - priemonė kontroliuoti ekonomikos raidą	35	49	89	40	2
	• Mokesčiai - priemonė paskatinti norimą elgseną	15	43	56	51	50
2.	Mokesčių politika Lietuvoje vykdoma sistemiskai ir užtikrina tolygią mokesčių politikos raidą					
		14	31	74	63	33
3.	Šiuo metu Lietuvoje taikomi mokesčių tarifai apsunkina verslo situaciją	32	43	100	24	16
4.	Šiuo metu Lietuvoje taikomi mokesčių tarifai apsunkina vartotojų (gyventojų) situaciją	65	75	45	27	3
5.	Mokesčių priskaitymas, deklaravimas, mokėjimas į biudžetą apsunkina verslo valdymą	23	40	120	17	15
		<u>5</u>	<u>4</u>	<u>3</u>	<u>2</u>	<u>1</u>
6.	Lietuvoje yra aiškus mokesčių reglamentavimas	16	29	85	65	20
7.	Lietuvoje užtenka informacijos apie tai, kuo grindžiami mokesčių pakeitimai	8	19	55	97	36
8.	Kuro akcizų didinimas apsunkina verslo eigą					
		73	82	47	8	5
9.	Jūsų nuomone, kokį poveikį ūkinės veiklos apimtims turėjo šių mokesčių pakeitimai ekonominės krizės laikotarpiu:	<u>Padidino</u>	<u>Neutraliai</u>	<u>Sumažino</u>		
		<u>3</u>	<u>0</u>	<u>-3</u>		
	• PVM	3	112	100		
	• Akcizai	16	162	37		
	• Gyventojų pajamų mokestis	6	100	109		
	• Sodros ir soc. draudimo mokesčiai	11	45	159		
	• Pelno mokestis	9	168	38		

10.	Jūsų nuomone, kokį poveikį vartojimo apimtims turėjo šių mokesčių pakeitimai ekonominės krizės laikotarpiu:	<u>Padidino</u>	<u>Neutraliai</u>	<u>Sumažino</u>
		<u>3</u>	<u>0</u>	<u>-3</u>
	• PVM	4	98	113
	• Akcizai	9	108	98
	• Gyventojų pajamų mokestis	13	162	40
	• Sodros ir soc. draudimo mokesčiai	17	181	17
	• Pelno mokestis	9	168	38
11.	Jūsų nuomone, ar mokesčių pakeitimai ekonominės krizės sąlygomis prisidėjo prie šešėlinės ekonomikos didėjimo?	<u>Prisidėjo</u>	<u>Neutraliai</u>	<u>Neprisidėjo</u>
		179	34	2
12.	Jūsų manymu, norint pagerinti verslo sąlygas, kiek svarbu vykdyti šiuos pakeitimus mokesčių sistemoje:	<u>Labai svarbu</u>	<u>Svarbu</u>	<u>Nesvarbu</u>
	• Supaprastinti mokesčių surinkimo mechanizmą	152	51	12
	• Užtikrinti, kad ekonomikai neatsigavus mokesčių našta būtų mažesnė	184	29	2
	• Įnešti daugiau skaidrumo į mokesčių administravimą	58	134	23
	• Daugiau aiškinti gyventojams ir verslui, kodėl didinami mokesčiai	86	96	33

Šiuo metu Lietuvoje administruojami mokesčiai pagal LR mokesčių administravimo įstatymą

- 1) Pridėtinės vertės mokestis;
- 2) akcizai;
- 3) gyventojų pajamų mokestis;
- 4) nekilnojamojo turto mokestis;
- 5) žemės mokestis;
- 6) mokestis už valstybinius gamtos išteklius;
- 7) naftos ir dujų išteklių mokestis;
- 8) mokestis už aplinkos teršimą;
- 9) konsulinis mokestis;
- 10) žyminis mokestis;
- 11) paveldimo turto mokestis;
- 12) privalomojo sveikatos draudimo įmokos;
- 13) įmokos į Garantinį fondą;
- 14) valstybės rinkliava;
- 15) loterijų ir azartinių lošimų mokestis;
- 16) mokesčiai už pramoninės nuosavybės objektų registravimą;
- 17) pelno mokestis;
- 18) valstybinio socialinio draudimo įmokos;
- 19) pertekliaus mokestis cukraus sektoriuje;
- 20) gamybos mokestis cukraus sektoriuje;
- 21) muitai;
- 22) atskaitymai nuo pajamų pagal Lietuvos Respublikos miškų įstatymą;
- 23) mokestis už valstybės turto naudojimą patikėjimo teise;
- 24) socialinis mokestis;
- 25) papildomos baltojo cukraus gamybos kvotos ir pridėtinės izogliukozės gamybos kvotos vienkartinio išsipirkimo mokestis.

Gyventojų skaičius Lietuvoje paskutinę 2001 - 2010 m. dieną, tūkst.

